

ÖLTÖZET

BEVEZETÉS

1. A Kis-Küküllő menti népviselet megismerése és megismertetése – akár csak e terület népművészetének egyéb megnyilatkozása – azt a feladatot rója a vele foglalkozóra, hogy feltárja és bemutassa e vidék eddig csaknem teljesen ismeretlen népi öltözetét, és megjelölje helyét a többi magyar népviseletek között.

A feltárás során kiderült, hogy eddig senki sem foglalkozott a Vízmellék falvainak (Dombó, Sövényfalva, Ádámos, Királyfalva, Balavásár, Gogánvár-alja, Nagykend és Kiskend) népviseletével olyan mértékben, hogy abból fogalmat alkothattunk volna ennek a nagyobb néprajzi vidékek (Marosmente, Székelyföld, Nagy-Küküllő vidéke) által határolt tájnak az öltözetéről.

Erre először Orbán Baláznál találunk rövid utalást, amelyben balavásári női öltözetnek a tőle bejárt Marosmente népviseletétől elütő jellegéről szól.¹ Ugyancsak utalásszerűen foglalkozik az öltözetrel Lázár István is a múlt század végén megjelent *Alsófehér vármegye magyar népe* című etnográfiai tanulmányában², mert idevágó adatai elsősorban az akkor Alsó-Fehér vármegyéhez tartozó Ózd és Bükkös népi ruházatára vonatkoznak.

Kutatásaink során ez utóbbi, nem közvetlenül a Kis-Küküllő mentén fekvő falvakat szintén érdeklődési körünkbe vontuk azért, mert lakossága szoros kapcsolatban állt a Kis-Küküllő menti, de különösen annak középső folyása mellett fekvő falvak (Dombó, Sövényfalva, Ádámos, Királyfalva) népével, és szükségesnek tartottuk, hogy földerítsük e fekvésénél fogva zárt, a fő közlekedési útvonalaktól félreeső, de a Marosmente felé átmenetet képező terület népviseletének kapcsolatait a vízmellékiekével.

A földerítő első kiszállás és a kidolgozás időpontja között két olyan gyűjtés látott napvilágot, amely csak megerősítette célkitűzésünket e terület néprajzi-népművészeti arculatának megismerésére. Az egyik Horváth István kitűnő írói falurajza szülőfalujáról, Magyarózdról.³ Könyvében elsősorban a falu szellemi néprajzával foglalkozik és nagy vonásokban ábrázolja az ózdi ember és háztáj tárgyi világát, így öltözetét is. A másik gyűjtés Seres András-tól ered, aki a Kis-Küküllő mente három falujának, Balavásárnak, Nagykendnek és Kiskendnek ingviseletéről és a rajta alkalmazott hímzésekről mintegy az „utolsó órában” gyűjtött és közölt gazdag mintaanyagot.⁴ Mindkét szerző értékes adatokat szolgáltatott az 1955-ben elkezdett, majd 1975-ben kiegészített gyűjtésünkhöz. Ez utóbbi alkalommal ugyanis Nagykend, Kiskenden és Ozdon ellenőriztük anyagunkat és pótoltuk a kézirat első megfogalmazásakor észlelt hiányosságokat.*

2. A Kis-Küküllő mente népviseletéhez szükséges vászon- és posztóanyagot a 30-as évekig az asszonyok állították elő házilag. A fehérművászonhoz a szálát házilag természetett kenderből meg a gyári gyapotból nyerték, és ebből a kétfajta fonalból készítették az alsóruha anyagát: a durvább *kendervásznat* és a finomabb *elegyes* vagy *gyapottas vásznat*. A vastagabb felsőru-

* Hálás emlékezéssel gondolok Horváth Istvánra, aki ózdi „magányában” idejét velem megosztotta és a kiegészítő gyűjtésben is hathatósan támogatott. Itt köszönöm meg Péterfy Lászlónak és feleségének Nagykend és Kiskenden nyújtott értékes segítségüket.

hához a posztót szintén házilag font gyapjúsálból maguk szőtték, és a közeli román lakosságú falvakba (Orlát) vitték ványolni. Viszont készen vették a heti és a májusi országos vásárokon Dicsőszentmártonban, Bonyhán, Gyulakután, Balavásáron a vásáros székelyektől a fersinghez való csíkos *székely szőttest*, a brassói, medgyesi, nagydisznódi *lódenesektől* a férfi és női ujjasok *kék flánerját*, a szoknyák, kötények és keszkenők fekete *abáját*. A félig kész anyagokon kívül egyes öltözékdarabokat készen szerezték be, mint például a csizmát a marosvásárhelyi, segesvári és medgyesi csizmadiáktól, a báránybőr kucsmát a dicsőszentmártoni szücsöktől, a magas tetejű *segesvári kalapot* a segesvári szász, a széles karimájú női szalmakalapot a havadtői és bözödi székely szalmakalaposoktól, a férfi nyakravalót pedig ugyancsak a székely vándorszatócsoktól.

E közvetlen kapcsolat következtében a Kis-Küküllő menti falvak népviseletének anyaga és egyes ruhadarabjai a közelebbi és távolabbi székely, román és szász vidékekével egyeztek meg. Fokozta a kapcsolatok hatékonyságát és elmélyítette a megfeleléseket különösen a szomszédos székely területtel az is, hogy az öltözet előállításában a 20-as évek derekáig igen jelentős szerepük volt a székely kismestereknek. Adatközlőink tájékoztatása szerint az első világháború előtti években Dombóra és környékére a téli hónapokra rendszeresen átjárt a Székelyföldről egy-egy székely harisnyaszabó és ő varrt az ittenieknek harisnyát, ujjast és lájbit. A dombói Molnár András például 1908-ban tőle tanulta meg a férfi lájbi szabását és varrt azután nemcsak saját faluja, hanem a szomszédos falvak számára is. Viszont a fordítottjával is találkozunk: a nagykendi Sütő János Bini posztószabó a mesterségét apjától tanulta, és szülőfaluján kívül Balavásárra és a „hegyek-közülieknek” vagyis a székelyeknek is dolgozott. Hasonló volt a helyzet a férfi és női kicsibundák előállításában is. Kenden és környékén különösen a kelementelki Ravasz István bundáit kedvelték, viszont Dombón és Ádámoson a helyi *szőcsök* munkáin kívül a dicsőszentmártoni bundakészítők termékei is keresettek voltak.

Bár a más vidéki mesterember munka közben mindig tekintettel volt a megrendelő egyéni kívánságára és az a szülőfalu vagy a közvetlen környék ízlésével, divatjával általában megegyezett, mégis saját mesterségbeli tudásán kívül az öltözétdarab kivitelezésében akarva-akaratlan bizonyos mértékben érvényre juttatta saját vidékének ízlését is. Így például az a székely harisnyaszabó is, akiről Dombón és környékén azt tartották, hogy jobban varrta meg készítményeit, mert harisnyái az illetnél sohasem bomlottak ki, ami a helybeli szabó készítményeinél többször előfordult, és harisnyái mindig feszesebbek voltak a helyben készülnél.

Az anyagon és a ruhadarab előállításában részt vevő személyek hovatartozásán kívül az egyes öltözétdarabok elnevezése, szerkezete és a rajtuk alkalmazott díszítés elemei és formája is beszédes bizonyítéka a Kis-Küküllő menti magyar népviselet kapcsolatainak a szomszédos, közelebbi és távolabbi néprajzi vidékekkel. A *székely lájbi*, *székelyes* vagy *tászlis ing*, a *cepők*, a *zabolai főköttő*, a *kutyfalvi rózsás* minta elnevezése és ezeknek a ruhadaraboknak és díszítőelemeknek a szerkezete a székelységgel való közvetlen kapcsolatra utal.

Aminek Lázár István még „semmi biztos jelét” nem találta (505), hogy ti. a Kis-Küküllő mente és Kalotaszeg népi öltözetén alkalmazott hímzésen

több közös vonás állapítható meg, Kós Károly⁵ és Seres András kézzelfogható tárgyi bizonyítékokkal igazolta.

Kós a kalotaszegi muszulyról írt alapos monográfiájában nemcsak arra mutatott rá, hogy e ruhadarabnak a viselete hajdan sokkal nagyobb területre terjedt ki és a Kis-Küküllő mentén viselt *abás* vagy *felakasztott fersing* vele megegyezett, hanem több más, az öltözetben föllelhető közös vonásra is felhívta a figyelmet. „Egyébként – írja – a női ing szabása, a részek összevarrásának, a gallér ráncbaszedésének öltéstechnikája, a hímzések színe stb., a kötény (*ruha*: két szélből *kötéssel* összevarrva vagy pántlikával körülakva), a gyűrű alakú gyöngyös párta, a feszesen felkötött többsoros *gránatgyöngy* s a női és férfi öltözet sok más darabja a Kis-Küküllő-közi és a Kalotaszegi magyar népviseletek közt olyan szoros hasonlóságot teremtenek, amely a véletlenekkel nem, csupán egykori azonosságukkal magyarázható” (166–167).

Seres pedig a férfi és a női inghímzések technikáját, szerkezetét és mintáik elnevezését vizsgálva a Kis-Küküllő menti, a kalotaszegi és a barcasági hímzések szoros kapcsolatát, azonosságát állapította meg. „A Balavásáron, Kiskenden, Nagykenden, Kelementelkén és Gyulakután gyűjtött inghímzések, szokásanyag, szabás, szín, minták elhelyezése, mintanevek szempontjából csaknem teljesen azonosak a barcasági magyar, sőt kalotaszegi inghímzésekkel. Az azonosságok inghímzéseink egységét, általánosságát és eredetiségét igazolják” (42). „Nem érdektelen megjegyezni – folytatja Seres –, hogy több közös szokás mellett a Balavásár környékén gyűjtött minták (*asztallábas, szarufás, szilvamagas, fenyőfa, barackmagas, szekfűs, egérfüles, vonós, szíves, félszíves, rudas, darázfészek, vízfolyás* stb.) nemcsak a [...] Krizba vidéki menyecskeingek ráncmintái közt szerepelnek, hanem a kalotaszegi ingeken is előfordulnak” (43–44).

A *csupákos ing*, a *segesvári kalap*, *brassai ujjas* öltözképzések neve, a *szászos, szebeni gomb* mintanevek pedig a szomszédos román és szász lakossággal való érintkezés és kapcsolat beszédes bizonyítékai.

3. Vizsgálódásaink, valamint az eddigi, fent idézett megállapítások alapján a Kis-Küküllő menti magyar népviselet fejlődésére, a környező néprajzi vidékekkel való kapcsolatára, azok közt elfoglalt helyére és mai helyzetére vonatkozólag a következőket állapíthatjuk meg.

Az öltözet főbb ruhadarabjai anyagukban, szabásukban és díszítésükben a közelebbi és távolabbi (székely és kalotaszegi) magyar néprajzi vidékek népviseletével egyeztek meg (1, 2, 3, 4. k). Ezeknek hagyományos elemeit zártabb földrajzi helyzetüknél fogva a Kis-Küküllő menti falvak tovább őrizték meg, mint amazok. Így például a női ing zárt elejű, sűrűn ráncolt és a nyak alatti részen tenyérszerű szélességben díszesen hímzett, mellévarrott ujjal készített formája, az *ingmejjes* vagy *csupákos ing* Daniel Scheint 1833-ból való leírása szerint („Az ingüket elől ráncokba fogják. Ezekre színes fonallal virágokat és más díszítményeket varrnak.”) a székely nők között is általános volt.⁶ Ezt az ingtípust találtuk meg Kászomban a dobolyi román leányok és asszonyok ingviseletében (*romános ing*), a torockói *darácsolással* varrt ingben⁷, és ilyen volt a szászok *Gereihsel*-lel kivarrt inge is.⁸ Mindegyiknek egy középkori nemesi-polgári, elől sűrűn ráncolt és fehér hímzéssel kivarrt ingtípus az őse.

Ilyen közös vonást őrzött meg továbbá a posztóharisnya zseb és vitézkötés nélküli egyszerűbb és ősbibb változata: ilyen volt a székely⁹ és a kalota-

szege¹⁰ harisnya is még a múlt század első felében. A Kis-Küküllő menti harisnyákon is csak az első világháború utáni években kezdett megjelenni a zseb, de abból is csak egy, a harisnya jobb oldalán.

Ilyen közös, de már csak a Szilágyságban és a Kis-Küküllő mentén viselt öltözetdarab volt a *váll-* vagy *budrikendő*. Erről az előbb említett Scheint azt írja, hogy a székely nők öltözetében „a mellet erényesen eltakarja [...] egy vászonból, muszlinból vagy selyemből készített nyakravaló” (KSzN 267).

A kapitalista árutermeléssel megjelent új és változatos, vastagabb és vékonyabb kelmék, a kismesterek egyre növekvő szerepe az öltözet előállításában és az ízlés, a divat alakításában eredményezte azt, hogy a feudalizmus időszakában alapvonásaiban megegyező, nagyobbára egységes jellegű népi öltözet vidékenként sajátos formákat öltött és egymástól egyre inkább elkülönült. Ez következett be a Kis-Küküllő menti községek öltözetében is a századforduló táján, amikor a vízmelléki falvak és a zártabb, elszigeteltebb fekvésű Ózd és környéke öltözetének egységes jellege megbomlott és egyre több, egy falura vagy falucsoportra jellemző sajátos jegy vagy ruhadarab jelent meg a népviseletben. Ebben természetesen nagy szerepe volt azoknak a városba került fiataloknak is, akik Medgyesen, Dicsőszentmártonban gyárba, Marosvásárhelyen és a Barcaságban („Csángliában”) gazdasági idénymunkára járva vagy éppen Amerikában hosszabb időt tartózkodva az „úri gúnya” divatját igyekeztek falujukban is meghonosítani. „Nem volt addig [ti. az első világháborúig] olyan cifra világ, mint azután. Azóta, ahogy kiesik az anyjából, már cifrát kap” – jellemezte a maga természetes módján egyik dombói adatközlőnk az öltözetben megmutatkozó változást.

Való igaz, hogy a hagyományosnak mondható öltözetet a harmincas évekig még általában mindenütt viselték, s különösen az idősebbek megőrizték. Attól kezdve, előbb a nők, majd a fiatalabb férfiak körében fokozatosan a városi mintára szabott és díszített öltözetdarabok terjedtek el és szorították ki a régebbi, „divatjamúlt” ruhadarabokat olyannyira, hogy belőlük manapság már alig-alig lehet találni egy-egy példányt a *halóruha* – halálra eltett öltözet – tartozékként.

A Kis-Küküllő menti népviselet összetétele, ruhadarabjainak jellege, díszítése, viselési alkalmai szerint a székely, közelebbről az udvarhelyszéki (lövétei) székelység öltözetéhez áll a legközelebb (5. k). Színhatásában a dombóiaké általában sötétebb a királyfalviakénál, az ózdiaké pedig mind a kettőnél világosabb: a fekete helyett a pirosat, a kékben is a világosabbat kedvelik. Színösszetételében is mindegyik közül a legváltozatosabb.

Az öltözet egyes darabjaiban, a viselési módokban (haj- és fejrevaló viselet, ékítmények), díszítési eljárásokban megmutatkozó falvankénti különbségekre a fejezet egyes részeiben mutatunk rá. Anyagunkat a következő alfejezetek szerint tárgyaljuk: I. Hajviselet, II. Fejrevaló, III. Alsóruha, IV. Felsőruha, V. Lábbeli, VI. A csecsemő, a menyasszony és vőlegény, a halott öltözet. Ékítmények. Minden fejezeten belül előbb a női, majd a férfi öltözetet írjuk le.

I. HAJVISELET

1. Női hajviselet

A kisgyermeknek nem vágják le a haját. Ahogy elég hosszúra megnőtt, *pikába* vagy *tyikába* (hajfonatba) fonták. Ilyenkor a haját kétféleképpen rendezték el: vagy simán hátrafésülték, vagy pedig a fej közepén két mezőre elválasztották. Ennek megfelelően azután különféle fonásmódokat alakítottak ki.

A két mezőre választott haját a hajszálok tövéénél úgy fonták, hogy a két fonat mintegy körbefogta a fejet és hátul a nyakon találkozott. Itt a fonatokba befont *hajfonóval* a fonatvégeket egymással összekötötték. Ezt a fonási módot *kerekyikásnak* vagy *pikásnak* hívták (6, 7, 8. k). Ózdon és Gogánváralján a hajfonatokat nem kötötték össze, hanem hátul egy vagy két ágba fonva leengedték. Erről a fonási módról azt tartották, hogy jobban összetartja a hajszálokat, „a haj nem borzolódik úgy fel” (Gogánváralja).

A simán hátrafésült hajszálok elrendezése, a *pikába* fonás a fonatok száma szerint változhatott. A legegyszerűbb fajtája volt a *kétpikás*. Ennél az előlről összefogott haját a fejtetőn közepén egy fonatba fonták, majd ennek végét a fülek mögötti hajfelületből alakított hosszabb fonatba fogták be és lecsüngve hagyták vagy a fonat tövébe visszakötötték (9. k). Ilyen módon két egymás után font hajfonatot nyertek. Elöl a haját még többnyire fekete *báronnyal* (pánttal) kötötték le (10. k).

A kétpikás hajfonásnak egy másik változata az volt, amelynél a két fonatot hátul a haj aljánál alakították ki és a fonatokat hátul egymással keresztezve a fejtetőn a hajfonónál összekötötték. Erre azt mondták, hogy *koszorúba* (Dombó 11.k) vagy *kantárba* (Szondasáros) *felkötötték*.

A *hárompikás* vagy *hármasha font* hajviselet: a fej tetején a féloldalt elválasztott haját – többnyire a jobb oldalon – egy fonatba fonták és ezt a fonatot a hátul összefont két hajfonat közül a jobb oldaliba belefonták (12, 13. k).

A *négypikás* vagy *négybe font* hajviseletet úgy alakították ki, hogy az elől közepén kettéválasztott hajból font egy-egy fonatot hátul egy-egy hosszabb fonatba fonták bele. A hosszú fonat végét vagy csüngeni hagyták, vagy pedig hajfonóval a fonat tövéhez *visszakötötték* (14, 15. k). Volt ennek a hajviseletnek egy olyan változata is, amelynél a hosszú hajfonatból *koszorút* formáltak, vagyis a fonatokat hátul egymással keresztezve a fejtetőn összekötötték.

A nagyon dús hajból *hattyikást* fontak. Ez úgy készült, hogy a haját elől közepén és a fejtetőn keresztben elválasztották. Így négy hajmezőt kaptak. Ebből négy hajfonatot fontak olyan módon, hogy az elülső fonatok végeit a középsőkbe, ezeket meg hátul a haj aljából kiinduló hosszú fonatba fonták (16. k). A két hosszú fonat végét ennél a hajviseletnél is vagy lecsüngették, vagy pedig a fonatok végébe visszakötötték. Helyenként, mint például Gogánváralján a fonatokból a fejen *koszorút* alakítottak (17. k).

A gyermekek haját általában az anya vagy valamelyik nagyobbik leánytestvér fonta be. A befonáskor mindenhol *hajfonót* vagy *hajtekerőt*, egy darab lapos madzagot (sok helyen a cigányok csinálták és árulták) vagy rongydarabot használtak. Ezt úgy fonták be a hajba, hogy a leányka a hajfonó egyik végét megfogta, míg az édesanyja vagy testvére a másik végére a haját ráfonta (18. k).

A hajfonat végébe – akár leengedve, akár felkötve viselték – általában színes – többnyire egyszínű: piros, rózsaszín, fehér, világoskék, fekete földű rózsás vagy hosszanti és keresztcsikos – *selyempándlikából csakrat* kötöttek, *felcsakrazták*. A pántlikát négybe fogták és a haj végénél kicsi csokrot formáltak belőle, a pántlika többi részét pedig lecsüngették (14, 15. k). A pántlika hosszúsága a hajfonatok hosszúságától függött és a leeresztve viselt haj esetében a „hargasinig” ért.

Pántlikát vasárnap és ünnepnap kötöttek a hajukba, hétköznapra nem. Helyenként azonban már néhány éve a vasárnapi hajviseletből is elmarad a szalag. Dombón például csak konfirmáláskor kötnek fehér szalagot a hajba.

A nagyobb leányok a hajukat maguk fonják, és hétköznap általában simán hátrafésülve *két ágba* fonják és leeresztve (19. k) vagy ritkábban koszorúba csavarva viselik. A két ágba font haj ma már az általános ünnepi hajviselet, a régebbi fonási mód, az *egy ágban* csak helyenként divik – így például Királyfalván – vasárnap és ünnepi alkalmakkor (21. k). Ez a mássikkal szemben az első világháborútól kezdve fokozatosan háttérbe szorult.

A századforduló körül, amikor még az elől elválasztott és egy ágba font haj viselete volt általános, a hajfonat végébe színes: sötét- és világoskék, fehér, fekete kukoricaszem nagyságú gyöngyöt varrtak. Ez ma már nem divat, mint ahogy az egy ágba font haj sem.

Ez a korosztály is csak vasárnap díszíti haját pántlikával és bársony pánttal a fentebb leírt módon (20, 21. k).

A menyasszony régebben *nagypándlikás* vagy *pántikás* haját viselt, vagyis az egy ágba font és leeresztett hajfonatba kettősen csokrozott pántlikát kötött. Helyenként (Ózd, Szondasáros) azonban két ágba fonva viselte a haját felkontyolásig (vö. fejrevaló viselet). Ekkor a két fonatba – a kevés hajúaknál egy fonatba – font hajból kontyot csavartak. A haját *felvirágozták* vagyis csinált *rézvirágból koszorút* formáltak; a koszorú előtt két ujjnyi széles pántlikával, a *virágkötővel* lekötötték a haját (1, 2. k).

A konty az asszonyok hajviselete. Ehhez két ágba – néha egy ágba is – fonják a haját; régen szitakéregből készült *fahajtőre* (*kontykarika-fa*) vagy vászonnal bevont *venikére* (venyige-korongra) csavarták a haját. A fahajtú egy kb. 10 cm hosszú lapos fapálcika, amely a fonatokat jól a fejhez szorította (22. k). A fahajtú helyét később a *fémhajtú* és a *kontyfésű* foglalta el. Most általában ezzel tűzik fel a kontyot alkotó hajfonatokat (23, 24. k). Helyenként (Dombó) erre a célra *tollut* is használtak.

A konty helye a fejen idők folyamán változott: régebben – 40-50 éve – a fej búbján viselték, ma lejjebb teszik, s inkább a tarkóra csavarják. Falvanként eltérések is adódtak: az ózdiak és a szondasárosiak a tarkó fölötte, a dombóiak valamivel feljebb, a királyfalviak és nagykendiek viszont szinte a fejük búbjára csavarták hajukat (22, 23. k). Ez utóbbi helyen szokás volt a hajba *váskót* – kemény papírból formált karikát – tenni. Ilyent a kevés hajúak viseltek. A váskót a kontyra húzták rá, mert a kendő ezt amúgy is eltakarta.

A leány-halott haját leeresztették, az asszonyét kontyba csavarták. A leány-halott temetési menetében leánytársai szintén leeresztett hajjal mentek, és guzsalyrudakra kötött, fehérrel bélelt fekete zászlócskákkal kísérték meghalt társukat a sírhoz (Dombó). Ózdon, ha leány, legény vagy fiatal házas a halott, a leányok, fiatalasszonyok zászlót készítenek. Guzsalyrúdra színes kötevényekből, kendőkből, szalagcsokrokból pompázó, súlyos zászlót szerelnek, s

tízen-tizenketten, fehér ruhában, fekete köténnyel, a zászlórudakat csípőjüknek feszítve, a zászlót enyhén meghajtva a hozzátartozók háta mögött sorfalat állnak a koporsó körül (Horváth 144).

2. Férfi hajviselet

A fiúgyermek haját csak iskolás korában kezdik növeszteni, addig rövidre vágják vagy éppen kopaszra nyírják. Frizurát viszont 10–14 éves kortól vagy még később, a konfirmációtól kezdve (Nagykend) csinálnak: a haját többnyire féloldalt választják el. A legények és a fiatal házasok *nagy haját* – hosszabb, frizura alakítására alkalmasabb haját – viselnek.

Az idős férfiak viszont megint csak rövidre *nyírt, nullásra vágott haját* hordanak. Az első világháborúig az öregek körében általános volt a *körhaj* viselete. Ilyent gyűjtésünk idején már egyet sem láthattunk, de adatközlőink szerint még a 40-es években egy-két idős ember viselte (Dombó). Ózdon volt meg a legtovább, itt *varkócsnak* nevezték, mert a fül előtt két fonatot fontak a hajból és fekete *perlit* fontak bele. Nagykenden *bogozott hajnak* nevezték, és itt utoljára az első világháború előtt viselték. Nevét onnan kapta, hogy az összefont haját a fül előtt megcsomózták, *bogozták*. Hátralát a nyakon ollóval *takarították le*.

A férfiak körében a frizura viselete általában az első világháború óta terjedt el és a *kukra nyírt* (rövid felálló haj) formája volt általános. Azóta a városiak hajdivatját követik. A haját hajkenőccsel tisztították; ezt a patikából vették.

A bajusz viseletében is nagyjából hasonló alakulást állapíthatunk meg: általános az első világháború előtt volt. Akkor még a fiatalabb házasok is *magyar bajuszt*: hosszú szálú *serített bajuszt* viseltek. Azután csak az idősebb férfiak körében maradt meg (25. k), a fiatalabbak már rövidre vágják (26. k), a legények és a fiatal házasok pedig teljesen elhagyták (27. k).

Beretválni általában hetenként vagy még gyakrabban – hetenként háromszor – szoktak. Ezt maguk végzik késsel vagy pengével. A borotvakészülék használata inkább a fiatalok körében terjedt el. Ha borotválkozás közben megvágják magukat, a vágásra egy darabocskára újságpapírt szoktak tenni.

II. FEJREVALÓ

1. Női fejrevaló

A kis- és nagyleányok ünnepnap általában *hajadonfünt* járnak, fejüket csak hétköznap, nagy hidegben és akkor kötik be *keszkenővel* vagy *keszkenővel*, ha a városba – Dicsőszentmártonba – mennek.

A *keszkenő* viselete különben csak az asszonyokra nézve volt kötelező. Hétköznapra színezésében és anyagában egyszerűbb: egyszínű vagy apróminitás kartonkendőket kötöttek, a fiatalabbak világos – főleg fehér –, az idősek pedig sötétebb – fekete, barna – színben. Régen szulfűvel házilag festették meg feketére a kendőket.

Az ünnepi és bizonyos alkalmakra kötött kendők anyaga és mintázata már finomabb és változatosabb volt: többnyire gyapjúból (*szőr, posztó, aba*) vagy selyemből készültek és apró vagy nagy virágmintás kendők voltak (28. k).

nagyrózsás 29. k). Anyaguk színe inkább sötétbe hajló (barna, fekete, sötét-piros, bordó). Nagyünnepekre pedig *rostélyos rojtú*, aprórózsás, világos kávészín vagy fekete kásmír *burdulin keszkenőt* vagy rojtos *nagykeszkenőt* kötöttek a fejükre (30. k). Ez csak az asszonyoknak illett (31, 32. k).

A kendőt ünnepnap mindig az áll alatt kötötték meg egy vagy két bogra (33, 34. k), az idősebbek *összedugva* (Ózdon: *csügelve*), vagyis lazán, megkötés nélkül is hordták. Ilyenkor a kendő egyik csücskét az oldalsó – fül melletti – hajtásba, a másikat pedig a másik oldalon az arc és a kendő közé dugták. Boldogfalván ma is így viselik, „így nem oldik ki olyan könnyen” (35. k). Hétköznap és mezei munkára hátrakötötték, olyan módon, hogy a kendő két sarkát a tarkóra lecsüngő sarok fölött megbogozták (36, 37. k). Így szellősebb volt a viselete. Ugyanígy kötve viselték a rojtos nagykendőket is. Ezeket később, az első világháborútól kezdve már nem kötötték a fejre, hanem *vállkeszkenő*ként a vállon átvetve a lájbi alatt hordták (l. ott).

A női fejrevaló viselet bizonyos alkalmakkor más darabokkal is kiegészült. A nagyleányok helyenként (Királyfalva, Nagykend, Ózd) konfirmálásra házilag készített *pártát* kaptak. Ez három ujj széles *szitakéregből* vagy *papundekliből* (kartonpapírból) készült. Az abroncsszerű vázat fekete vagy piros *ronggyal* (szaténal) borították be, és apró fekete, fehér, kék, zöld, piros *gyönggyel* varrták ki hullámvonalszerűen; ez volt a *gyöngyfűzér*. A királyfalviak pártáját ezenkívül még brosstúk is díszítették. Felerősítéskor hajtincsekhez tűzték. Viselete negyven évvel ezelőtt még általános volt, legtovább Ózdon maradt meg. Hozzá öt darab pántlika tartozott. Ezeket hátul varrták fel és széleiket egymással is összevarrták. A pántlikák sokszor bokáig értek le. Vele együtt viselték a *koszorút*: a drótra erősített virágdíszet. Ezt eléje erősítették föl. A menyasszonyt a lakodalom napján ezzel *koszorúzza fel* az édesanyja vagy valamelyik közeli asszonyokon (1, 38. k).

A virágos pártá viseletéről a menyasszony és a nyoszolyóleányok öltözetében Ózdon Horváth István a következőképpen tájékoztat: A menyasszony „fejére mű- és élővirág pártát raktak, melyről a fejet hátul eltakarva virágos, színes pántlikák simultak egymás mellett a háton le a derékig. A völegényes háznál a két nyüzszülány pártázta fel a menyasszonyénál szerényebb pártával magát, a nyüzszüasszony díszítette a rózsás gombostüvel kendőjét, kettőt kétfelől halántéka iránt, harmadikat fejtetőre a konty mellé szúrva” (128).

A leány tehát a pártát konfirmálás napja után csak mint menyasszony vagy nyoszolyóleány tette föl újra. Ezzel járta a menyasszonytáncot is.

A menyasszony fejét esküvőkor *fehér gyolcsruhával* kötötték be, *felgyócsoták*. Ezt a 40–50 cm széles, 3 m hosszú kendőt a lakodalom utáni első vasárnap viselte, a második vasárnap pedig a völegénytől kapott kicsi *fekete selyemkeszkenőt* (*jegykeszkenő*) kötötte fel. A kendő alatt volt a fekete *csipkés főkötő* vagy *csüpkés főkötő* (Dombó 39. k). Ez fekete atlasz, klott vagy segesvári szóttas anyagból házilag készült sapkaformájú fejrevaló volt, melyet elöl dús fodrú, házilag horgolt, keményített vagy készen vett rezes csipke (*rezes főkötő*, Nagykend) díszített. A keményítéshez barackfamézgát, majd gumiarabikumot használtak. A főkötő alatt a homlokra kötötték fel a fekete gyönggyel kivarrt *homlokszorítót*. Helyenként – Királyfalván – még fekete szalagot is kötöttek rá és elöl megcsokrozták. A csipkés főkötőt azután fiatalasszonyként 40–45 éves koráig még ünnepnap is föltette, de a gyolcsruhát csak első gyereke születéséig viselte. Csipkés főkötőt

tettek a koszorúsleányok meg a násznagyasszony is. Ez utóbbi rá gyolcs keszkenőt kötött olyan módon, hogy az áll alatt két csücskét átvetve hátul a tarkón kötötte meg.

Csipkés főkötője egy faluban csak néhány családnak volt. Ha valakinek szüksége volt rá, egymástól kölcsönkérték. Viselete kb. 20–25 éve maradt el. Elmaradásához és fokozatos eltűnéséhez hozzájárult az is, hogy a női halottat is ebben temették el (40. k).

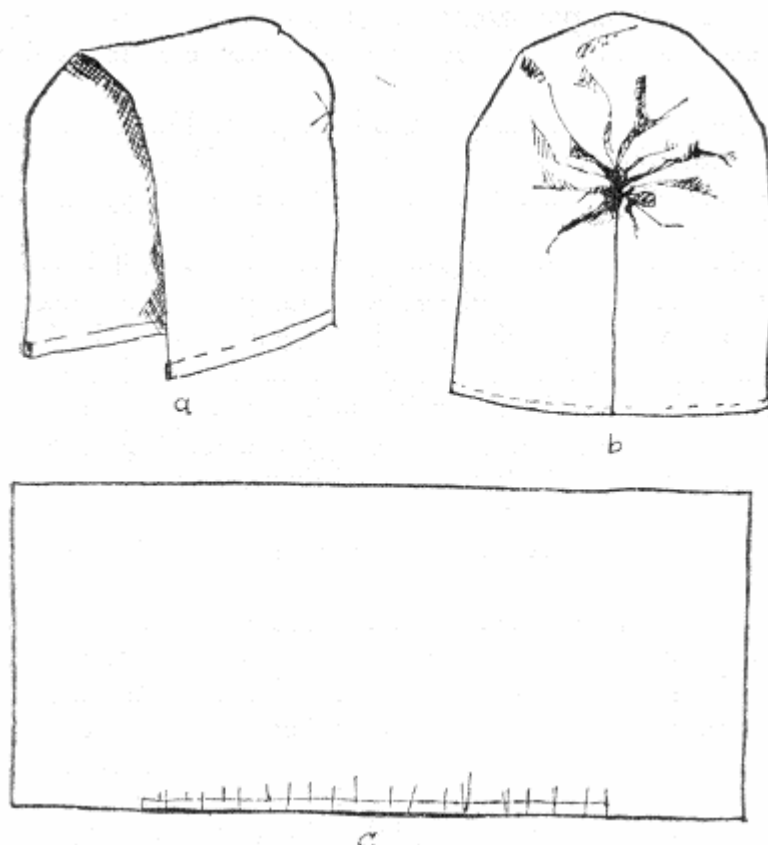
Helyenként – így Ózdon – a menyasszonyi főkötőt fátyollal borították. Ezt a halántékon *budrizták* vagyis bodrozták, ráncolták és a fejtetőn sokszor még kétszáz színes gombostűvel is díszítették. Másutt 6–8 *rózsástőt*, zöld levelű, piros rózsával díszített tűt használtak erre a célra (41. k). Ezt a városban vették. Ebben a formájában a kundi szász nők fátyolviseletére emlékeztetett (42. k). A menyasszony fejét főkötővel és gyolcsfátyollal a násznagyasszony kötötte be *kontyolókor*. Ózdon ez a következőképpen ment végbe:

„Miután a csengős-ökrös szekerek elvonultak, a házban újra elkezdődött a tánc, ivás, mulatás.

A nyüzüasszony levette a pántlikás pártát, és az ágyra helyezte, a menyasszony haját kontyhoz fésülte, miközben évődve utaltak a nászéjszakára, az asszonyságra. Az egy ágba font és konty alá csavart hajra ráhelyezte a »kontyot«, a fakarikás vászonkorongot, csipkés szélű fekete főkötőt tettek a menyasszony fejére, és arra, mesteri módon, bő fehér gyolcsot kezdtek szerelni. A fehér gyolcs úgy simul a homlokhoz és archoz, hogy vékonyan a fekete főkötő széle is érvényesült. Az arc, a homlok fölött, halántéktól halántékig félkörben, egymást érintő gombostűket szúrtak úgy a gyolcsba, hogy fémesen csillogó, koronászerű pánt vette körül a menyasszony homlokát. A fényes pánt mögé, a két halánték tájára és a fejtetőre a konty elé rózsás gombostűt szúrtak. A fehér gyolcs művészi redőkben redőződött a háton és a vállak körül. A kontyolás órákba tellett. A kontyolókon kívül más nem léphetett be a kontyoló házba. Éjszakába nyúlt a kontyolás... A vigadozók közé belépő menyasszonyt az étel előtt így köszöntötte a násznagy: »Még ma délben láttuk hajadon lányfővel, / most pedig asszonyos kontyval, főkötővel«... Vacsora után, második felében az éjszakának levették a menyecskéről a *kontyoló gyolcsot*, kendőt kötött a fekete főkötő fölé... Az új asszonynak közel egy hétig nem volt szabad elhagynia új családja telkét, hogy ne váljon kóborgó utcaaktivá. A következő vasárnap megint gyolcsba kontyolták, úgy ment asszonyként legelőször a templomba” (Horváth 136–139).

Az asszonyok főkötőjéről (*zabolai főkötő*) (1. r). Lázár a következőképpen tájékoztat: „Asszonyoknak Ózdon, Bükkösön és M. Lapádon fekete atlacból *zabolai* főkötőjük van a fejkendő alatt. Ez a főkötő zacskó-formára van varrva s a főt egész az arcig betakarja; elül a homlokhoz, oldalt a fülekhez szorul s az állon kötik meg fekete szalaggal; hátul pedig a konty alatt fekete *galanggal* ráncba húzzák, melyet aztán a hajtekeres fölött megkötnék. A széle kereken csipkés; de van *budrés* (bodros) is, melyből két oldalon rános és csipkés szemellenző nyúlik az arc elé. Idős asszonyok ezt a főkötőt ünnepnapon kivarrott szélű hófehér kendővel takarják. A vízmellékiek (K. Küllő) *rózsás budrét* is tesznek” (490).

Főkötőt visel még a pólyásgyermek. A színes rongyokból, maradék anyagból hosszanti irányban sávos, három részből álló főkötőt az édesanyja varrja meg. Ezt körben csipke vagy szalagból formált csokor díszíti (2, 3. r).

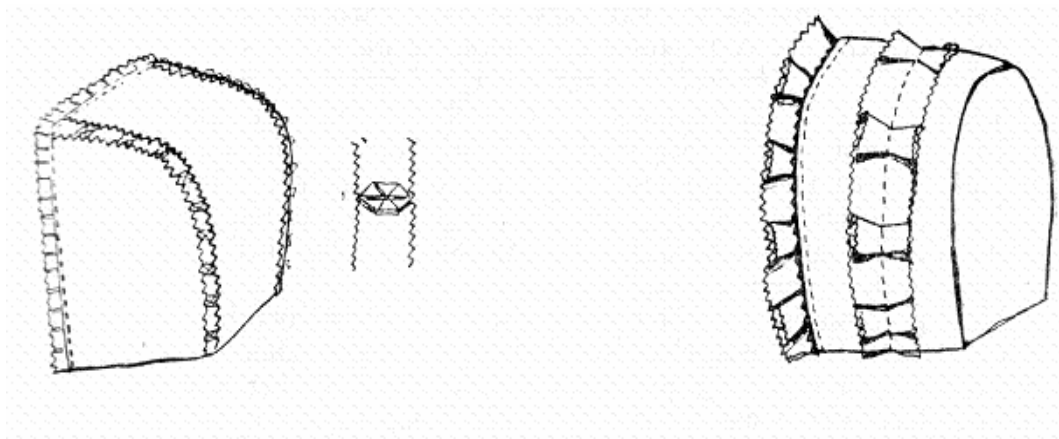
1. Asszony-főkető, Ózd.

Az alkalmi női fejrevalók közé tartozik a *szalmakalap* is. Nyáron házi és mezei munkához a keszkenőre téve vagy anélkül viselik (43. k). A régi szalmakalapok magas (kupaszerű) tetejük voltak és elől-hátul lekanyarított karimával viselték (44. k). Ez a forma őrződött meg a kundi szász nők szalmakalap viseletében is (45. k). A mostani kalapok laposabb és szélesebb tetejük, szélüket csak kétoldalt hajtják le (46. k). A tetejüket be is szokták ütni. Ez a forma a századfordulótól kezdve terjedt el. A régi kalapokat a havadtői és a bözödi székely kalaposmesterektől vették a vásárokon. A mostaniakat Dicsőszentmártonban vásárolják kőrispataki és bözödi szalmakalaposoktól.

Általában a *recével* szegett kalapokat kedvelték. A rece két vagy három sorban vette körül a kalap karimáját (46. k). A kalap tetejére azután otthon mindenki maga varrt még díszet. Díszítésül a fiatalabbak valamilyen tarka vászon anyaggal borították be (*díszíték*), ezt körben rávarrták vagy pedig alul-felül fodrozták (47, 48. k). Az idősebbek általában fekete pántlikával vették körül a tetejét (43, 44. k). Az ózdiak *kolbászos kalapját* zsinórszegő díszítette és bokrétát is tűztek a zsinórszegő fölé tett fekete pántlikába.

Minthogy a régi kalapokat nem lehetett a fejbe tenni, mert *fejük* kisebb volt, kétoldalt befűzött *galanddal* kötötték le az áll alatt. Ez a fiatalok kalapján Dombón piros, Sövényfalván és Királyfalván kék, az ózdiakén meg rózsaszín volt.

Míg másutt, így például a kundi szász nők körében, szokásban volt, hogy a nő olykor a férfi szalmakalapot viselte, a Kis-Küküllő menti községek magyar asszonyai körében ez a szokás nem divatozott.

2. Fiú-főkető, Nagykend.

3. Leányka-főkető, Nagykend.

2. Férfi fejre való

A fiúgyermek 4–5 éves koráig *hajadonfünt* jár. Első *fejbevalóját* vagy *fejbelijét* ekkor kapja. Tehát a leányoknál sokkal hamarabb tesz fejrevalót (49, 50. k). Ez lehet posztó *kalap*, *szalmakalap*, *miszli sapka* vagy *csubika* és *prémes sapka*. Mindegyik gyerek-fejrevaló általában a felnőttekének kicsinyített mása, mert a felnőttek körében is a fejrevalónak ezeket a fajtáit találjuk meg.

A posztókalapnak az idők folyamán különböző formáit viselték. Az általunk megismert legrégebbi fajtája volt a keskeny karimájú, magas tetejű *kicsi kalap*. Ez a századforduló táján volt általános. Most csak elvétve lehet belőle látni az öregek körében. Ennek még fellelhető változata az ún. *segesvári kalap* (51. k). Nevét készítési helyéről kapta, ahol Linner és Fromm Frigyes kalaposmester és utódai ezt a kalapformát a Kis-Küküllő menti magyarok számára készítették. *Cserefakalapnak* is nevezték, mert a posztótompot cserefaformára feszítve alakították ki belőle a jellegzetes kalapot. Magas tetejét kétujjnyi széles fekete selyemszalag vette körül. Tetejét nem ütötték be.

Utána a 20-as évektől a fekete vagy szürke nagy karimájú *szőr-* vagy *selyemkalapok* terjedtek el (52. k). Ezek a dicsőszentmártoni vásárokon vett kalapok is lapos tetejűek voltak, de karimájuk szélessége sokszor a 10 cm-t is elérte. A tetejét széles selyemszalag vagy zsinórdísz ékesítette. Ez utóbbi miatt *kolbászos kalapnak* is hívták (Királyfalva). A szalag és a *sárga sinyór* az ózdiakén hátul még le is „fityegett”. Ma ezt a kalapfajtát már csak az öregek körében találjuk meg, mert helyette a fiatalok és az idősebbek keskenyebb karimájú és tetején *beütött* kalapot viselnek. Ennek tetejét is selyemszalag veszi körül. Karimáját általában elöl letűrik, bár sok helyen körben feltűrve is viselik (52. k).

A házi és a mezei munkához nyáron szalmakalapot tesznek a fejükre, de ünnepnap is ebben járnak. Ebből a kalapfajtából is a magas és hosszában beütött tetejűek voltak a régebbiek (53. k), míg az újabbak alacsonyabb és körben betűrt tetővel készülnek. Lefelé tűrt karimával viselik. Egyetlen dísz rajtuk a kétujjnyi széles fekete pántlika (54. k). Szalmakalap-szükségletüket vásárhelyi kalaposoktól a heti- és nagyvásárokon szerezték be.

Télen bársonyprémes kucsmát vagy sapkát hordanak. Ezt is Dicsőszentmártonban vásárolják. A fiataloké *aprószőrű*, az időseké *hosszú szőrű* prém-ből készül. Régebben *karimásan*, vagyis tetejét kereken kétszer vagy háromszor betúrve viselték, és Bükkösön és környékén olyan változatát kedvelték, amelynek hasított széle kalpag módra fel volt túrva és magasabbra emelkedett, mint a fejlet takaró középső rész. Lázárnál ennek két változatát is láthatjuk (492). Újabban csak hosszanti irányban beütött tetejűt vagy karimás, de betűretlenül hagyottat hordanak (55, 85, 86. k). Jobb oldalára majoránna-bokrétát tűznek az ózdi legények.

Mindegyik korosztály körében az első világháború óta honosodott meg a városi viseletből a lapos, ellenzős miszli sapka vagy csubika és a felhajtott szélű, ellenzős vászon- vagy posztósapka, a *kacs kéta*. Ezeket a sapkafajtákat nyáron és hűvösebb időben ünnepnap és hétköznapi egyaránt viselik.

A fejrevalót díszíteni szokták. Így a kalap mellé bal oldalra már a kisgyermeknek is tűznek néhány szál kerti virágot (49. k). A legényeknek a lányok *csakrétázták fel* a kalapját, vagyis állították össze néhány szál kerti vagy *csinált virágból* a *bokrétát*. A bokrétatevésről mint az érzelmek nyilvánításának egyik formájáról Horváth István így tájékoztat Ózdról: „Megélttem a vasárnapi táncban a bokrétatevést, mikor a szeretőm valamelyik lánybarátja lekapta fejemről a kalapot a csűrben, és eltűnt a házban vele. Ketten, hárman csicseregve rakták a közepén fehér, körben piros muskátlivirág s félkörben kívül recés muskátlilevel bokrétát, tűzték kalapom bal felére és lopták vissza fejemre a bokrétás kalapot” (123). Királyfalván a *részbokréta* járta; ezt készen vették Dicsőszentmártonban. A legények kalapján is baloldalt volt a bokréta (56. k), de akinek szeretője volt és a vőlegény is a bokrétát egy kis piros szalaggal együtt a kalapján elöl viselte (2, 57. k).

A falvak nagy többségében (Dombón, Szondasároson, Ózdon) a kalap szalagját *színes és tükerfejű gombostű*vel ékesítették. Egy kalaphoz sokszor 5–600 gombostűt is felhasználtak (Dombó). Ezekkel rakták ki olykor viselőjének nevét is olyan módon, hogy a nevet a kalap oldalától hátrafele haladva helyezték el. Ennek a díszítésnek a módját nem mindenki értette. Dombón például Bordi György tudta a kalapokat tíz krajcárért mesterien *kirakni*. Ez a díszítési mód az első világháború óta már nem divatozik. A gombostűvel díszített kalapokat azután a férfi még fiatal házas korában is viselte, amíg a kalap tartott, de csak ünnepnapra tette föl.

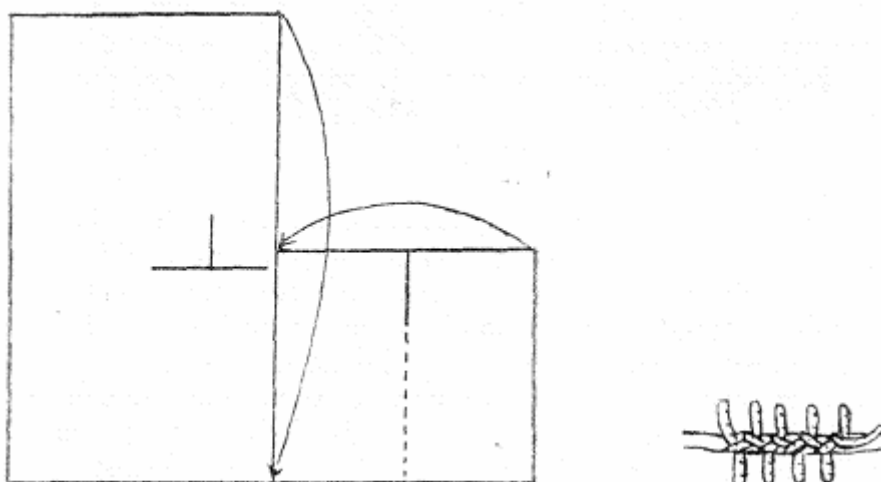
A kucsmára is került dísz: a legény a leánytól kapott színes – piros vagy rózsaszín – *szalagcsokrot* és a ráncba ugró fekete szalagot vagy zsinórfonatot, a *kucargót*, ebben a bokrétát vasárnapra tűzte fel.

III. ALSÓRUHA

A női és a férfi alsóruha anyaga a Kis-Küküllő mentén a házilag előállított *elegyvászon*, *elegyes* vagy *elvegyvászon* – hosszanti szála kender vagy gyapot, keresztzála *serítetlen* gyapot volt –, meg a gyári *gyolcsvászon* és a házilag szőtt gyapotvászon, a *serített vászon* vagy *szőttgyolcs*. Tiszta kendervászonból csak ritkán és csak a hétköznapi viselet számára készült alsóruha. A női és a férfi alsóruhát *vászonszéjből* mindenütt az asszonyok szabták, varrták és hímezték ki, tehát az alsóruha a legutolsó időkig megmaradt a házi előállítás fokán és nem igényelt külön kismestert, varróaszonyt. Ez a tény egyben a ruhadarab szabására és díszítésére is kihatott: mindkettőben a hagyományos formák, szerkezeti elemek és díszítési módok öröklődtek nemzedékről nemzedékre. Hogy viszont az egyenletes fejlődés és az egyöntetűség ellenére az alsóruhadarabok közt különösen a női ingeket igen nagy változatosság jellemzi, azt bizonyítja, hogy ez a vidék szoros kapcsolatban állott a szomszédos Fehér megye meg a Marosmente és Nyárádmente, valamint a Hargita megyei Sóvidék magyar (székely) és a távolabbi Kalotaszeg meg Barcaság lakosságával.

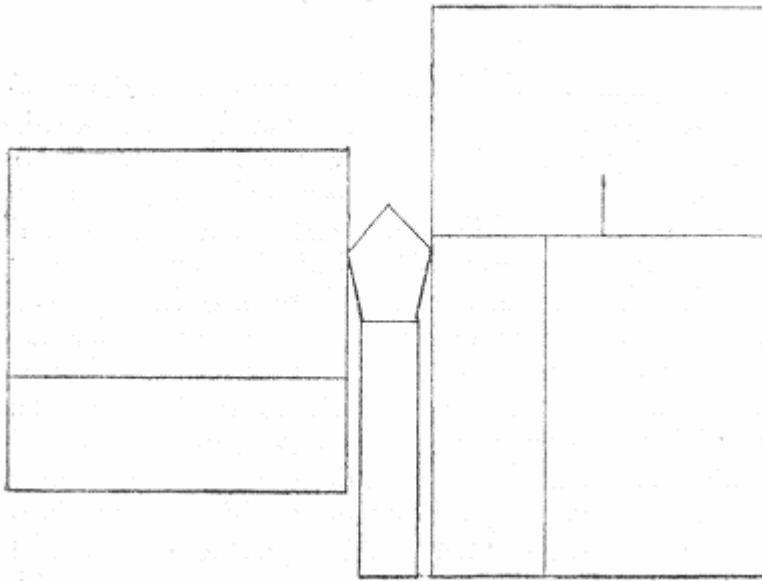
Női és férfi ing

1. A leánygyermek iskolás koráig hosszú, bokáig érő inget viselt. *Hosszú ingnek* nevezték (vagy *spiglis ingnek*, mert vállába erősítésnek vászondarabot varrtak be). Hozzá másfél szél anyag kellett, amelyet összeillesztés után elöl és hátul lapos ráncokba szedtek le. Kézelőbe ráncokkal fogott, *bevarrott* – a nyaktól kiinduló – bőujjal és felálló, egyszerű (*szimpla*), 3 cm magas gallérral készült. Ilyent viseltek a kisfiúk is. Néhány éve ennek egy kézelő nélküli vagy szabad ujjal készült, *firizsingnek* nevezett változata terjedt el; ez mintegy felsőruhaszámba is megy, mert alája hosszú inget, azaz vállpántos alsóinget (kombinét) vesznek föl. Ezt elöl házilag horgolt csipkével is *díszítik*. A firizsing újabban – mintegy 20 éve – az idősebbek (nagyleányok és asszonyok) körében is elterjedt, a leányok alsóinggel, az asszonyok pedig pendellyel viselik.

4. A rövid ing szabásrajza, Dombó.

5. Töelótti vagy bokorkötés, Dombó.

6. A *bundás ing* szabásrajza, Nagykend.

A felnőttek körében viselt ingeknek szerkezetük szerint idők folyamán négy típusa alakult ki.

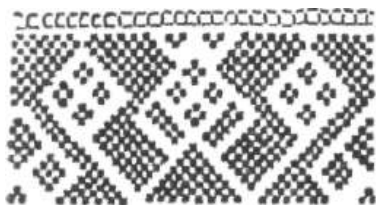
a. Közülük legrégebbinek az a típus tekinthető, amelyik gallér és kézelő nélkül készült. Három szél vászonból állították össze olyan módon, hogy a hátát és elejét alkotó egy szél oldalt egy-egy kettőbe hajtott széllel – tehát elől és hátul egy-egy félszállal – kitoldották (4. r). A fej számára a hosszú szélbe vágtak nyílást, azután a széleket a vállon és oldalt *tőelőtti kötéssel* (5. r), hurokszerű, egyszerű öltésformával összevarrták. Azután varrták a vállrészhez az egy szél – viselő – vagy másfél szél – ünnepi – bőségű ujjakat. Az ünnepi ingeken a kettőbe hajtott fél szél helyett egy végig hasított fél szél varrták az egész szélhez. A széleket a hátrészen mindig valamivel – kb. 10–15 cm-rel – hosszabbra hagyták, hogy az ing ne essék ki a szoknyából. Különben rövid ingek voltak, alig értek derékon alul.

Díszítése nagyon egyszerű volt: a fiatalokéra elől a ráncokra piros fejtőből a ráncokat összetartó *húzást* vagy *behúzást* varrtak, azaz sűrűn egymás mellé öltött előöltéssorokat¹¹ dolgoztak ki. Az ezekből kialakított minta lehetett *berbécsszarvas*, *barackmagos*, *petrezselymes* (Dombó). Az idősebb asszonyok ingujjának a végét *tödzölt pánt*, vagyis egyszerű tűzőöltéssel¹² odavarrt 2–3 cm széles vászoncsík zárta le, mely alá egy kis *fodrot*, összehúzott vászondarabot fogtak be.

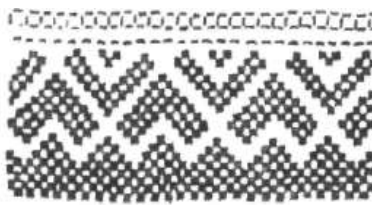
b. A női ingek másik típusa az *ingmejjes*, *táncoló*, *maturás* vagy *bundás ing* (Nagykend, Kiskend, Szondasáros). Nevét onnan kapta, hogy elől himzett mellrésszel készült, vasárnap a táncban viselték, illetőleg télen közvetlenül rá bundát vettek, tehát általában felsőruhadarabnak számított. Mellévarrott, vagyis a hát és az előrész közé bevarrott ujjal készült. Hozzá hat szél háziszóttas vagy gyolcsvászon kellett; ebből szabták ki úgy, hogy másfél-két szél került a *mejjébe*, egy szél a *hátába* és másfél-másfél szél az *ujjába*. A fennmaradó fél szélből vágták ki a *pálhát* és a *pálha végibe valót* vagy *pálhaeresztéket*, azaz a hónalj alatti és oldalbetoldást, valamint a fél centiméter széles gallért és kézelőt. A fej számára a hátán vágtak hasítékot (6. r).¹³ A szélek összevarrásához *agyonvarrásnak* nevezett öltésmódot használtak.

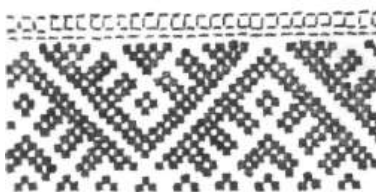
7. *Szarufa bingyós hím*, Nagykend.

8. *Csengettyűs hím*, Balavásár. Seres András után.

9. *Borshímes minta*, Gyulakuta. Seres András után.

10. *Szarufás hím*, Nagykend. Seres András után.

11. *Barackmagas hím*, Nagykend. Seres András után.

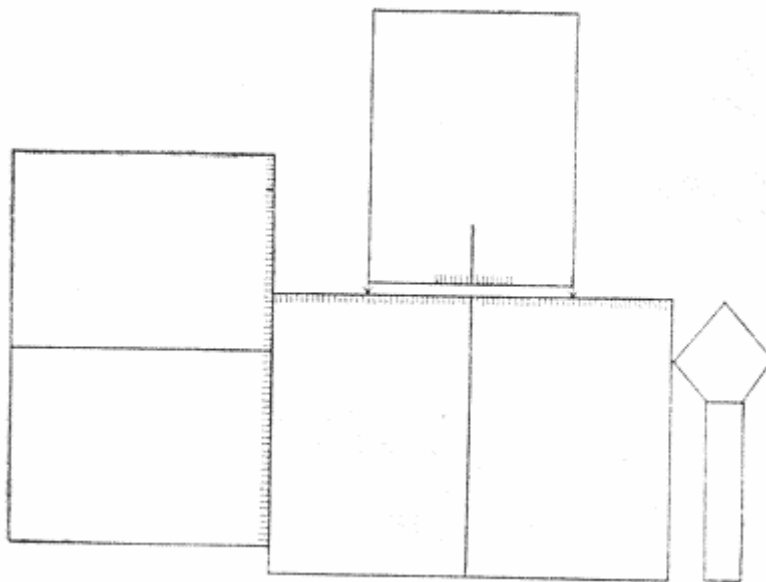

12. *Kiesi rózsás hím*, Ózd.

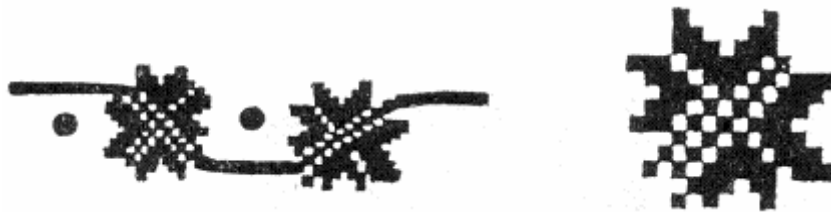

13. *Asztallábas hím*, Ózd.

Díszítésére elől a gallér alatti részen fehér cérnával, fekete vagy piros fejtővel *ingmejjét szedtek*, vagyis a ráncokat különféle mintákkal varrták le (58. k). A viselő ingre hímezték fehér cérnával vagy piros hárásszal a *szilvamagas*, *szarufa bingyós* (7. r), az ünneplőre feketével a *kutyfalvi rózsás*, *szászos* – ez volt a legnagyobb a minták közül –, a *csengettyűs* (8. r), *bostörős*, *borshímes* (9. r), *asztallábos*, *szarufás* (10. r) és *barackmagas* (11. r) mintákat. E két utóbbi kivételével a többiek nagyobb formájúak és szerkezetükben bonyolultabbak voltak, ezért hímzésük mindig több időt is vett igénybe.¹⁴ A keskeny gallért is szilvamagos vagy kutyfalvi rózsás, a kézelőt

14. A tászlis vagy magyar nagying szabásrajza, Ózd.

15. Pecsétes farma hím, Ózd.

(kézgallért) kicsi rózsás (12. r), vonós, asztallábos (13. r) és szilvamagas hím ékesítette.¹⁵ A kézelőt színes, háziszőtt gyapjú *maturás kötővel* fogták össze (Nagykend, Kiskend). Innen ered ez ingtípus egyik neve is.

Ezt az ingtípust a Nagykend és Kiskend szomszédságában fekvő román és szász lakosságú községekben is viselték: a románokén az ujjhímzés piros és sárga, a szászokén fekete, a magyarokén pedig fehér volt.

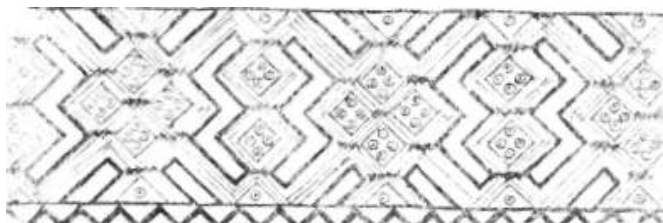
Szerkezeténél és díszítésénél fogva ebbe a típusba sorolható az ózdi nők *csupákos (ingmejjes)* vagy *magyar nagyinge* is (59. k). Elnevezésében a *magyar* megjelöléssel azért élnek, mert a nagying az Ózd környéki román községek (Gambuc, Cintos) női viseletében is megtalálható. Tehát jellegének sajátos vonásaira utalnak a szóval.

Ez az ing is mellévarrott ujjal és hátsó nyakkivágással készült. Hozzá hét és fél szél *gyapottasvászon* kell – ebben a hosszanti szál kender, a kereszt-szál gyapot –, ezt a következőképpen szabják fel: a mellrészhez két szél, a háthoz egy szél, a két ujjhoz két-két szél vásznat vágnak le. Fél szél vászonból szabják ki a pálhát és a pálhaeresztéket (14. r).

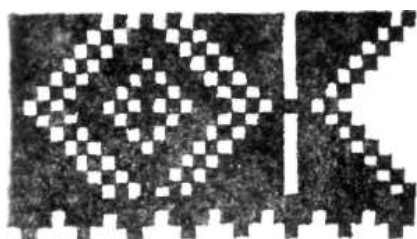
Összeállítása és részeinek hímzéssel való díszítése bizonyos sorrend szerint történt: ha a szélekből az ing részeit kivágták, először az ujját *kötötték le balhakötéssel*, vagyis a végek széleit egyfajta öltéssel összehurkolták (38. r). Azután hímezték ki az ujj közepén, kb. a könyök magasságában haladó karhímet, a *pecsétes farmát* vagy *saskörmöst* (61. k, 15. r). A hétköznapi viselt ingeken ennek szélét nem *kerekítették be*, azaz nem *töltötték be* teljesen az öl-

16. *Almás tászli* hím, Ózd.

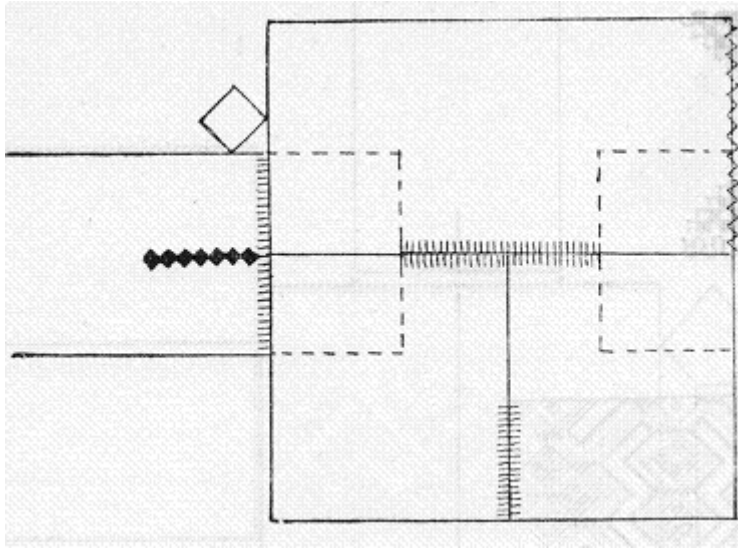
17. *Csupákvarrás*, Ózd.

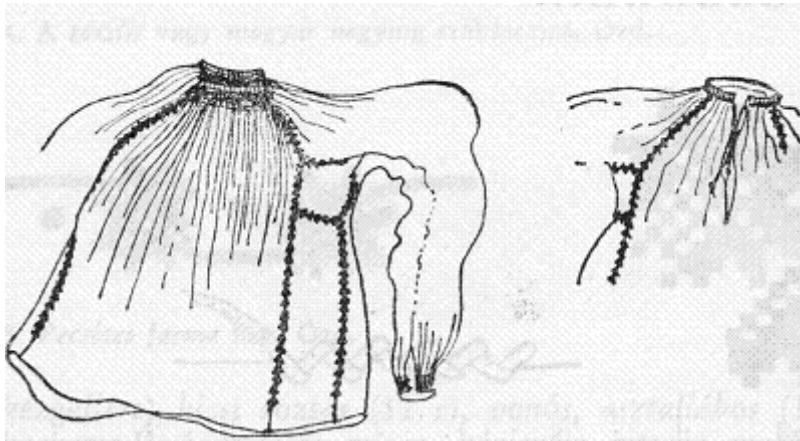
18. A *paraszt* hímzés mintája, Ózd.

19. *Szembevarrásos* kötés, Ózd.

téseket. Azután leráncolták és a ráncokat *fejtével behányták*, költötték. Majd a *tászlját*, a 2 cm széles ujja végét *meghúzták* (ráncolták) (61. k). A tászlit is kihímezték: *almás*, *kicsirózsás*, *eses-es*, *barackmagas* mintát varrtak rá (61. k, 11, 16. r). Ha az ujjal elkészültek, hozzáfogtak a *csupák* kivarrásához. Ezt az ing mellére kerülő hímzést először külön vászondarabra hímezték ki (60. k). Hozzá piros gyapotfonalat használtak; az ujj végére varrt mintákhoz hasonlókkal díszítették (17. r), azután két sorban *meztödzelték* és *megkarin-gózták*, vagyis sima öltéssorral levarrták. Ezután hímezték ki a *parasztot*. Ez a kb. 3 cm széles hímzés csík az ingmell és a nyakszegély között húzódott keresztben és fehér-fekete színű volt. Kivarrásához zsinórszerű *sinoröltés*-technikát használtak, s vele lyukakat és más mintaelemeket (*féleses-es*, *eses-es*, *kicsirózsás*, *kétszerrózsás*, *négyrózsás*) varrtak ki (18. r). Ezután ráncolták meg az ing mellét és varrták rá a ráncokra a külön vászonra hímeztetett ingmellét (*csupákat*) (59. k). Ezt úgy kellett rávarni, hogy ne legyen *balhaszaros*, vagyis mindegyik ráncra rá kellett öltetni. Ezután varrták – *rakták* – össze az ing többi részét bolhakötéssel: bevarrták az ingelőt, a pálhát, a pálhakeresztéket, a hátat (59, 62. k). Legvégül a két ujjat. Az összevarráshoz fehér cernát vagy *hímet*, azaz finom hosszú kenderszálból egyenletesen font, feke-

20. Az írás utáni farmás ing szabásrajza, Ózd.

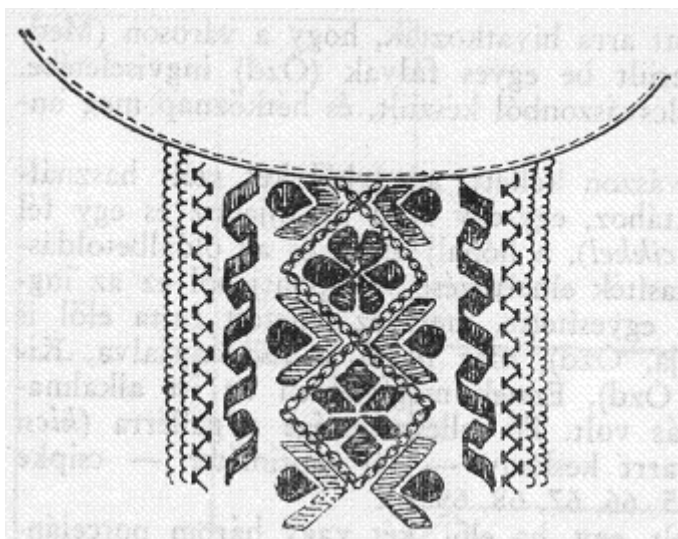
21. A budris vagy ingmejjes ing szabásrajza: eleje és háta, Nagykend. Kós Károly után.

tére festett fonalat használtak, és *szembevarrásos* és *darázsolásos* öltéssel öltötték össze a széleket (19. r). Az ujj hasítékát *csipkével hányták be*. A gallérnak szánt vászondarabot is kihímezték, és az ing összeállítása után varrták rá a nyakrészre. A gallérra a következő mintákat hímezték: *eses-es*, *kicsirózsás*, *gerezdes*, *asztallábos*.

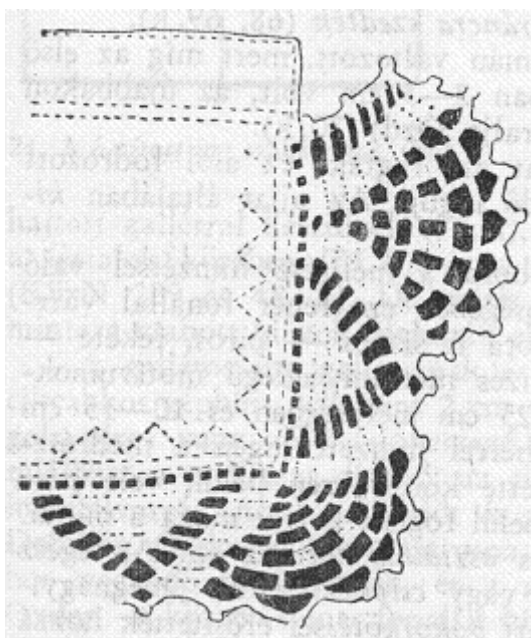
Aki ügyes volt, az inget egy nap alatt *levarrta*, összeállította. Az inghasítékot hátul kötővel kötötték össze: egy szál fejtőt fűztek bele.

A fiatalok és az idősek inge között az volt a különbség, hogy az idősek – 60–70 éves – asszonyokét fehér hímzés díszítette, a fiatalokét pedig színes, többnyire piros feketével keverve. A nagy- és kiskendi leányok ingén csak a nyakkivágáson és az ingujjgalléron volt színes gyapottal kivarrt keskeny – 1–2 cm-es – hímzés. A román nők ingén az ingmell a mell közepéig ért le és nem volt kivarrva, hanem csak piros gyapottal ráncolva, *húzva*. Erre az ingre is télen közvetlenül a bundát vették föl.

Erről az ingváltozatról a következőre való átmeneti ingtípusnak tekinthető az Ózdon viselt *írás-utáni farmás ing* (63. k). Ez itt a 20-as évek táján kezdett elterjedni és még megőrizte az ing ujjának előbb leírt díszítési módját, az *írás után* készült karhímet (15. r, 64. k) és tászlit (*almás tászli*, 16. r), de

22. Az *ingmejjes ing* mellhímzése, Nagykend.

23. A *galléros ing* kézelődíszje, Gogánvára.

hozzá már csak 3 szél anyag kellett, mert elől kevésbé ráncolták és gallérját, az új típusnak megfelelően *fodrozták*, vállába meg erősítést (*vállfoltot*, *spigit*) varrtak be (20. r).

c. A női ingek harmadik típusát ugyanis éppen e két vonás – a gallér és a kézelő erős fodrozása, valamint a vállfolt alkalmazása – különíti el az előbbi típustól. Ezek az ingek *budris* vagy *budrés ing* (Dombó, Királyfalva, Nagykend és Kiskend, Ózd), *mejjes ing* (Sövényfalva, Ózd), *tászlis ing* (Szondasáros, Nagykend), *lájbis ing* (Nagykend), *székelyes ing és németes ing* (Ózd) néven az első világháború óta terjedtek el a Marosmentével és a Hargita megyei Sóvidékkel határos falvakban előbb, majd fokozatosan az egész Kis-Küküllő menti női ingviselésben. Elnevezésük is egyrészt az ing jellegzetes vonásaira, másrészt pedig eredetére utal. Adatközlőink is nem egy helyen úgy tájékoztattak, hogy ezt az ingtípust „a székelyektől tanulták és a lájbival együtt

tőlük vették át” (Nagykend). Másutt arra hivatkoztak, hogy a városon (Medgyesen) szolgáló leányok révén került be egyes falvak (Ózd) ingviseletébe.

Általában elegyes és tiszta gyolcsvászonból készült, és hétköznapi meg ünneppnap egyaránt viselték.

Hozzá négy-négy és fél szél vászon kellett, amelyből két szélt használtak fel az elejéhez, egy szélt a hátához, egy-egy szélt az ujjához és egy fél szélt pedig a vállbetéthez (*bérelés, cikkel*), a hónalj alatti és az oldalbetoldáshoz (*pálha, aszaj*) (21. r). A nyakhasíték elhelyezése szempontjából ez az ingtípus az előző kettő tulajdonságát egyesítette, mert ez lehetett rajta elől is (Szondasáros, Dombó, Gogánváralja, Ózd), meg hátul is (Sövényfalva, Királyfalva, Nagykend és Kiskend, Ózd). Ennek megfelelően az itt alkalmazott díszítés elhelyezése más és más volt. Fő jellegzetessége a gallérra (*kicsi gallér*) és a kézelőre (*ujjgallér*) varrt keskeny – fél centiméter – csipke (*budri, bodré* vagy *kreppen*) volt (65, 66, 67, 68, 69. k).

Ha a hasíték az ing hátán volt, egy, ha elől, két vagy három porcelángommbal gombolódott. Tehát hátul kb. 15 cm, elől pedig 20–25 cm mélységben volt felvágva. A gallér alatt elől és hátul is, valamint az ujját a vállon és a kézelőnél erősen ráncolták, *apró ráncra szedték* (68, 69. k).

A felálló gallér szélessége az idők folyamán változott, mert míg az első világháború táján készült ingeken ez általában 2–3 cm volt, az újabbakon már az 5 cm-t is elérte (Szondasáros, Gogánváralja, Ózd) (70. k).

Az ujjá végén a ráncokat keskeny pánt alá fogták: ez alól fodrozott ki kb. 3 cm szélességben a csipkével végződő ingujj. Az ujjat általában *kitéglázták*, a ráncok szerint levasalták.

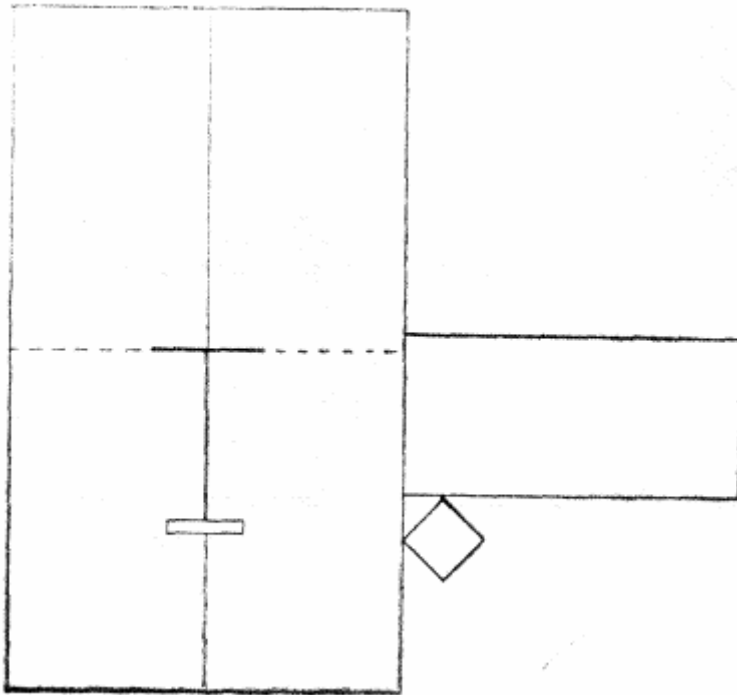
Ezen a ingtípuson is megmaradt továbbra a mellrész hímzéssel való díszítése (*mejjes ing*) (22. r). A falvak többségében ezt fehér fonállal varrták ki, Ózdon és környékén azonban továbbra is színes – piros, fekete – volt a mellrész hímzése. Mindkét fajta hímzés mértani jellegű motívumokból tevődött össze és táblaszerűen, kb. 20–25 cm mélységben és 10–15 cm szélességben töltötte ki az ing elejét. A fehérrel hímzett ingen a mellrész-hímet *rózsából* és *asztallábból* álló kötés vette körül, ezen belül, vele párhuzamosan haladt a *jártatás*, majd pedig legfelül foglalt helyet maga a minta. Ezt *farkasfog kertelte be, rózsza, tulipánt* és *asztalláb* töltötte ki. Az egész díszítményt keskeny cernacsipkével *recézték* vagy *csipkézték*. Ez „megnagyította az ingmejjét” (67. k). A vászon szélét itt *bokorkötéssel* erősítették hozzá az ingujj felsőrészához, a többi részt bolhászással varrták össze.

A kézelőt alkotó pántot is nagybárra jártatással hímezték körbe (68. k). Ide *asztallábas, kutyfalvi rózsás* mintát varrtak és a ráncokat *tödzeléssel* varrták le.

Az ózdiak székelyes vagy mejjes ingének mellrészére a következő mintákat hímezték színes – többnyire piros – hárással: *egy- és kékbubás, nagy- és kicsibubás, asztallábas, tökmagos, csillagos*. A gallért és kézelőt *kócsas* minta díszítette. Ennek az ingnek az ujjára is hímezték a *farmát*, vagyis a keresztben cikcakkban haladó írás utáni karhímet.

A fiatalok és az idősek számára készült, valamint a munkanapi és ünnepi ingek között a díszítés mértékében volt különbség. Az idősebb asszonyoknak, valamint a viselőnek szánt ingeken csak kevés vagy egyáltalán semmi hímzés sem volt, és a gallért sem díszítette fodor (71. k).

d. A női ingek negyedik típusát a *galléros, kitűrt* vagy *kihajtott nyakú ingek* alkotják. Jellegzetességük az, hogy szabad, kézelő nélküli ujjal és ki-

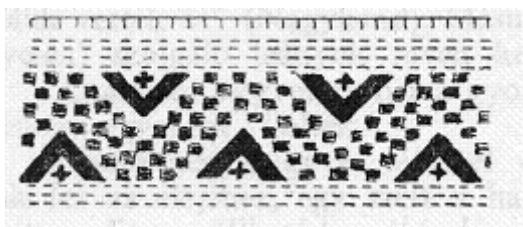
24. A hasított ing szabásrajza, Ózd.

hajtott gallérral készülnek (72. k). Ezek az ingek a 40-es évektől terjednek el a fiatalok körében (73. k), és a székelység körében viseltekhez hasonlítanak (KSzN 229 és 48. k). De máris eltűnőben vannak, mert helyüket a városi mintára szabott blúzok foglalták el.

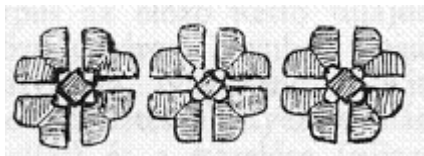
A galléros ing gallérjának és ujjának végét futtatásos technikával varrt ciccakkos géphím, valamint 2 cm széles fehér csipke és az ennek a szélére horogolt piros vagy zöld *csipkeszegő* díszíti (23. r). Ezen az ingtípuson is megtalálható a mellrészt díszítő, az előbbi típusnál bemutatott és vele megegyező ingmellvarrás. Ahol a kézelőt és a gallért nem díszítik csipkével, ott – így Dombón, Ózdon és Szondasároson – átmeneti formaként még a szoros kézelőben végződő ujjal viselik, és a gallért díszítetlenül hagyják vagy – mint Ózdon – körben színes fonallal hímezik ki (74. k).

2. A férfiingeknek szabásuk és díszítésük alapján két fő típusa alakult ki: az egyikbe – a régebbibe – azok az ingek tartoznak, amelyek négy vagy ennél több szélből és gazdagon hímezve készültek, a másikba – az újabbba – pedig azok, amelyeket három vagy négy szél vászonból szabtak ki és vállfolttal erősítettek meg. A két típus között az időbeli választóvonalat mindegyik faluban az első világháború utáni éveknél húzhatjuk meg.

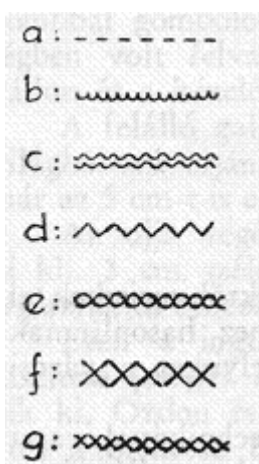
a. A 20-as évekig voltak ugyanis a férfiingviseletben azok az ingek általánosak, amelyeket elegendő vászonból vagy tiszta gyolcsból házilag szabtak és varrtak ki (*hasított ingek*). A kiszabásukhoz szükséges négy-hat szél vászonból két-két szél került az elejébe és a hátába és másfél-két szél az ujjába (24. r). Kiszabáskor a vállon a vászon szélétől *előarasznyit* – a hüvelyk- és a mutatóujj közti távolságot – lemérték, és ott bevágtak mindkét oldalról, majd a bevágás közepétől kiindulva három ujjnyit mértek az előkivágás mentén lefelé és innen ferdén haladva a nyakhasíték kezdetéig kivágták a vásznat, hogy a fejet be lehessen dugni. A vállhasíték kezdetéhez erősítésnek

25. *Jártatás* a férfiing mellén és kézelőjén, Gogánváralja. Szentimrei Judit után.

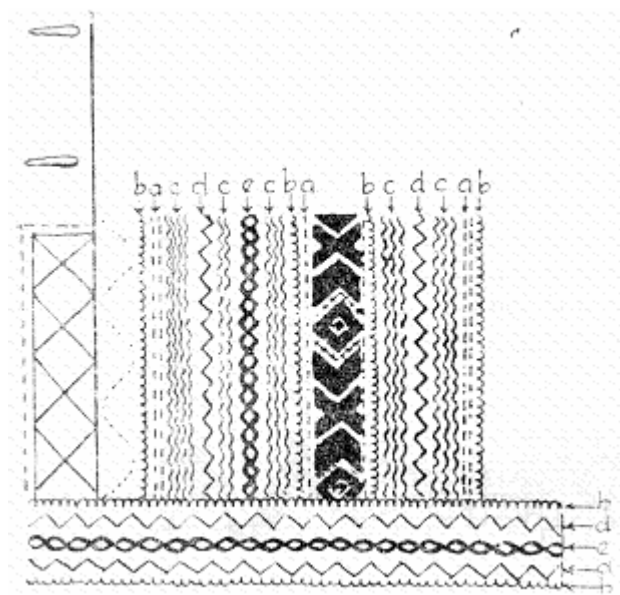
26. *Csillagocska* hím a férfiing kézelőjén, Gogánváralja. Szentimrei Judit után.

27. Hímzéselemek a férfiingen: a. *tödzelés*, b. *csipke*, c. *ránc*, d. *karingó*, e. *darázsolás*, f. *asztalláb*, g. *apró kandargó*, Nagykend.

háromszögletű vászondarabkát, *cikkelyt* toldtak be s ugyancsak keresztpánttal, a *kődekpánttal* erősítették meg a mellhasíték alját is. Elöl a hasíték két oldalán és hátul közepén sűrűn ráncolták, a ráncokat *letödzölték*. Ugyancsak ráncolással szűkítették az ujját a vállbevarrásnál és a kézelő fölött. Az ujj széleit a nők ingen is alkalmazott *kötéssel* öltötték össze. A ráncokat az ünnepi ingen levasalták, téglázták. Ha az ingrész ráncolásával elkészültek, rávarrták a gallért. Ez alacsony, lehajtott volt (*füles gallér*), és elől a lehajtott rész nem ért össze, hogy az ünnepnap viselt *nyakravalót* a két szárnya között meg lehessen kötni. A hétköznapi ingeken a gallért *fehér pertlivel* kötötték össze, később pedig fehér porcelán gombbal gombolták össze.

A férfiingeknek ezt az általunk megismerhető legrégebbi típusát csaknem díszítetlenül hagyták, vagy nagyon kevés hímmelel: a mellén *jártatással*, a kézelőjén *csillagocskákkal* (25, 26. r) ékesítették, kivéve Ózdot és a környező községeket, ahol már a múlt század végén is az ing mellét, gallérját és kézelőjét gazdagon kihímezték. Másutt ez csak a *jegyíngeken* volt szokás (*ingmejjes* vagy *férfiás ing*), s ezt a hímzést mindig hozzáértő asszony végezte. A völegénynek szánt jegyíng mellrészét a menyasszony, a többi részt pedig a nyüzüleányok hímezték ki. Ahol az ingeket hímzéssel ékesítették, ehhez

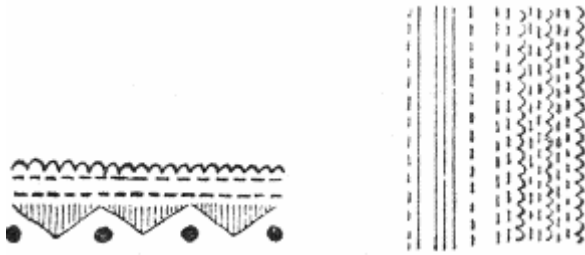
28. A férfiking mellének hímzése: a. tödzelés, b. csipke, c. ránc, d. karingó, e. darácsolás, Nagykend.

fehér vagy szürke *csicsócernát* vagy *Rózsahegy* *tízest* használtak. Ez a szál vastagsága szerint lehetett 25-ös, 15-ös, 10-es és 8-as. A 25-ös volt a legvékonyabb, a 8-as a legvastagabb szál. A hímzésdísz az ing mellén, a *metélés* (a hasíték) két oldalán 10–10 cm szélességben és a gallértól a hasíték aljáig terjedt. A férfikingeken alkalmazott hímzés elemei a következők voltak: *tödzelés* (a), *csipke* (b), *ránc* (c), *karingó* vagy *ökörhúgy* (d), *darácsolás* (e), *asztalláb* (f), *apró kandargó* (g) (27. r). Ezekből állították össze az ingmejjét. Az ózdi ingmejjes ingen például a következő módon (kívülről befelé haladva) követték egymást a hímzéselemek: *csipke*, két sor *tödzelés*, négy sor *kéziránc*, *ökörhúgy* vagy *karingó*, két sor *kéziránc*, egy sor *csipke*, *tödzelés*, egy sor *kicsi rózs*a, közte *asztalláb*, egy sor *tödzelés*, egy sor *csipke*, három sor *kéziránc*, egy sor *karingó*, három sor *kéziránc*, két sor *tödzelés*, egy sor *csipke*. Az ingmell-hímzés lehetett még *szálkihúzásos* és *karingó összefordítva* mintájú is. A hasítékot lezáró pántot *hargas darácsolás* díszítette és egy-egy sor *csipke* vette körül (28. r).

A kézelőn felülről lefelé haladva a következő hímzéselemeket láthatjuk: két sor *tödzelés*, egy sor *darácsolás*, egy sor *tödzelés*, egy sor *karingó*, egy sor *tödzelés*, egy sor *asztalláb* *kicsi rózsával*, egy sor *lépesdarácsolás*, egy sor *asztalláb*, egy sor *karingó*, egy sor *hegyes darácsolás*, egy sor *csipke*.

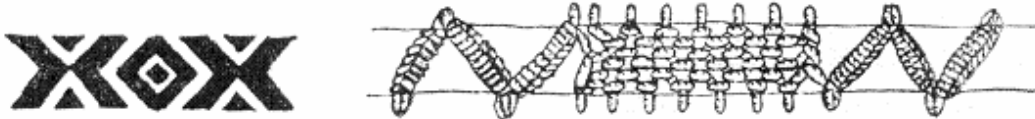
A gallérra egy sor *hegyes darácsolást* vagy *majoránnát* vagy *karingót* hímeztek (29. r). A vállat pedig *majoránnaág* közepében *kicsi rózs*a díszítette.

Hasonlóan gazdag hímzés ékesítette a sövényfalvi férfingeket is: *asztalláb* és *rózsás* minta a mellén, *eses-es* és *rózsás* a kézelőjén (75, 76. k). Ennél valamivel egyszerűbb összetételű, de színes – szürke – fonallal kivarrt hímzés volt az első világháború előtt készült gogánváralji *cifra férfiking* is. Ennek mellét tömött *csipkés*, *bokros* és *lapos ránc*cal szűkítették (30. r), a mellhasíték mentére pedig egy-egy sor *szebeni gomb* nevű hímzéselem került (31. r, 77. k). A kézelőjét is kivarrták: alul és felül *jártatást* és közéje

29. A férfiing *gallér-cifrája*, Gogánváralja. Szentimrei Judit után.

30. A férfiing *mell-cifrája*, Gogánváralja. Szentimrei Judit után.

31. A *szebeni gomb* hím, Gogánváralja. Szentimrei Judit után.

32. *Innen-túl* öltés, Gogánváralja.

csillagos mintát hímeztek (25, 26. r, 78. k). Az ujjá széleit is színes gyapot-
tal kivarrt *innen-túl uroköltéssel* (32. r) fogták össze.

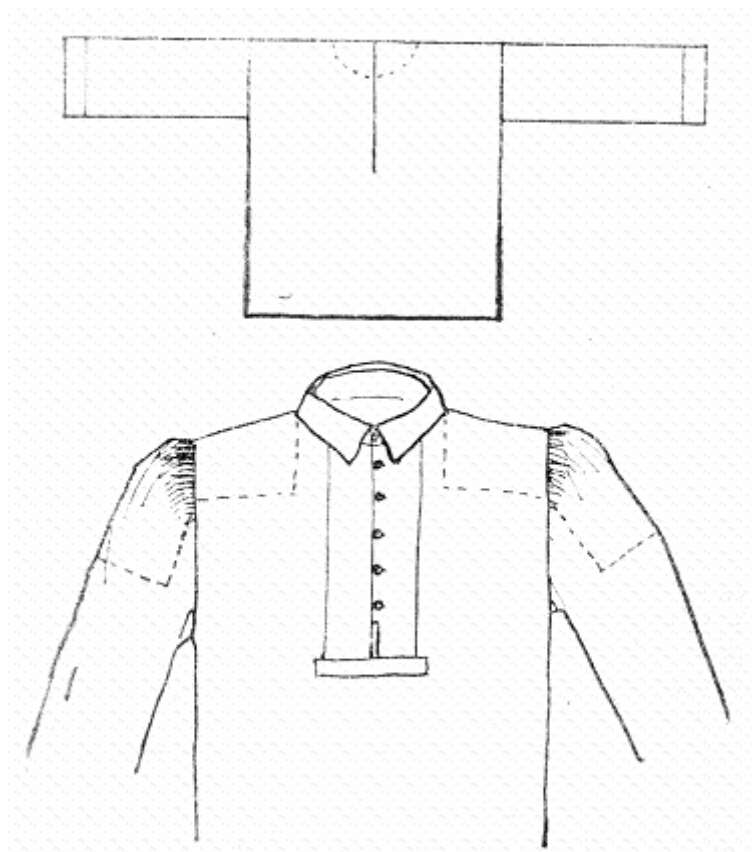
A széleket összefogó kötés varrásának technikájáról Lázár így tájékoztat: az ing „dereka és ujjá kötéssel [van] összefoglalva. Így nevezik az eresztéket, foglalást, vagyis két vászondarabnak cérnával csipkeszerű összekasztását, melyet nem *haraggal*, hanem *csögre készít*. A két vászon szélét beszélgi, *jukasan béprámázza*; a kötést magát pedig göcsökből s lyukakból varrja. Ugyanis a szálát *urokra ötti, teker egyet s visszaötti*; így készül a göcs. Az első versen csupa göcsöt varr, a második versen hat göcsre egy lyuk, majd két göcs egész hosszában. A kötés szélessége szerint van három, öt, kilenc, tizenhárom rend vagy *vers*. *Tyúksegg* kivarrt lyukat, *vonóhegy* hármas lyukat jelent. Medvésen a kötésnek három fajtáját csinálják. A *mindenember kötése* egyszerűbb s vele mindkét oldalt egyszerre varrják leginkább *darázsolás* azaz cikcakk-varrás formájában (33. r). Egy felére öltenek egyet, a másik oldalra kettőt, aztán göcsöt csinálnak, visszaöltik oda, ahol egy öltés van s megint göcsöt csinálnak. *Az új kötésnél* egyszer az egyik oldalt *járják végig* hat göcsöt s egy *rudat* készítve, azután a másikat. A harmadik a *sima kötés*, melyet minden lyuk nélkül sűrűn varrnak *sinórformára*. A kötés leg-egyszerűbb alakja, vagyis inkább utánzása az, ha a vászomból kilenc szálát kihúztak, s *bésorolják*” (506).

Ez az ingtípus az első világháborúig divatozott. A kivarrásához szükséges cérna hiánya miatt azután újabbakat már nem varrtak, hanem a meg-

33. *Mindenember* vagy *vízfolyás* kötés, Dombó.

34. *Kilencbogós* kötés, Dombó.

35. A *spiglis ing* szabásrajza, Nagykend.

levőket viselték. Ez volt az oka annak is, hogy az 1914 előtt készült gogánváraljai férfiinget már nem állították össze.

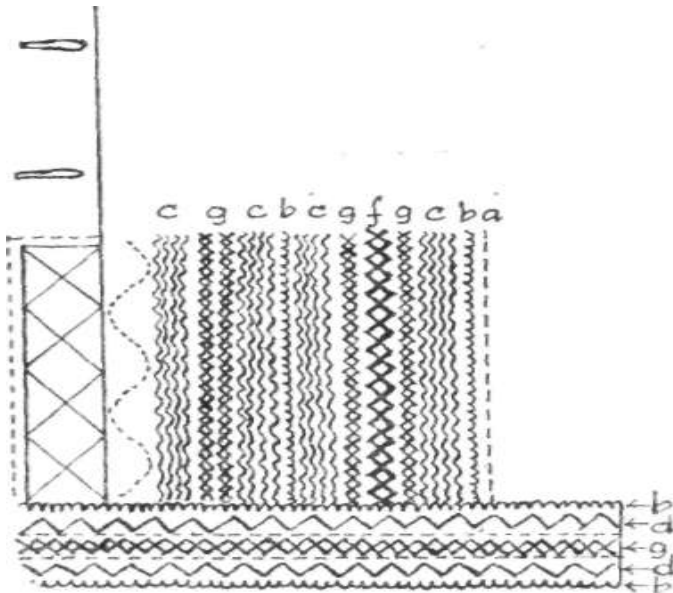
Az ünnepi ing és a vőlegény jegyinge közt nemcsak a díszítés gazdagságában volt különbség, hanem abban is, hogy a vőlegényinget bő *lubogós ujjal*, azaz másfél szél helyett két szél vászonból jó hosszúra szabták, hogy buggyosan álljon a kézelő fölött, ahol erősen ráncolták.

Ezt az inget hátul az oldalig kieresztve viselték, *kihagyták* (Lázár 492), és helyenként (Királyfalva) szürke cérnával ki is hímezték a kívül hagyott felületet (Vö. MN 1941². 346) vagy *laposan leráncolták* (Ózd).

Hozzá fekete kasmír vagy szatén *nyakravalót* kötöttek. Ebből vagy nagyobb darabot vettek meg többen és hosszában elhasítva egymás közt szétosztották, vagy pedig készen vették. Ózdon hosszú ideig egy Székelyföldről átjáró ember árulta. A férfiak szerették pipájukat az ing nyakhasítékába akasztani.

b. Az első világháború utántól terjedt el a férfiingek másik típusa, a vállfolttal varrt *spiglis ing* (35. r, 79. k). Ez a katonaságnál viselt ingek mintájára készült, két és fél vagy három szél vászon kellett hozzá. Ebből egy-egy szél volt az eleje és a háta, fél szél az ujjá és fél szél a gallér, a kézelő és a vállfolt. A férfiingeknek ezen a fajtáján a nyakrészt nem bevágták, hanem kikerekítették, tehát cikkely nélkül szabták, gallérja meg kétszer olyan széles volt, elöl teljesen összeért és hegyben végződött. Itt fehér gombbal gombolták össze.

Díszítésére elöl a hasíték két oldalán és alján a köldökpánton fehér cérnával a következő hímzéssorokat varrták (36. r): egy sor *tödzelés (a)*, egy

36. A spiglis ing mellhímzése: a. tödzelés, b. csipke, c. ránc, d. karingó, f. asztalláb, g. aprókandargó vagy karingó, Nagykend.

sor csipke (b), négy sor ránc (c), apró kandargó (g), asztalláb (f), egy sor karingó (g), négy sor ránc (c), két sor apró kandargó (g), négy sor ránc (c). A köldökpántot egy sor csipke (b), egy sor ökerhúgy vagy karingó (d), egy sor kétoldalt letödzölt apró karingó (g), egy sor ökörhúgy vagy karingó (g) díszítette (80, 81. k). A lyuggatott csipkézés úgy készült, hogy 6 mm szélességben a hosszanti szálakat kihúzták és a keresztaszálakat váltogatva két és három soronként *béhányták* (körbeöltötték).

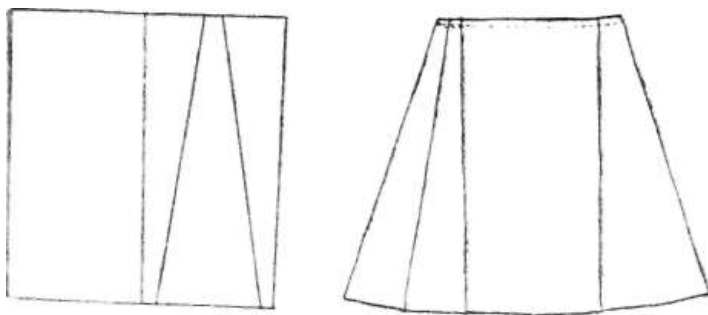
A vállnál sűrűn ráncolták és hátul vászonalátéttel *bérelték meg*. Ezt az ingfajtát mindegyik korosztály számára már a varrónő varrta.

Az inget kiegészítő ruhadarab volt a *karmantyú*. Ennek két fajtáját különböztették meg. Az egyiket házivászonból készítették és a begombolt kézelőjű ing ujjára húzták, hogy kévekötéskor az ing ujját kíméljék s egyben a kéz szárát is védjék. Alul-felül piros csík díszítette, és fent a rávarrt kötővel erősítették a karhoz (82. k); megtörtént az is, hogy ennek híján két-három búzaszálat csavartak össze és ezzel kötötték fel. A másik karmantyúfajta a csuklót védte a hideg ellen. Ezt színes gyapjuszálból kötötték csíkosan. Többnyire a leány kötötte a legénynek. Egyik ózdi karmantyún a színes csíkok rendje alulról fölfelé a következő volt: rózsaszín (keskeny), sötétkék (k), téglapiros (széles), zöld (k), piros (sz), zöld (sz), rózsaszín (sz), kék (sz), rózsaszín (sz), zöld (sz), piros (sz).

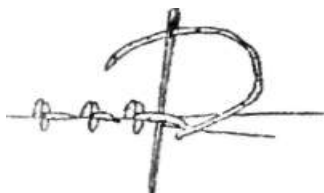
Pendely, gatyá

1. A nők régebben, az idősebbek ma is, az alsótesten alsóruhaként *pendejt* viselnek. Van belőle hétköznapi és ünnepi. A kettő egymástól a készítéshez szükséges anyag mennyiségében különbözött.

Anyaga az elegyes vászonnak az a fajtája, amelynek a hosszanti szála vékony kenderszálból font fonál, keresztaszála pedig gyapot. Ebből a vá-

37. A pendely szabásrajza, Nagykend.

38. Balhászva vagy balha kötés, Nagykend.

szonból a hétköznapihoz két- és háromnegyed, az ünnepihez hat szél kellett. Ebből a viselő pendely *aszajába* – oldalbetoldásába – egynegyed szélt az ünneplőjébe pedig egy-egy egész szélt tettek (37. r).

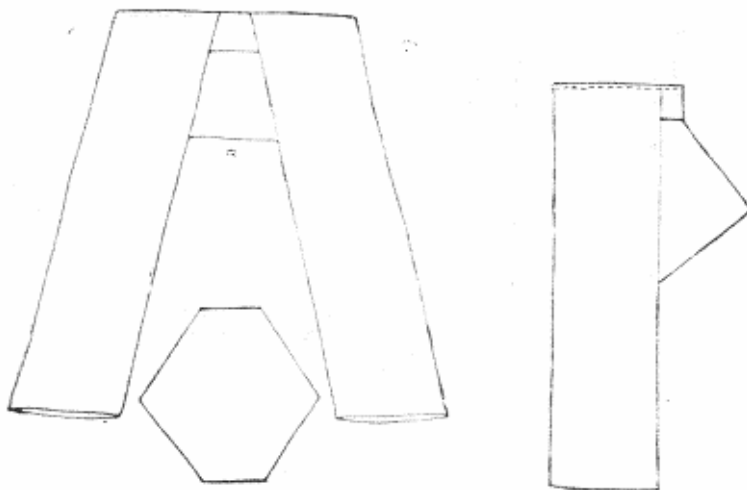
A szélek összevarrásához koromlével festett gyapotot használtak, és *rosztalyuk* (Istvánháza), *mindenember* (Dombó)¹⁶ (33. r), *csögös (három csög) kötéssel* vagy *balhászva* (38. r) öltötték össze a széleket. Az aszajokat csak félig varrták össze, hogy viselőjét ne akadályozza a járásban. Az ünnepi pendely aljára *lyukas szegőt* varrtak. Felerősítésére körben orsóval lyukakat fűrtak, és ezekbe fűtték a *kötőszövőn* házilag szőtt *laposkötőt*. Tisztaságára nagyon ügyeltek, s megszólták azt, akinek szoknyája alól kilátszó pendelyszéle nem volt ragyogó fehér. Az ózdi lakodalmi rikótozást az ilyen asszonyokra mondták:

Elmehettek, hirészesek,
 hirészesek, pinészesek,
 csatakas a pendejetek.
 (Horváth 137)

A fiatalok manapság már nem járnak pendelyben, helyette – előbb az első világháború óta, többnyire fehér – alsószoknyát, a *fehér* vagy *arsó fersinget* (Szondasáros, Ózd), *ingajt* (Nagykend és Kiskend) készítették és a hosszú ingre kötötték fel. Hozzá három és fél-négy szél gyolcsvászon kellett. Alját 2–3 cm széles fehér gyári csipkével szegték körül. Hétköznapra pedig színes kartonból készült fersinget vettek föl a szoknya alá.

Mintegy 20 éve a házilag varrt, térdig érő és újabban a bolti rövid *bugyigót* viselik. Helyenként (Szondasáros) a pendelyhez, illetőleg az alsószoknyához is fölveszik.

Kiegészítő alsóruhadarab az ing alatt viselt, házilag összeállított vagy készen vett *melltartó* is, amely a fiatalabb korosztály körében terjedt el.

39. A gatya szabásrajza, Nagykend.

40. A paráma öltése, Dombó.

2. A férfinem alsóruhájának öltözetdarabja a *gatya* vagy újabb elnevezéssel *lábravaló*. Hétköznapi és ünnepi változata egyaránt elegyes vászonból készül. A béreslegényeknek készítettek tiszta kendervászonból is. Ez azonban olyan durva volt, hogy sokszor „cséppel kellett elverni a csűrben, hogy puhuljon” (Dombó).

Hozzá két szél anyag (4–5 sing: 2–2 sing a szárába, fél sing a betoldásokhoz) kellett; ha keskeny volt a vászon, a lábszárnál a szélek közé fenn két-három ujj széles, arasznyi hosszú betoldást, *kurta eresztéket* varrtak be. Ha a kurta eresztékkal sem lett elég bő, 4–5 ujj széles *hosszú eresztékkel* is bővítették. Fenékrésznek hatszögletű vászondarabot, *trottyot* illesztettek a két szár felső felébe (39. r). Fent korcot hajtottak és beléje *kötőt* húztak. Újabban korc nélkül, pánttal készítik. Ez a fajta gombbal gombolódik, vagy ha nem, felerősítésekor *cigánycsögöt* vetnek, vagy a nadrággal együtt szorítják a derékhoz. Hasíték nélkül készül, ezt csak a gyerekekén hagynak.

A *gatya* szárát vagy *beszegették* vagy kockaöltéses *prámával beprámázták*¹⁷ (40. r), a széleket pedig balhászás-technikával varrták össze.

Az idős férfiak 10–20 éve felsőruhaként is viselték, nyáron. Ilyenkor szárát nem fogták be a lábbelibe. Az újabban készített lábravalók szárának aljára *perlit* varrnak és ezzel erősítik a lábhoz.

Néhány éve a fiatalok körében a rövid szárú, készen vett *alsónadrágok* terjedtek el.

A fehérnemű tisztántartása

A szennyes fehérneműt és más használati vászonneműt bükk- és gyeriánfa hamujából készített lúgba *áztatták be*. Innen a *szapulókádba* rakták: legalul a zsákot, lepedőt, az abroszt és a konyharuhákat, majd erre a ga-

tyákat, pendelyeket és az ingeket. Felrakáskor „megpökdösték”, és ezt mondták: „Úgy ne feledd kelésedet, mint János Borkát” (két egymást szerető leány és leány keresztnevét mondták). Ha ezzel elkészültek, a durva szőtt *hammassal* leterítették és *rárostálták a hammut*. Három üst forró vizet készítettek, és rendre ráöntötték a hammasra. Ha a szapulókád alá tett *cseber* megtelt, újra felfőzték a lúgot, és még nyolcszor ismételték meg ezt a műveletet. Azután a hammost összehajtogatták, és még két üst forró vizet öntöttek rá. Ez volt a *pálló*. A gyapottas vászonból készített ingeket ilyenkor tették a hammasra s forrázták meg két rend lúggal. A fehérneműt egy óráig hagyták *pállódni*. Azután a kútnál *kisujkolták*. Ilyenkor három csebert használtak: az egyikbe *mártották*, hogy a lúgot kimossák a fehérneműből, a másokban *rázták* (öblögették), a harmadikban *tisztálták*. Közben sulykoltak. Az ingeket, pendelyeket, gatyákat *dörgölték* (mosták). Ha ezzel elkészültek, kiterítették a fonákjára fordított fehérneműt (a gatyák kivételével). Nem vasalták ki, hanem szépen összehajtogatva raktározták el.

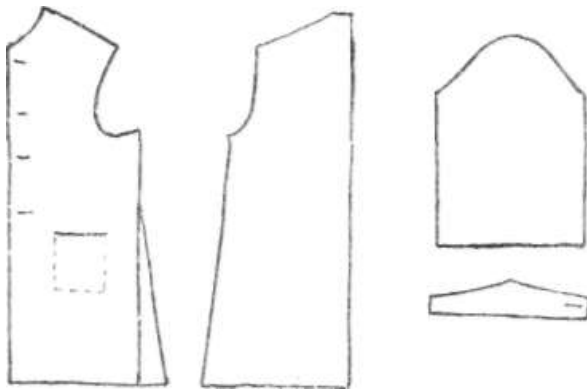
IV. FELSORUHA

1. Közös ruhadarabok

A felsőruha anyagát a háziszőtt posztó, a szücsmesterek készítette bőr és a különféle gyári textilanyagok alkotják. Ezek közül kétségtelenül a házilag, illetőleg a kismestertől előállított anyagból készült darabokat tekinthetjük a legrégebbeknek. Erre utal az a tény is, hogy ezek a ruhadarabok mind a két nem ruhatárában előfordulnak, szabásuk és díszítésük sokban megegyezik egymással. Ezért együtt tárgyaljuk őket, s csak azután soroljuk fel külön-külön a női és férfi felsőruha-viselet egyes ruhadarabjait.

41. A szokmány eleje és háta, Kiskend.

42. A *condra* szabásrajza, Dombó.

a. Szokmány, köpeny

Mindkét ruhadarabot házilag szőtt szürke vagy barna posztóból a kismester készítette.

A női szokmányhoz hat sing (4 m) posztó kellett; ebből 1,20 – 1,20 m kellett az elejéhez és a hátához, 70 cm az ujjához, 45–45 cm a két aszajához (41.r). Minthogy oldalbetoldással készült, lefelé bővült. Bokáig érő öltözékdarab volt.

A széleit elől, alul, az ujj végén, valamint a kétoldalt varrt zsebeken fekete *prüssel* (plüss) szegték (83, 84. k). Ezt hozzá Erdőszentgyörgyön vásárolták. *Jägerparkét* béléssel bélelték. Szabásához és megvarrásához egy balavásári asszony értett.

Leányok és idős asszonyok egyaránt viselték; télen templombamenéskor vették föl.

A férfiak körében a hosszú posztó felsőruhának több fajtáját viselték, mégpedig a *köpenyt*, a *condrát* vagy *cundrát* (Dombó, Szondasáros), a *szokmányt* (Nagykend) és a *szűrt* (Gogánváralja). Ezek közül a Lázárnál csak éppen megemlített (488) köpenyről sikerült részletesebb tájékoztatást kapnunk, a többieknek már csak emléke él.

A *köpeny* (85, 86. k) négy szélből készült: két szélből az eleje és háta és egy-egy szélből az ujjja. Az oldalába betoldott *aszalhoz* ezenkívül még egy-egy 10 cm széles, 50 cm hosszú posztódarabra volt szükség (42. r). Kétoldalt két egyenes zsebet varrtak rá, hátul derékmagasságban pedig két gombbal szabályozható *hátpánttal* vagy *derékpánttal* (Ozdon *kalánytartóval*) szűkítették (86. k). Széles, lehajtott gallérral készült. Széleit, zsebét és hátpántját, valamint az ez alatt összevarratlanul hagyott alsó részét kétujjni, a gallérját és az ujjja végét tenyérnyi széles fekete posztóval szegték be. Az ujjja végére tett posztóborítást géphímes díszítéssel látták el.

Elöl két sor gomb húzódott, ebből négyvel lehetett összegombolni. A köpenyt csak télen vették föl ünnepekkor, templomba, és csak a házasemberek. A dombóiak Borzáson készítették, és 50–60 évvel ezelőtt még viselték. Most már csak a pásztor veszi föl, elhasználódott példányait pedig erdőre vagy jószágörzéshez viszik magukkal. Elvéve akad belőle egy-két ép példány is.

A *condra* a köpenynek munkanap viselt párja volt. Ez „a cselédeknek mindig ki volt szegődve” – tájékoztattak Dombón. Szürke vagy fekete posztóból készült, díszítés nélkül, kicsi gallérral. A szondasárosi férfiak *condráját*

sinordisz ékesítette. Itt télen ünnepekkor viselték. Részletesebb leírását Lázárnál olvashatjuk: „Felöltőjük fekete vagy szürke condrából készül. A fekete rendesen térdig érő és szűr alakú, melyet a bal vállukra vetve s a nyakban megkötve hordoznak; csak ritkán, nagy hidegben vagy esős időben húzzák fel ujjait. Aljától egész derék-magasságig hasitéka van, melyet *aszajjának* neveznek. Ennek a szélei mindkét oldalon sárga vagy veres posztóval vannak besodorva, itt-ott ugyanily színű bojtok *behányva*, a sodrás mellett apró színes kockák 2–4–6 versen bébogozva. A kockák sorainak száma és a condra hossza tesz a vidékek közt némi különbséget. Ózdon valamivel rövidebb a condra, mint Medvésen, csak két sor kocka van az aszaján; Bükkösön még rövidebb, de hat-hét sor kockája is van. Ugyanitt a zseb nyílása nem vízszintes, sem rézsútos, mint egyebütt, hanem függőleges irányú. A zseb környéke is ki van cifrázva egész tenyérmagasságig. A nyakon körös-körül s a condra elején ugyancsak színes posztó fut végig szegélyképpen” (491).

A *szokmányt* Nagykenen még viselték a múlt században. Szürke posztó volt az anyaga; legények és idős emberek körében egyaránt kedvelt volt. Azokét fekete *fláner* vagy *aba*, ezeket pedig *sinor* szegő díszítette. Anyaghiány miatt gyorsan eltűnt, legtovább a szomszédos szász lakosságú községekben (Kund, Zsidve) maradt fenn. Sok helyen a még meglevő példányaiból az első világháború után ujjasokat készítettek.

43. A férfi és a női *bunda* méretarányai, Szondasáros.

44. A női bunda elejének hímzése, Gogánváralja.

Valószínű, hogy a szászszággal való kapcsolat eredményeként terjedt el itt a vékony fehér vagy szürke posztóból készített, vasárnaponként felvett *szűr* is. A fehéret a fiatalok, a szürkét az öregek viselték. A posztót hozzá Segesvárról szereztek be. Télen cifra bundát öltöttek rá.

b. Bundafélék

A báránybőrből készült felsőruhadaraboknak három fajtáját használták a Kis-Küküllő menti női és férfi öltözetben: a hosszú, combközépig érő *kozsókot* vagy *kuzsókot*, a *mentét* és a rövid, derékig érő *kicsi bundát* (Szondasáros), *bundát* (Dombó, Gogánváralja, Nagy- és Kiskend) vagy *merevalót* (Ózd). Közülük a kocsók és a mente az első világháborúig divatozott, azután már nem viselték egyiket sem; emléküket adatközlőink idézték fel.

A bundaféléket a falusi *szőcsök* készítették, Dombón Márkos András, Ádámoson Mátyás Márton, Bonyhán Dézsi Imre. Keresettek voltak a dicsőszentmártoni Dézsi nevű és a kelementelki Ravasz István szűcsmester bundái is.

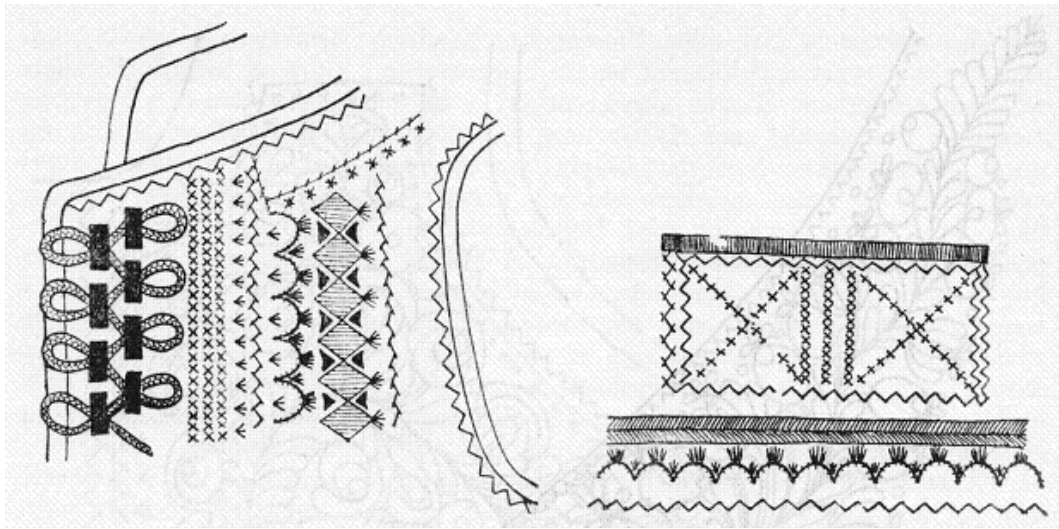

45. A férfi bunda elejének hímzése, Szondasáros.

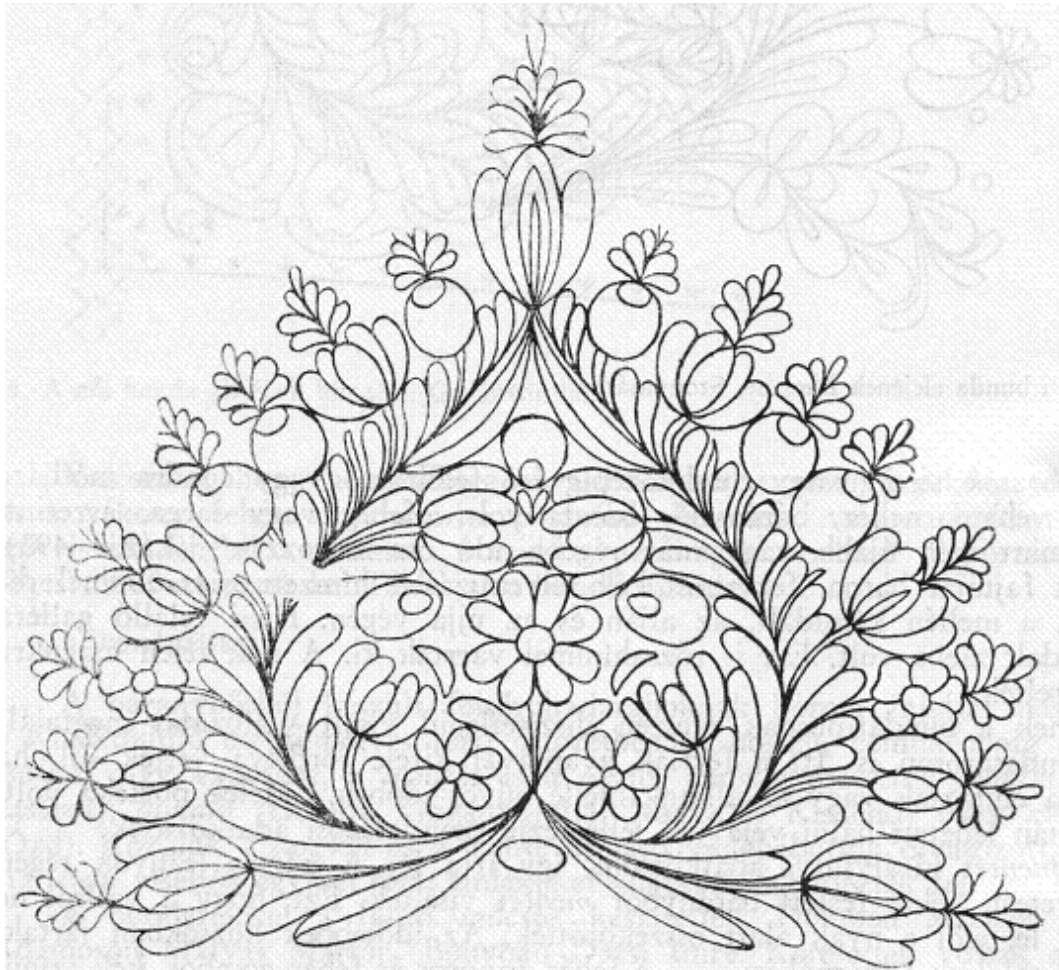
A *kozsók* térdig vagy combközépig érő felölthető vagy *conda* módjára nyakba vehető, nehéz, báránybőr bunda volt, „fehér vagy sárga, aszerint, hogy amint még újabb vagy már régebb idő óta zsírozzák” (Lázár 493). Mindkét fajtáját barna, fekete és kék selyemszállal hímzett *rózsahímmel* díszítették a mellén kétoldalt, az alján és az ujjá végén. Kicsi felálló galléra és kétoldalt zsebe volt. Ezt is rózsahímmel varrták ki. A nők télen magukra öltve viselték.

Ennek a bundatípusnak egészen díszítetlenül viselt változatát megtaláltuk Szondasároson is. Itt a férfiak gyapjával kifelé fordítva vették föl, ha valahova elutaztak vagy az állatok mellé hűvös időben. „Meleg portéka volt, a hó hátán lehetett hálni vele” – jellemezte szondasárosi adatközlőnk.

A *mentét* királyfalvi adatközlőnk így írta le: A pártás leányok régen vállra vetett, kékre festett báránybőr *mentét* viseltek. Ezt, hogy a vállról ne csússzék le, elől a nyak alatt összekötötték. Az idősebbek *kozsókban* jártak. Nyomát találjuk Lázárnál is: „... a fehér zsinóros és fehér gombos, kék színű, rókatorkos mentéjüket, mely több családnál van meg régi ereklyeképpen,

46. A férfi bunda elejének hímzése: a. mellrész, b. zsebrész, Nagykend.

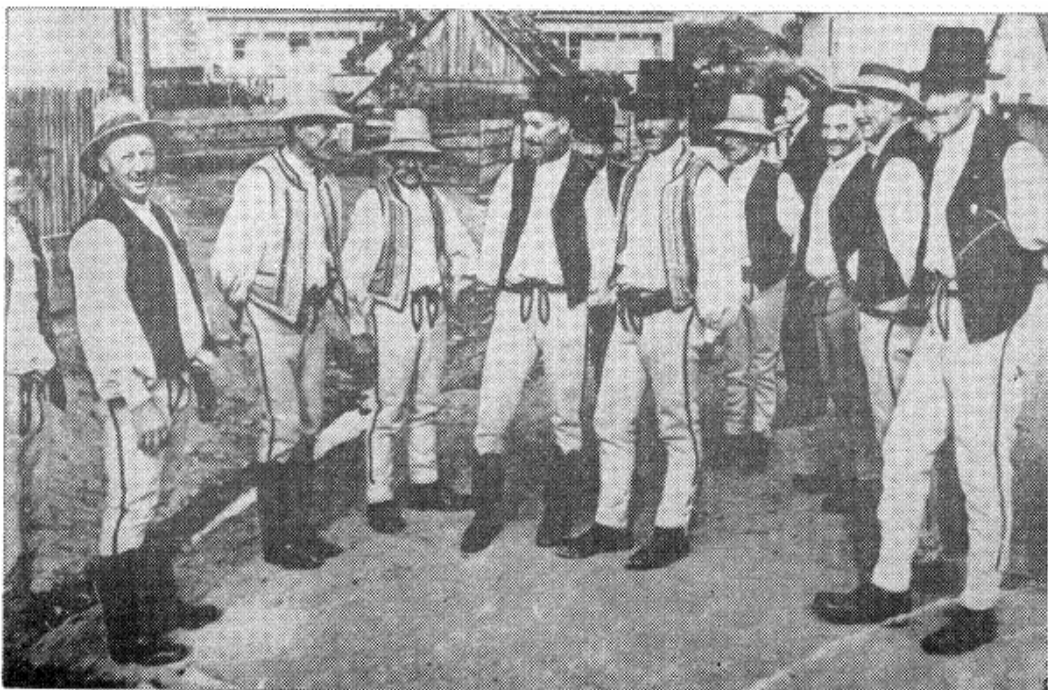
47. A férfi bunda háthímzése, Szondasáros.

1. Menyasszony és vőlegény (1941–42), Balavásár. Fotókópia.

2. Vőlegény és menyasszony a lakodalmás menetben, Nagykend. Fotókópia.

3. Férfiak nyári ünnepi öltözetben, Nagykend. Fotókópia.

4. Gyermekek nyári ünnepi öltözetben, Nagykend. Fotókópia.

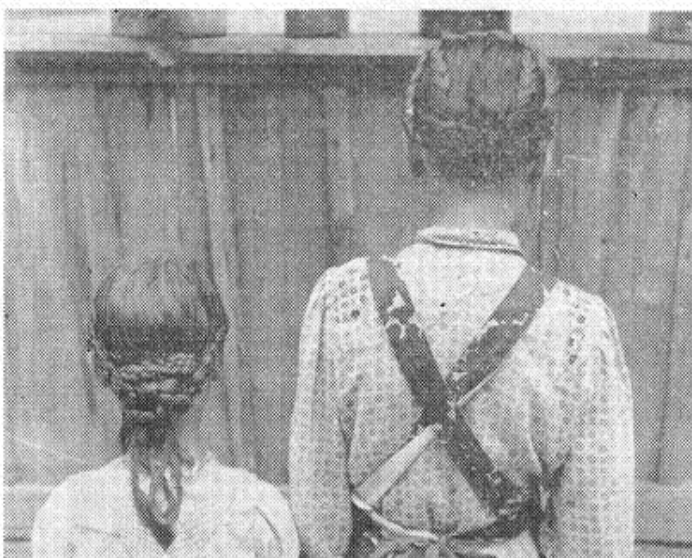

5. Téli ünnepi viselet, Nagykend. Fotókópia.

6. *Kerek tyikás és négytyikás* hajviselet előlről, Gogánváralja.

7. *Kerek tyikás és négytyikás* hajviselet hátulról, Gogánváralja.

8. *Kerek tyikás és négytyikás* hajviselet oldalról, Gogánváralja.

9. *Kétpikás* hajviselet, Sövényfalva.

10. *Bársonnyal* lekötött haj, Sövényfalva.

11. *Koszorúba* kötött gyermek-hajviselet, Dombó.

12. *Hárompikás* hajviselet, Királyfalva.

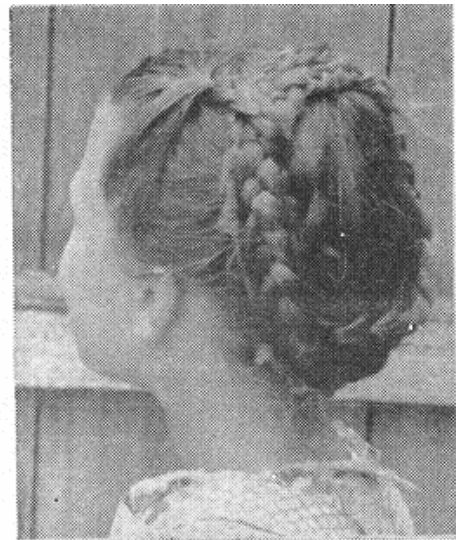
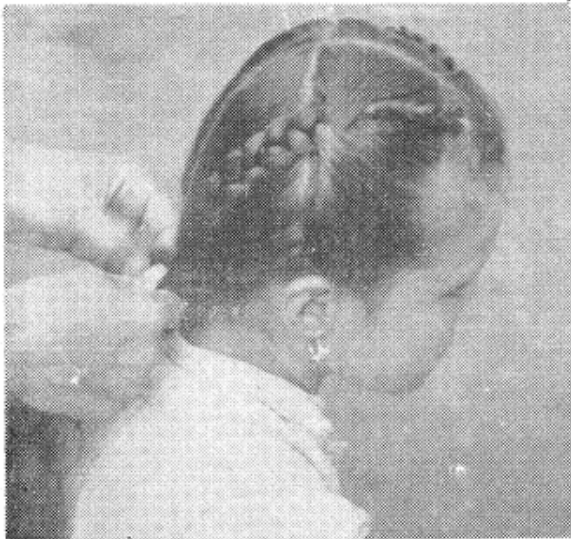

13. *Hármasba font* hajviselet, Nagykend.

14. *Négyplikás leeresztett* hajviselet, Gogánváralja.

15. *Négybefont visszakötött* hajviselet, Királyfalva.

16. A *hattyikás haj* fonása, Gogánvára-
lja.

17. *Hattyikás koszorúba csavart haj*,
Gogánvára-
lja.

18. Az oldalsó hajfonat fonása a hat-
tyikás hajviselethez, Gogánvára-
lja

19. *Két ágba* font nagyleány-hajviselet, Királyfalva.

21. *Bársonypánttal* lekötött haj, Királyfalva.

20. *Egy ágba* font nagyleány-hajviselet, Királyfalva.

22. *Fahajtőre* csavart konty, Királyfalva

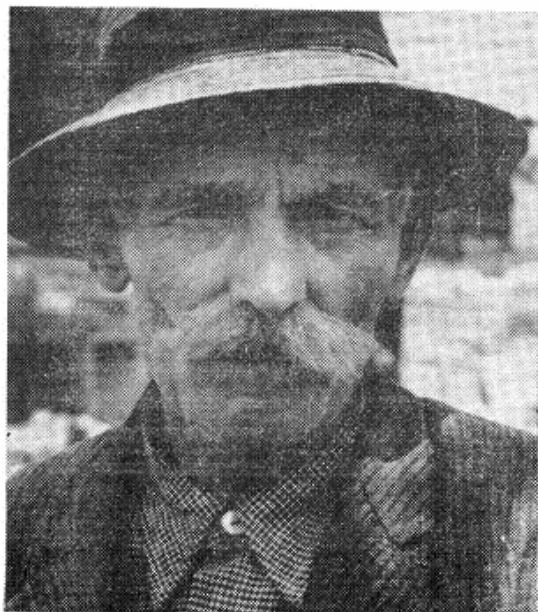

23. *Fémhajtűvel* félerősített konty, Nagykend.

24. *Kontyfésűvel* feltűzött konty, Szondásáros.

25. *Serített bajusz* viselete, Királyfalva

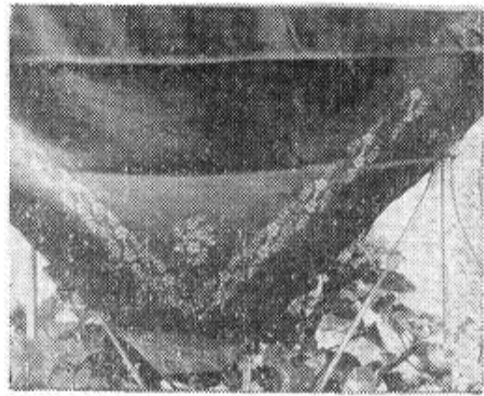

26. *Rövidre vágott bajusz* viselete, Királyfalva.

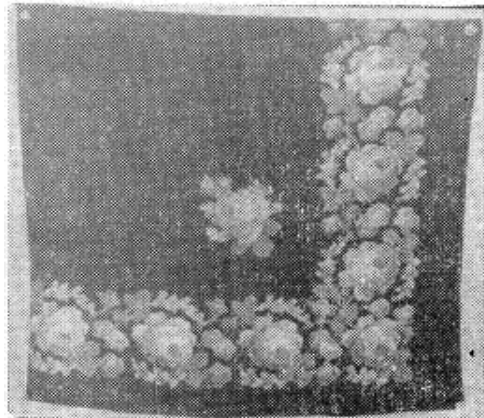

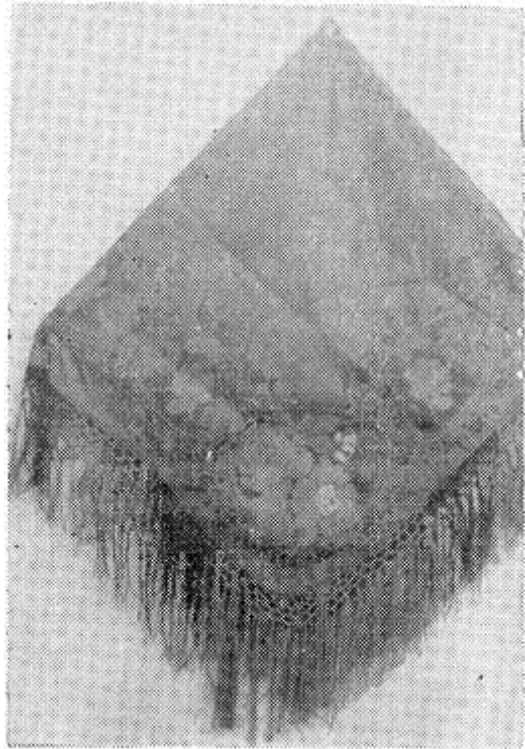
27. Fiatalok nyári ünnepi viseletben, Királyfalva.

28. Posztó keszkenyő 1907-ből, Ózd.

29. Rózsás szőrkeszkenő, Szondasár

30. Rojtos nagykeszkenő, Szondasáros.

31. A nagykeszkenő viselete, Nagykend.

33. *Egy bogra* kötött kendő, Királyfalva.

32. A nagykeszkenő hátulról, Nagykend.

34. *Két bogra* kötött kendő, Királyfalva.

35. *Összedugva* viselt kendő, Dombó-Boldogfalva.

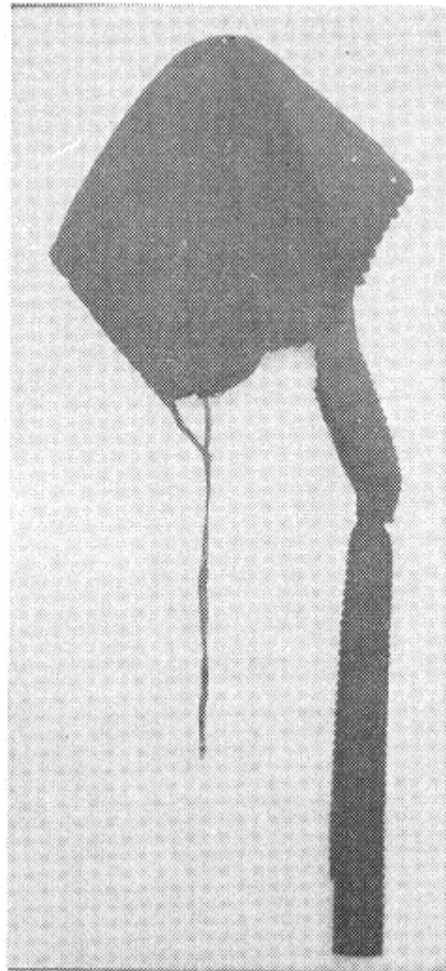
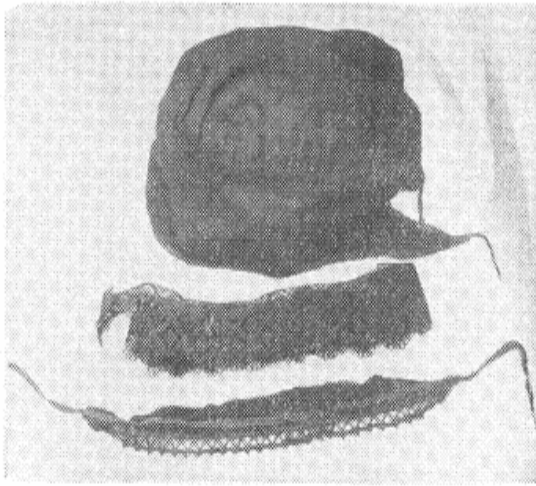
36. Hátra kötött kendő, Szondasáros.

37. Hátra kötött kendő, Gogánváralja.

38. Menyasszony *koszorúval*,
Nagykend.

39. *Főkető, homlokszorító és csipke, Királyfalva.*

40. *Halálra való főkető, Ózd.*

41. *Mai menyasszonyi koszorú-viselet, Nagykend.*

42. Szász nő gyolcskeszkenő viselete (Bockeldach), Kund.

43. Női szalmakalap-viselet, Királyfalva.

44. Régi formájú női szalmakalap, Nagykend.

45. Szász női szalmakalap, Kund.

46. Újabb formájú női szalmakalap
Sövényfalva.

47. *Díszíték* a női szalmakalapon,
Ózd.

48. A női szalmakalap díszí-
tése, Szondasáros.

49. Fiúcska kalapviselete, Királyfalva.

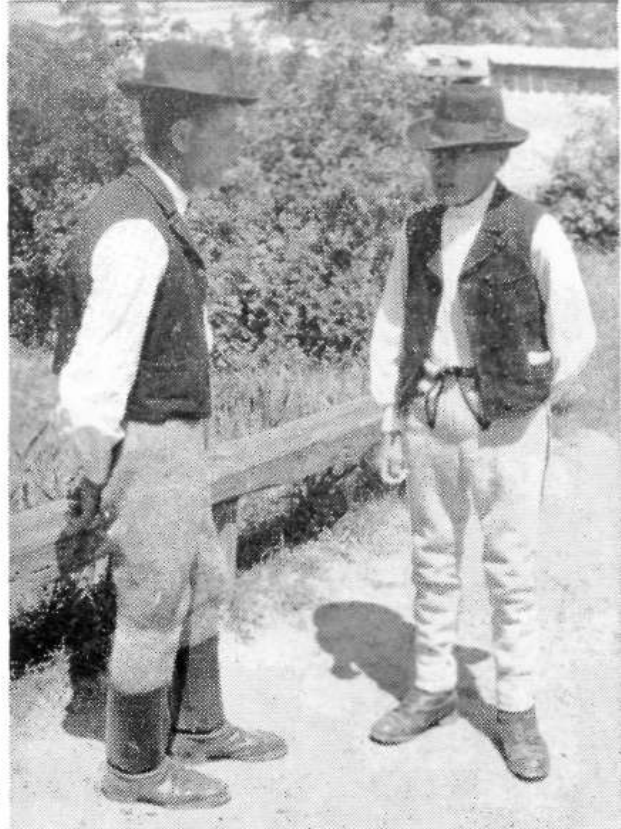

50. Gyermekek szalmakalapviselete, Nagykend.

51. Segesvári kalap, Nagykend.

52. Férfiak szőrkalapban, Királyfalva.

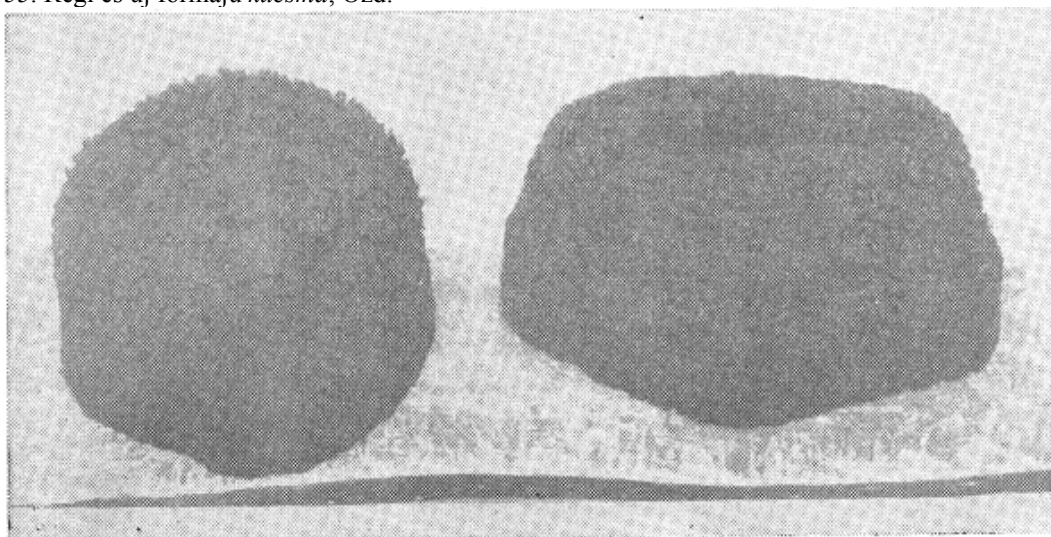

53. Régi férfi szalmakalap, Szonda-
sáros.

54. Újabb férfi szalmakalap, Királyfalva.

55. Régi és új formájú *kucsma*, Ózd.

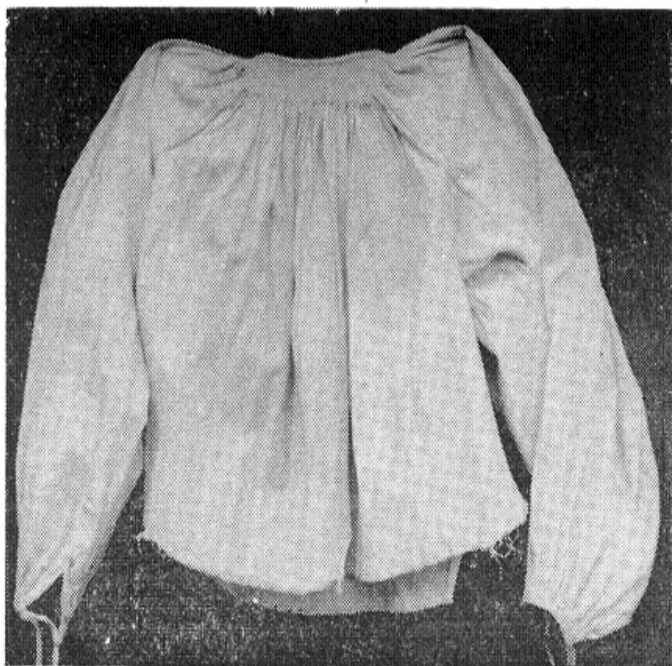

56. Legény *bokréta* viselete, Kírályfalva.

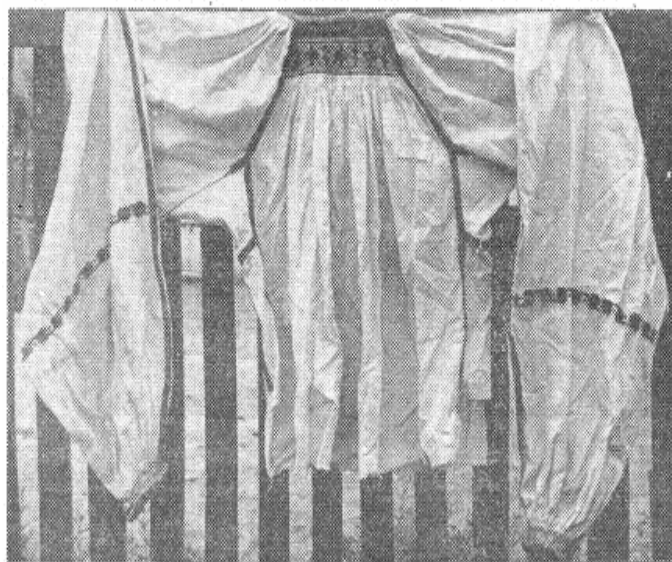

57. Vőlegény *bokréta* viselete, Nagykend.

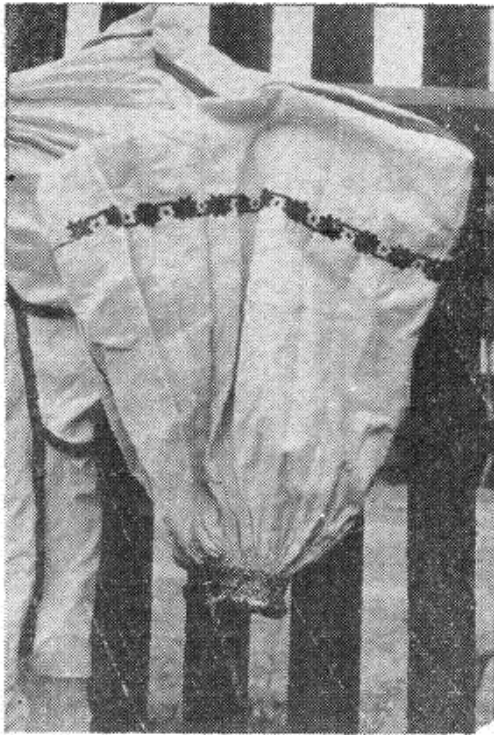
58. *Ingmejjes ing*, Nagykend.

59. *Csupákos ing* 1911-ből, Ózd.

61. *Csupák és kezelőhím*, Ózd.

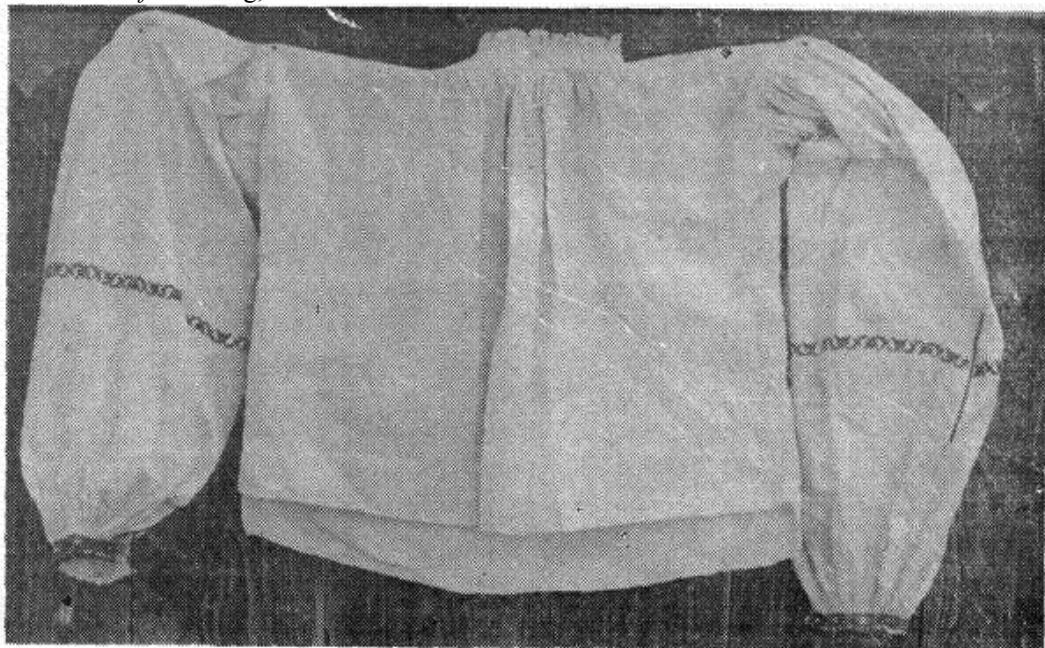

60. *Pecsétesfarma* és *kézelőhím*, Ózd.

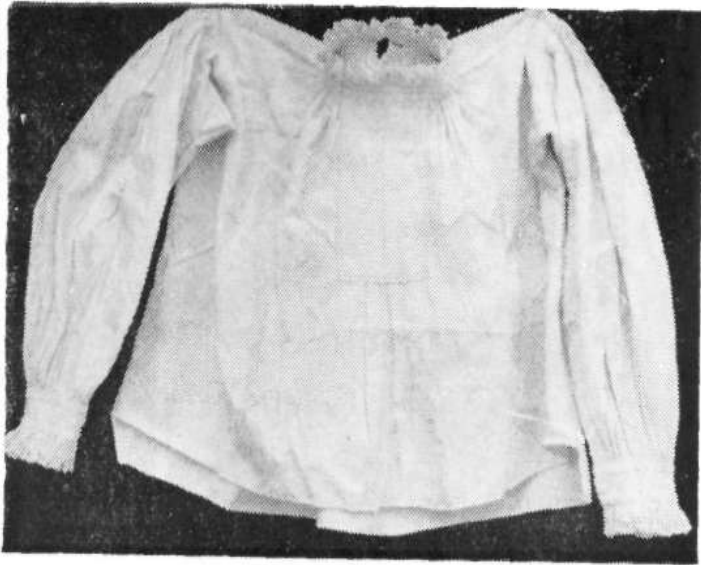
62. A *pálha* és a *pálhaereszték* a *csupákos ing*-
gen, Ózd.

63. *Írásutáni farmás ing*, Ózd.

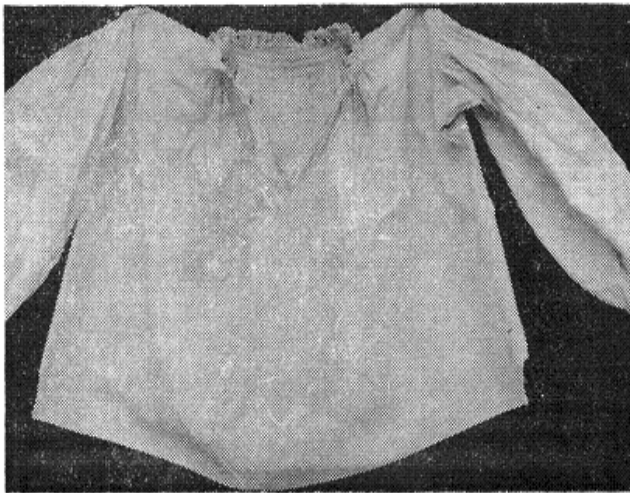

64. Karhím az írásutáni farmás ingen, Ózd.

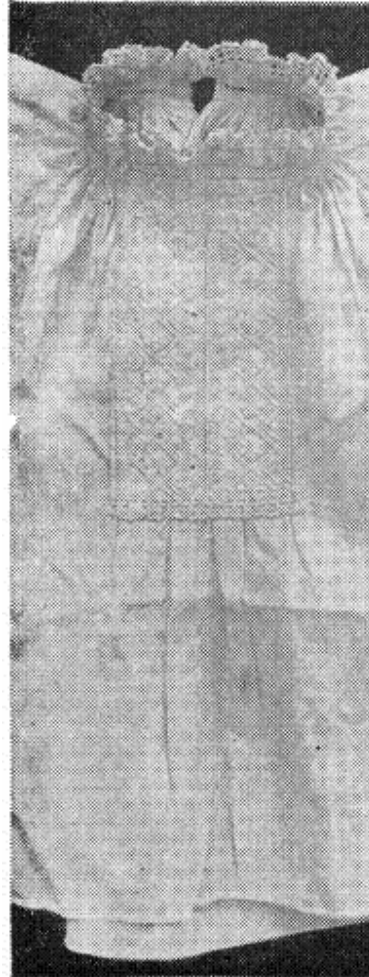

65. A *mejjes ing* eleje, Sövényfalva.

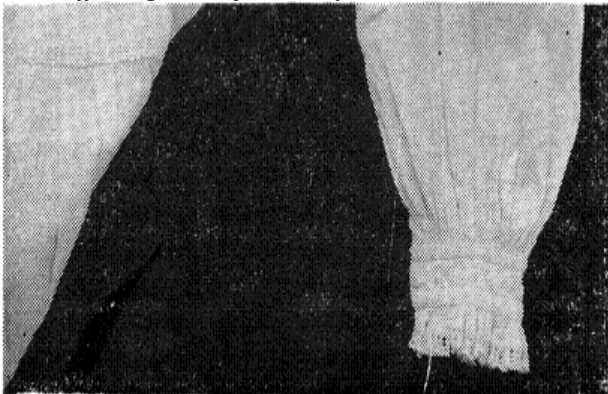

66. A *mejjes ing* háta, Sövényfalva.

67. A *mejjes ing* mellhíme, Sövényfalva.

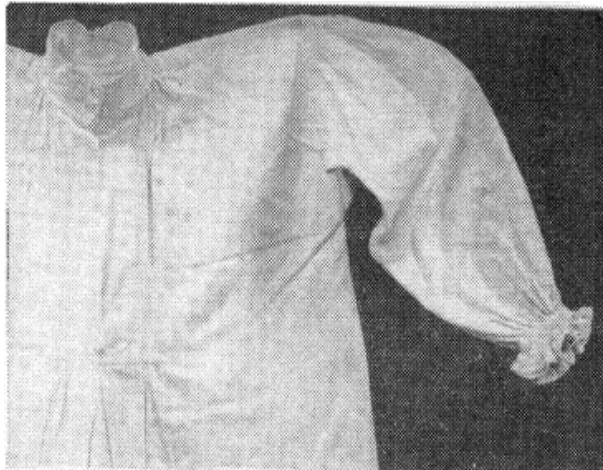

68. A *mejjes ing* kezelője, Sövényfalva.

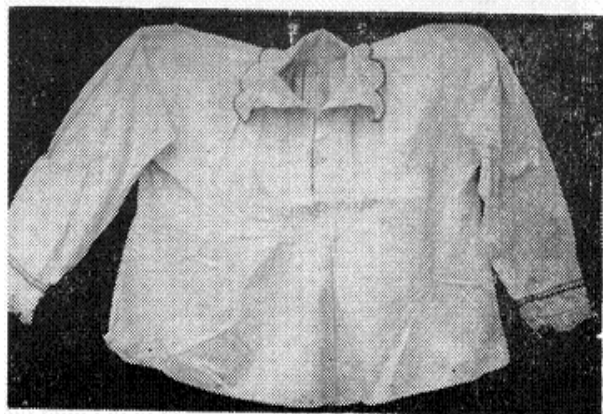

69. *A budrés ing* kézelője, Királyfalva.

70. *A tászlis ing* galléra és kézelője, Gogánvára.

71. *Spiglis ing*, Ózd.

72. Csipkeszegővel díszített *galléros ing*, Gogánvára.

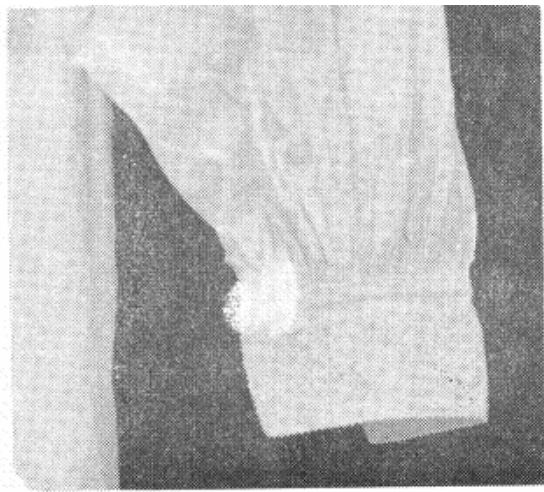
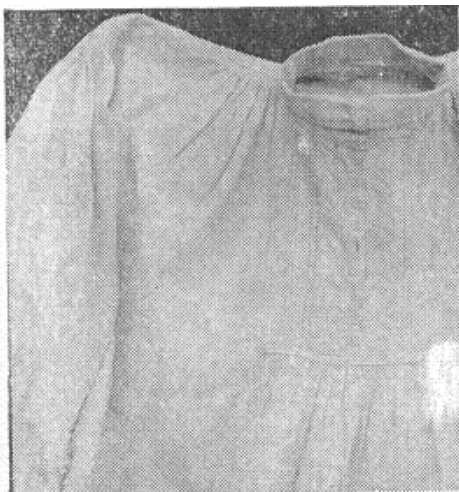
73. A galléros ing viselete, Szon-
dasáros.

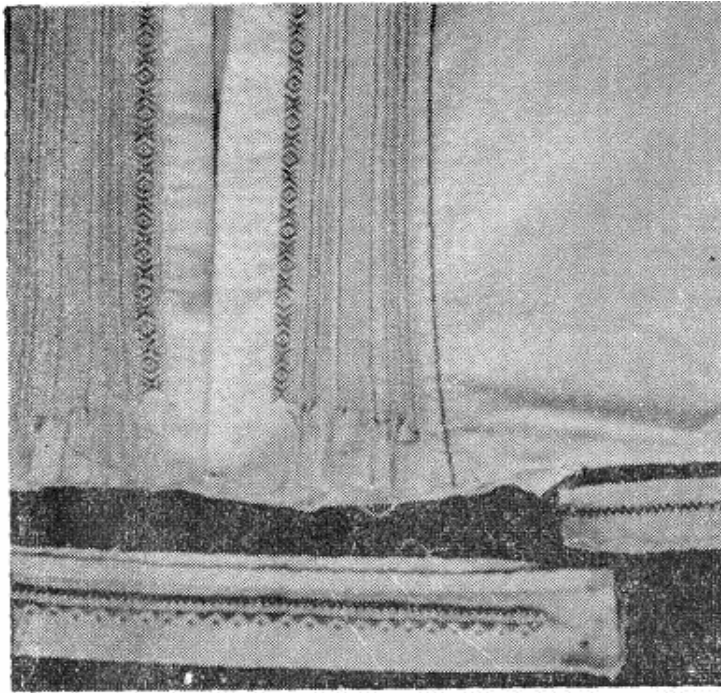

74. Hímzéssel díszített galléros
ing, Ózd.

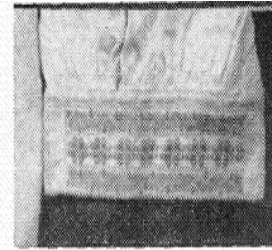
75. Metélés az ünnepi férfiingen,
Sövényfalva.

76. Az ünnepi férfiing kezelője,
Sövényfalva.

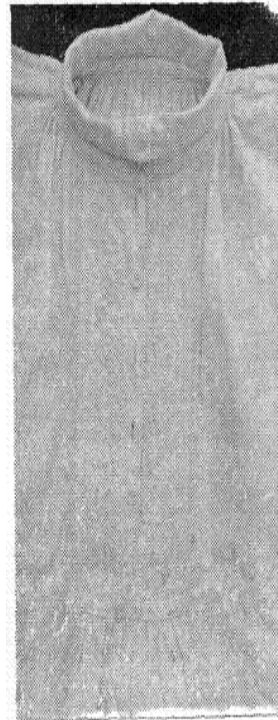

77. A cifra férfiing mell- és gallérhímzése, Gogánváraalja.

78. A cifra férfiing kezelőhíme, Gogánváraalja.

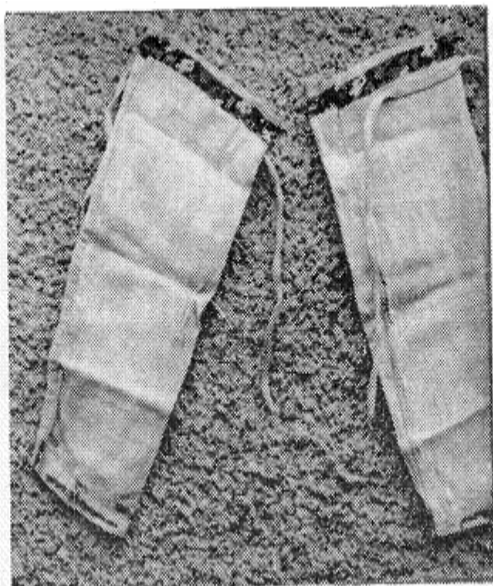
80. A spiglis férfiing eleje, Sövényfalva.

79. Spiglis férfiing, Sövényfalva.

81. A spiglis férfiing mellhímzése, Sövényfalva.

82. *Karmantyú*, Ózd.

83. *Szokmány* eleje, Nagykend.

84. *Szokmány* oldala, Nagykend.

85. *Köpeny* eleje,
Dombó

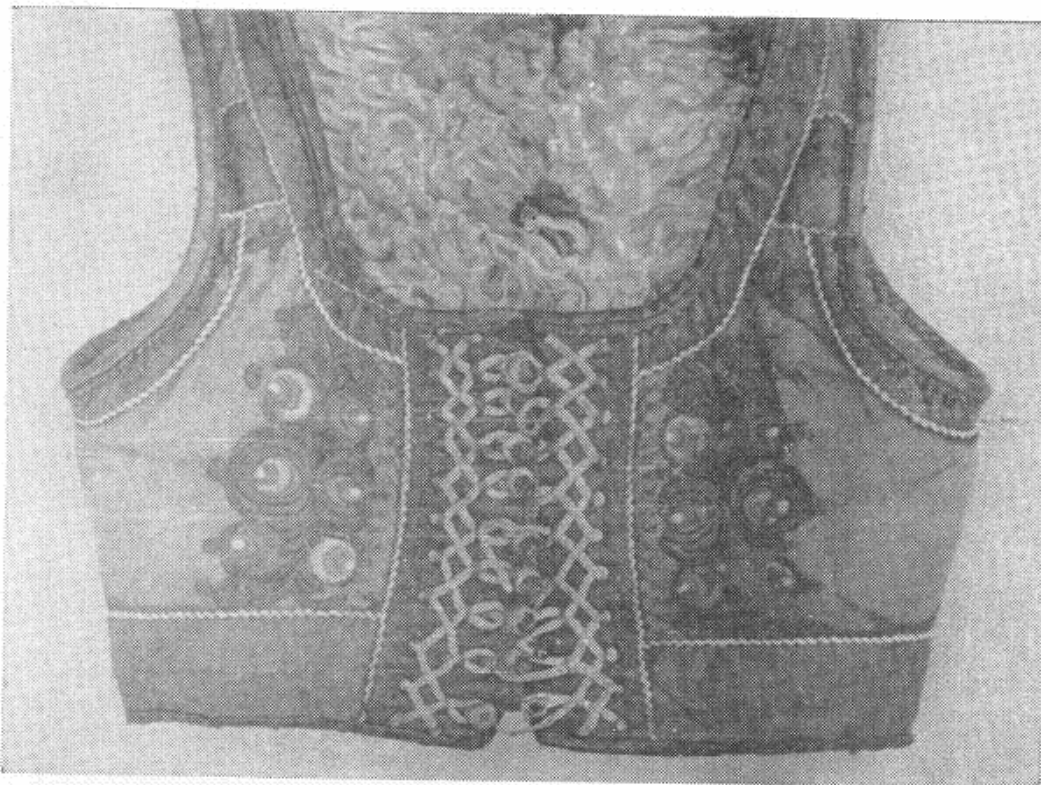
86. *Köpeny* háta,
Dombó.

87. Női *bunda*, Nagykend.

88. Férfi *bunda*, Királyfalva.

89. Női *bunda*, Szondasáros.

90. Újabb női *bunda*, Gogánváraalja.

91. Női *bunda*, Királyfalva.

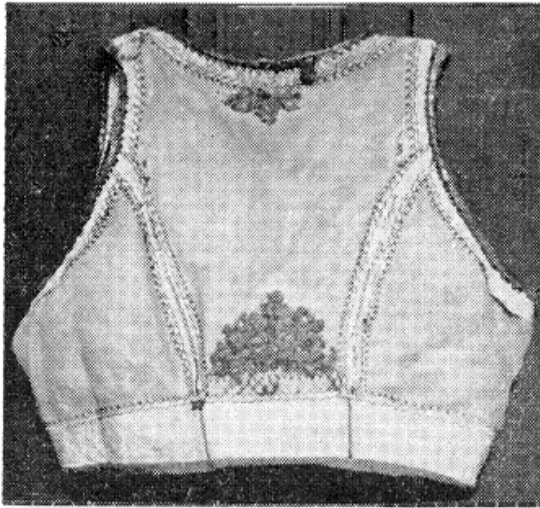
92. Női merevaló, Ózd

93. Férfi bunda elejének díszítése, Királyfalva.

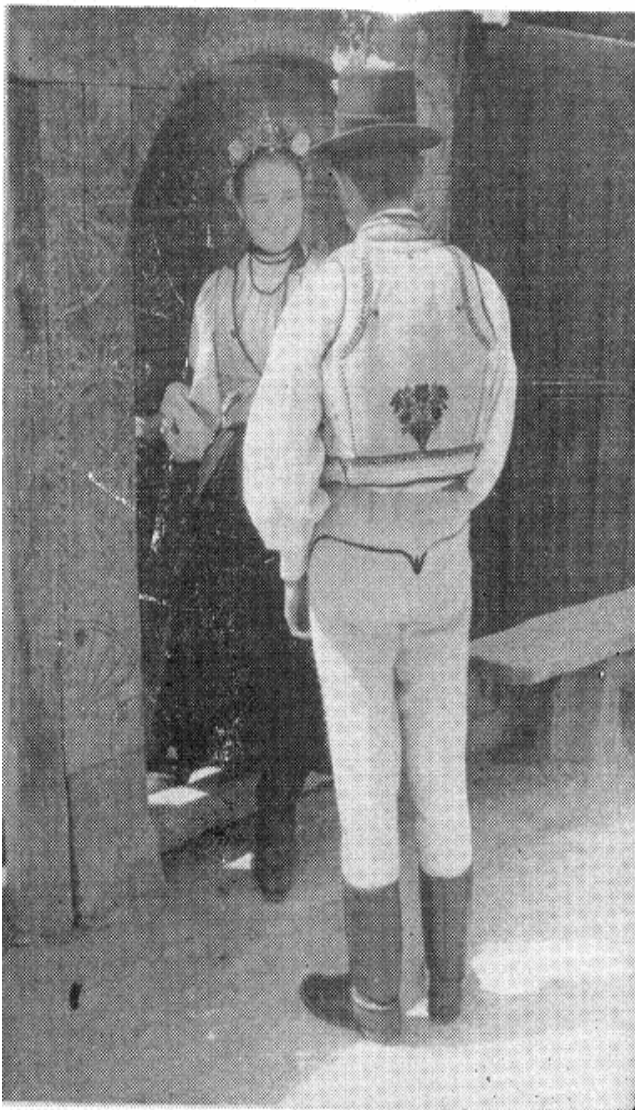
94. Női bunda hátának díszítése, Királyfalva.

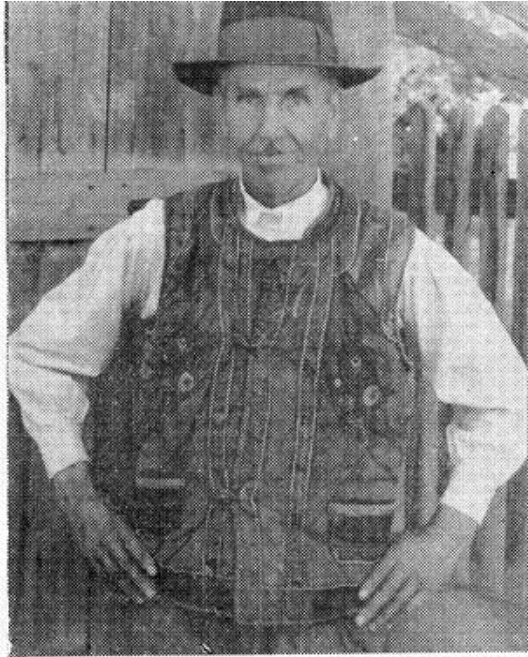
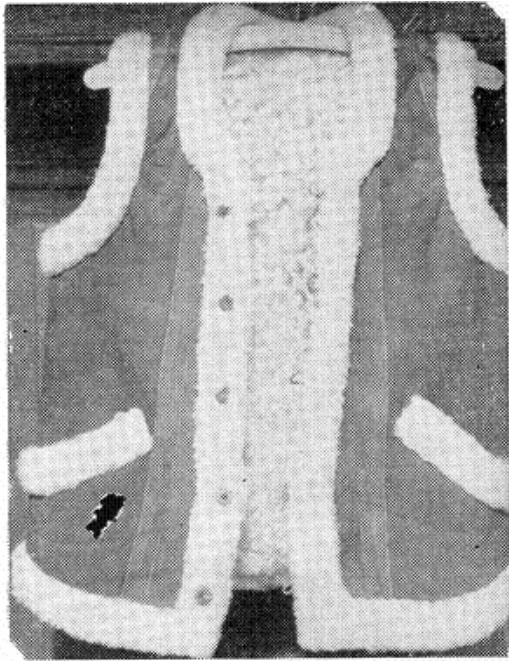

95. Női mellrevaló hátának díszítése, Ózd.

96. Férfi bunda hátának díszítése, Királyfalva. Felirata: *Mátyás János 1910.*

97. Férfi bunda hátdíszje, Nagykend.

98. Újabb női mellrevaló, Ózd.

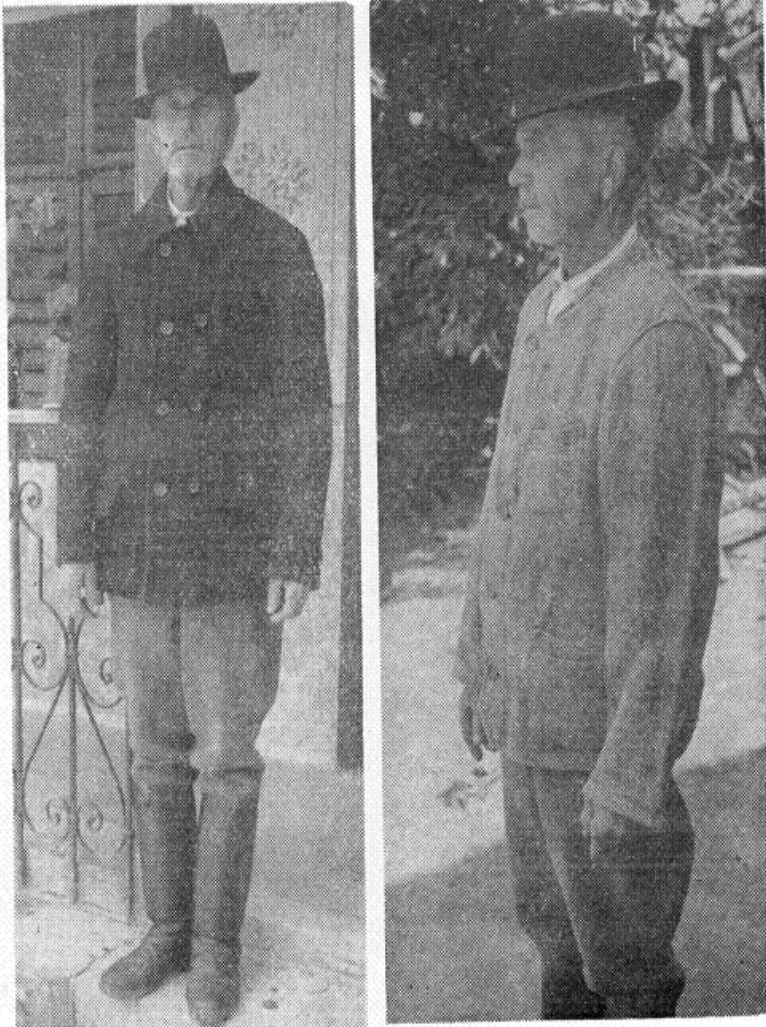
99. Újabb férfi bunda, Szonda-
sáros

100. Idős házaspár *ujjasban*,
Nagykend.

101. Női nagy-
ujjas, Gogán-
váralja.

102. Férfi *ujjas-*
ban, Dombó.

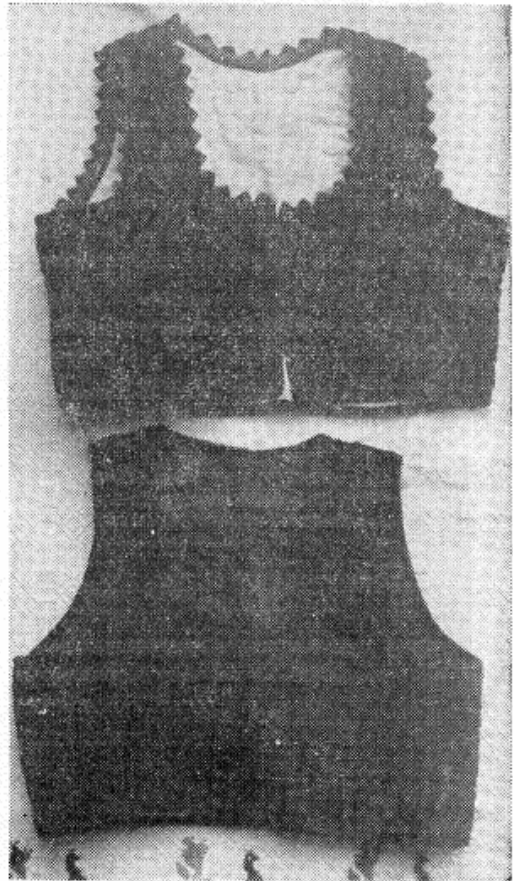
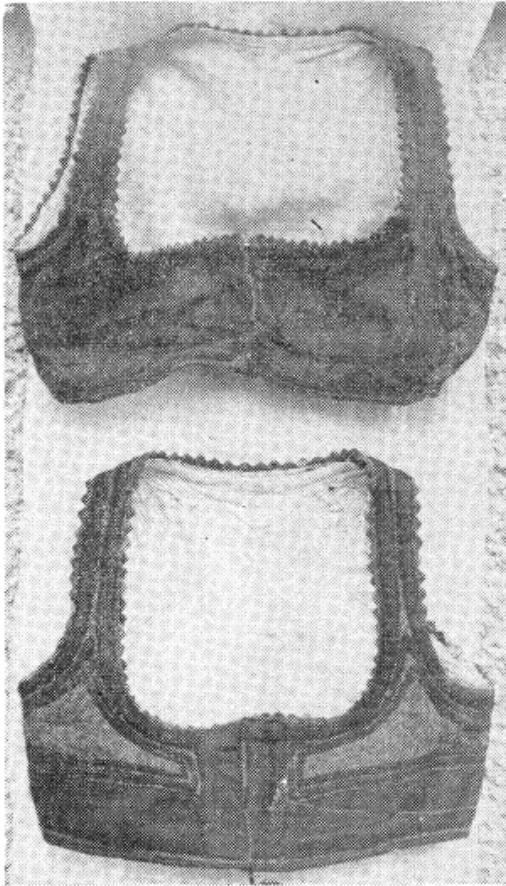
103. *Lájb*i *ujjas*,
Dombó.

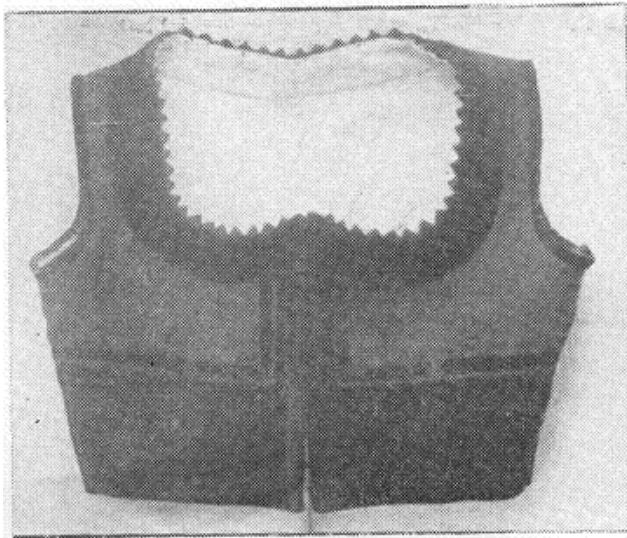
104. Ujjatlan szveter, Nagykend.

105. Búzás és habas lájbi, Ózd.

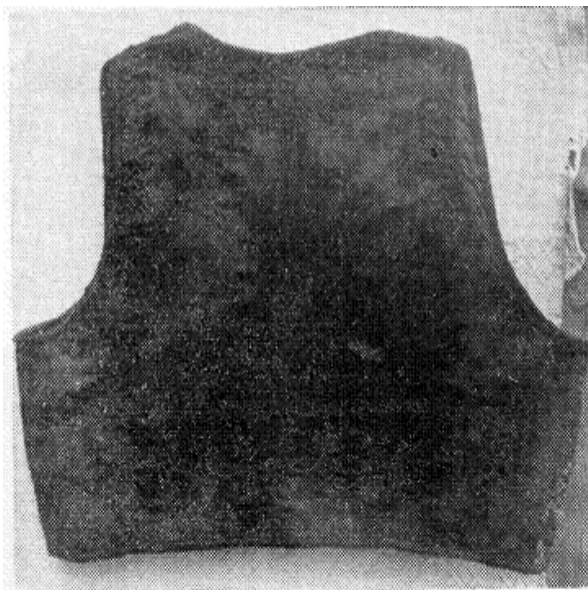
106. Székely és zsinóros lájbi, Nagykend.

107. *Bársonyos lájbi*, Gogánvára

108. *Szőrlájbi*, Ózd.

109. *Székfűs lájbi háta*, Kiskend.

110. Újabb, *cserелеveles lájbi*,
Nagykend.

111. Nagyleányok nyári ünnepi viseletben, Nagykend.

112. A *lájbis köntös* viselete, Nagykend.

113. A *nyakkeszkenő* viselete, Királyfalva.

114. Régi szabású *rékli*, Gogánváralja.

115. Szűk derekú lékri eleje, Királyfalva.

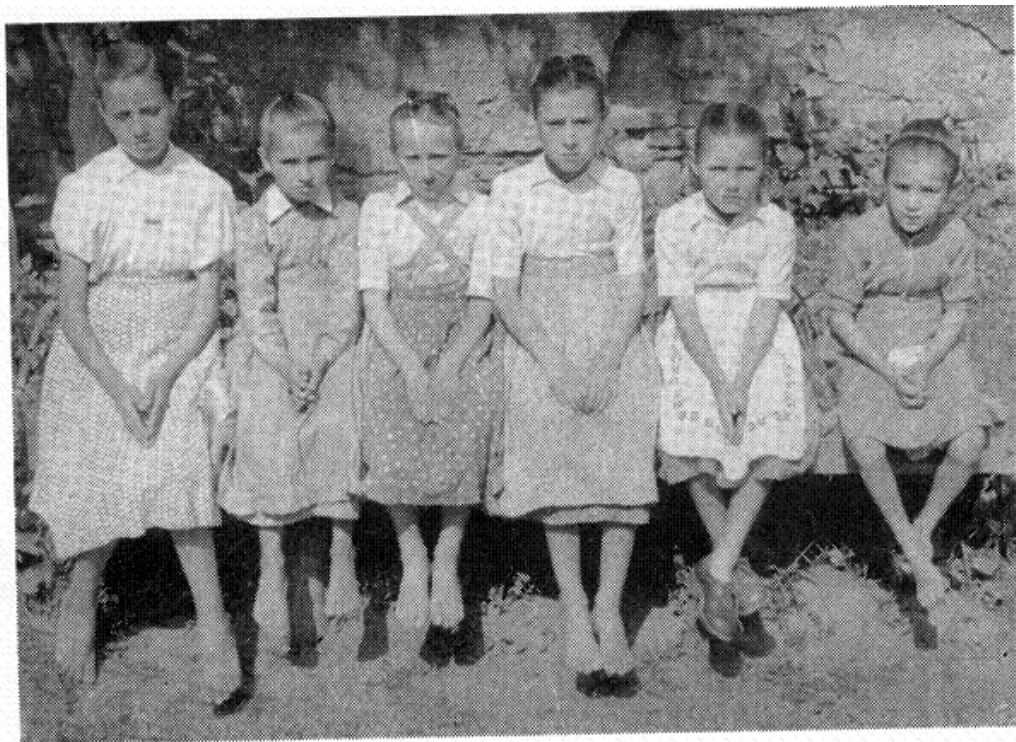
116. Szűk derekú lékri háta, Királyfalva.

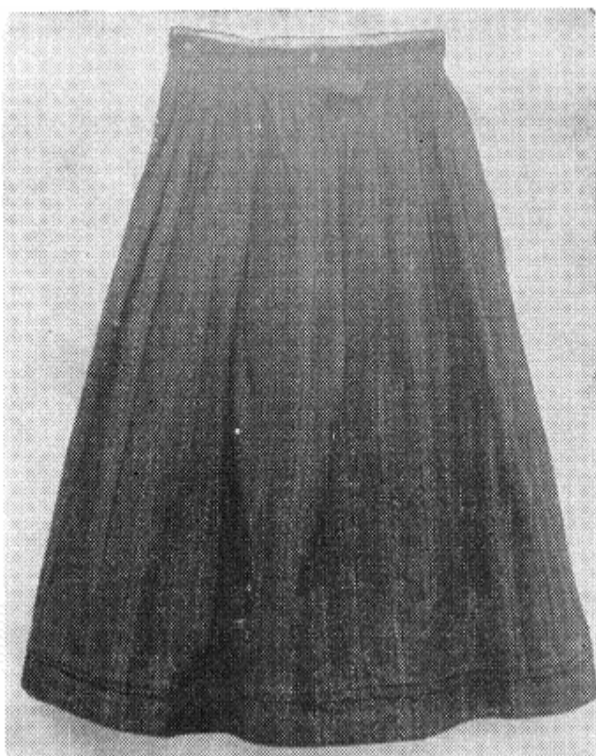

117. A lájbi és a *blúz* viselete, Királyfalva.

118. Kisleányok blúz-viselete, Királyfalva

119. *Serített szoknya*, Gogánváralja.

120. A *fodros fersing* díszítése, Királyfalva.

121. Újabb szoknyafélek, Gogánváralja

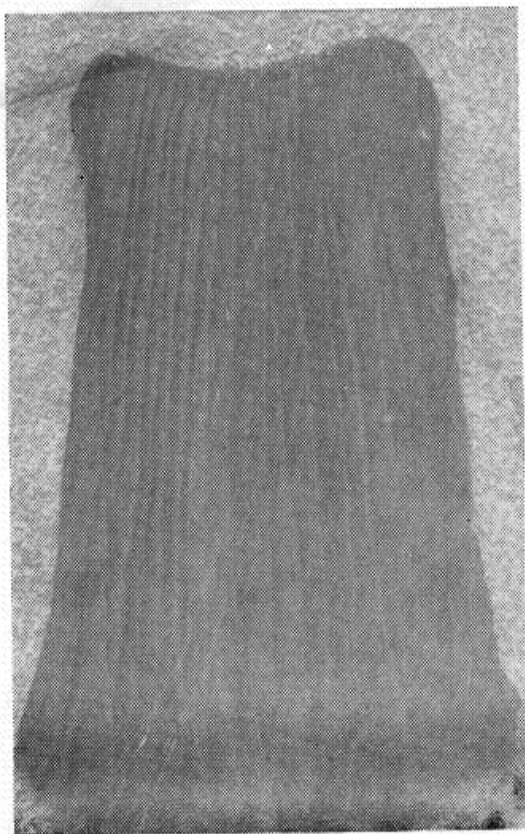
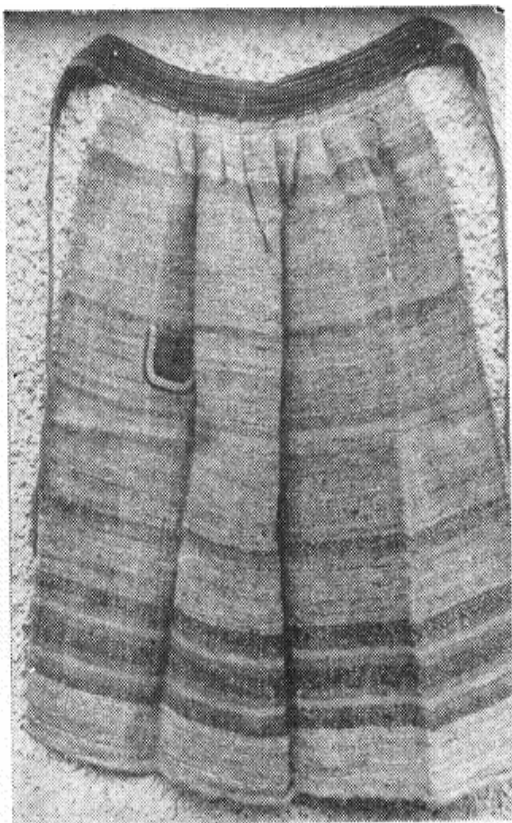
122. Az *abás fersing* viselete, Nagy-
kend.

123. A *derékszij* viselete, Nagy-
kend

124. *Hajték a szőrruhán*, Király-
falva.

127. *Betétes csipkés ruha*, Dombó.

125. *Szórruha*, Ózd.

126. *Száruha vagy fényesruha*,
Nagykend.

128. Nagyleányok nyári ünnepi viseletben, Nagykend.

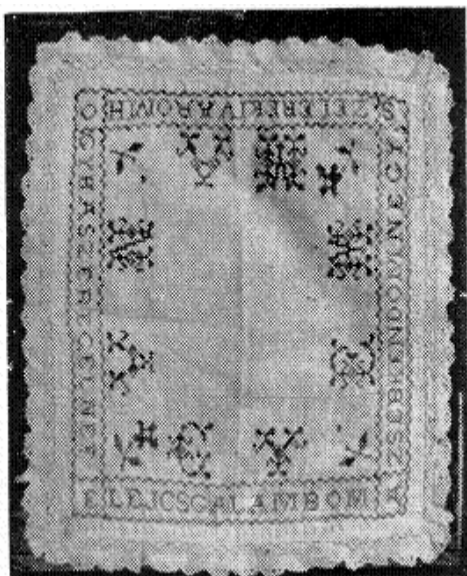
129. Kisleányok
félkötényben, Nagy-
kend.

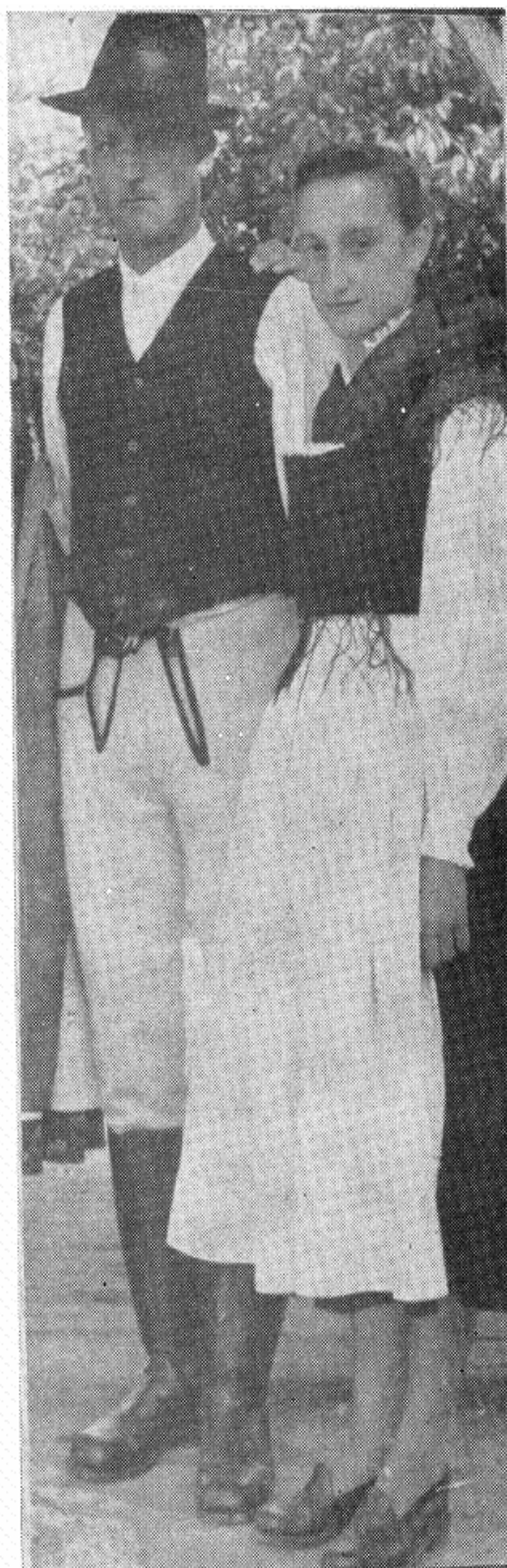
130. A zsebkendő hordása, Szonda-
sáros.

131. Zsebkendő, Gogánváralja. Felirata:
*A rozsa piros a nefelely/cs kék, ha
igazán szerez/álgyon meg az ég
eml/ékül készítette S.K*

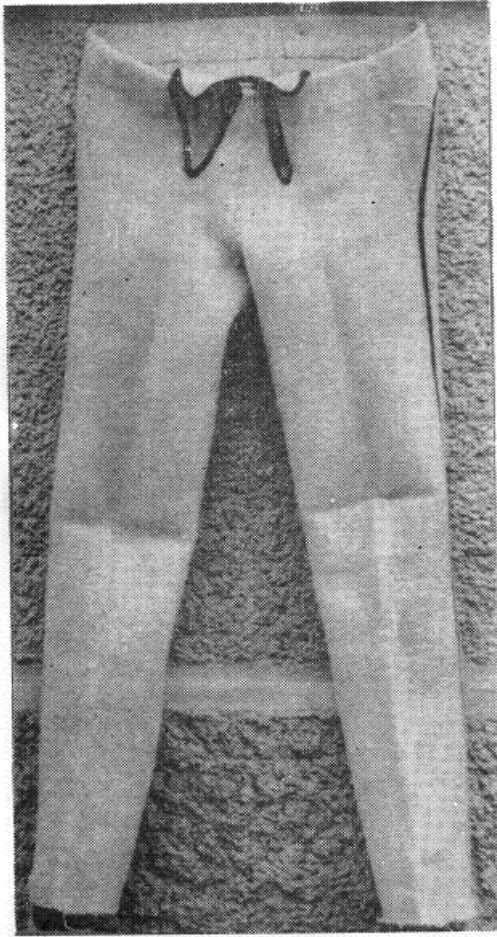

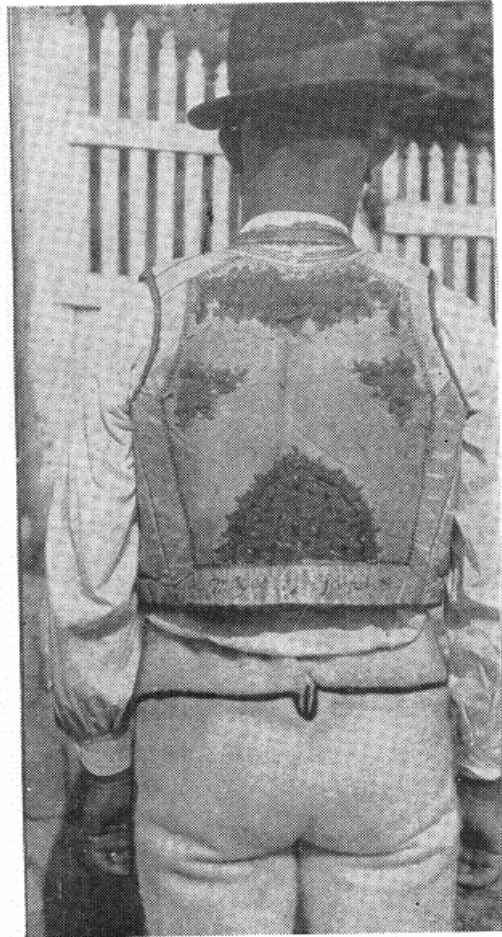
132. Zsebkendő, Gogánváralja. Felirata:
*A zsebkendőm négy / szelere kivarom
h/ogyha szerez el ne/elejcs galambom.*
Belül: *Na/gy Em/ma.*

133. Legény újabb típusú lájbiban, Király-
falva.

134. A *harisnya* eleje, Ózd.

135. A *harisnya* háta, Királyfalva.

136. Idős férfiak harisnyaviselete, Nagykend.

137. Egyenes női csizma, Gogánvára.

138. A *priccsesnadrág* viselete, Királyfalva.

139. A *gyöngy* viselete, Ózd.

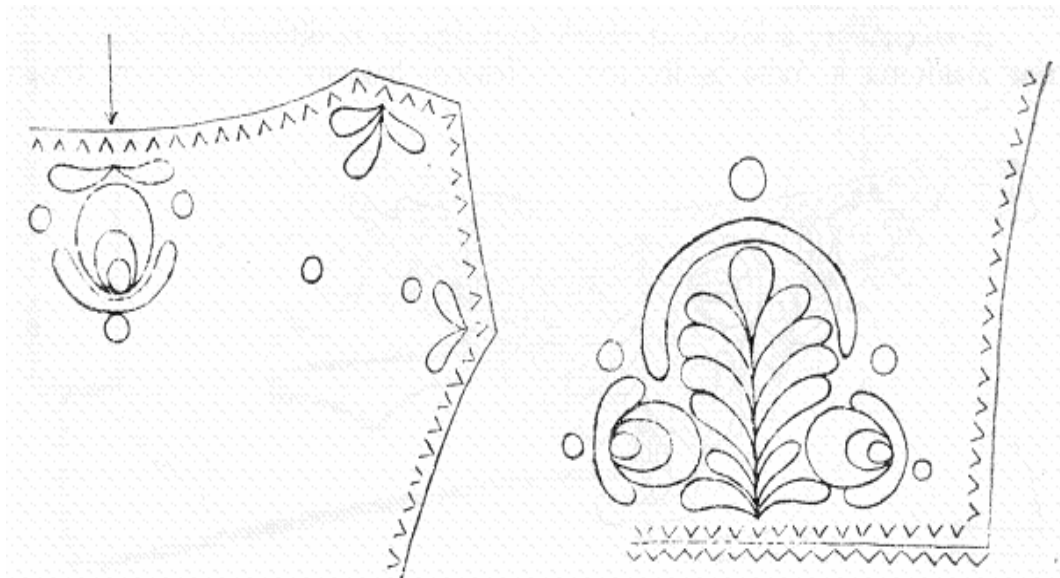
48. A férfi bunda háthímzése, Nagykend.

csak különösen ünnepi alkalomkor: esküvőkor s úrvacsoravételkor öltik fel a menyasszonyok és fiatal menyecskék” (489).

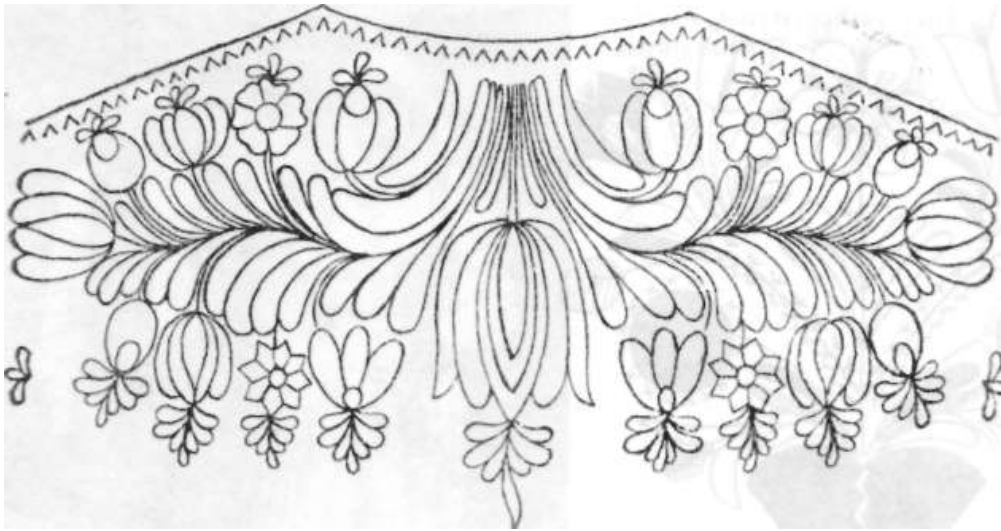
A bundafélék harmadik típusát, a *kicsi bundát* vagy *merevalót* gyűjtésünk idején csak Ádámoson és Dicsőszentmártonban készítették, a községek túlnyomó többségében még az első világháború tájáról fennmaradt bundákat viselték.

A női bundához két, a férfiéhoz három báránybőr (*irha*) kellett. A két-féle bunda méretarányait a 43. r szemlélteti.

A női bunda elől általában mindenütt mélyen, a mell vonaláig kivágott, kivétel ebben a tekintetben az a nagykendi változata, amely 1915-ben készült

49. A női bunda nyak alatti és hát közepi hímzése, Gogánváralja.

50. A férfi bunda nyak alatti hímzése, Szondasáros.

és a férfibundák szabását követi (2, 57, 87, 88. k). A férfibundák ugyanis elől egészen a nyakig érnek és 2 cm magas, piros irhával szegett gallérral készülnek (88. k). A nőknél ez hiányzott, mert a nyaknál hátul is egy kevésbé ki volt vágva, és a bunda szélét piros, barna, fekete bőrrel szegték be.

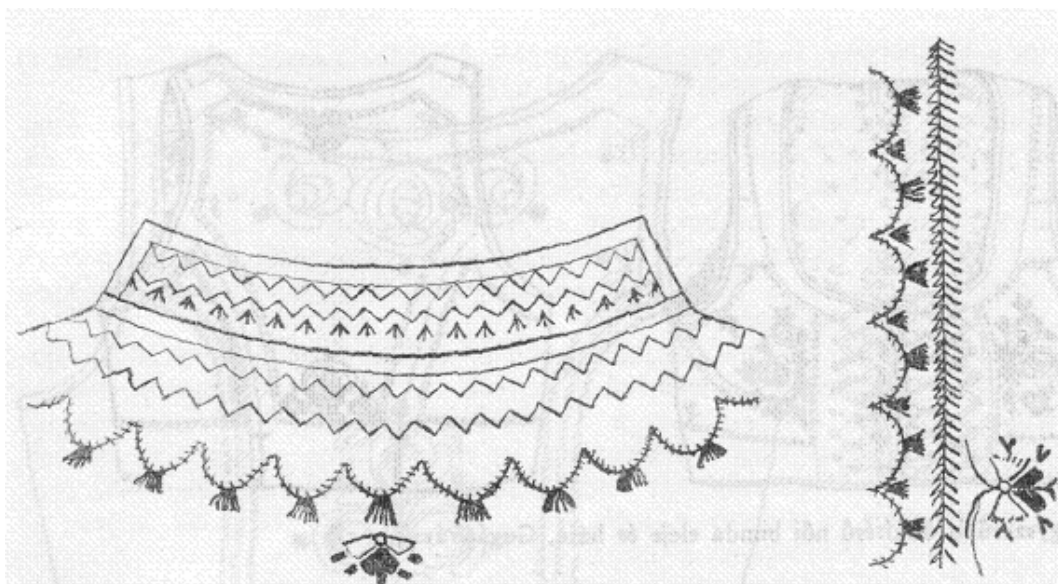
Feltehető, hogy a századforduló körül a női bundák is zártabbak voltak, tehát olyanok lehettek, mint a nagykendői bundák. Feltevéseinkben megerősítene a bundának azok a változatai, amelyeket Szondasároson és Gogánváralján találtunk. Ezek az első világháború éveiben készültek, 10–12 gombbal gombolódtak (89. k), és máig is ezt a formát őrizték meg (90. k), míg a királyfalvi és az ózdi változatok már mélyen kivágottak és 3–4 gombbal záródnak (91, 92. k). Ez utóbbi két típus már a századfordulótól elterjedt szövetlábik szabását juttatja eszünkbe.

A férfibundák mindvégig megőrizték az általunk megismert legrégebbi – zárt – formájukat és 20–22 fülesgombbal gombolódnak. A nők a régebbi formát félig, az újabbat egészen begombolva, a férfiak pedig általában begombolatlanul viselik.

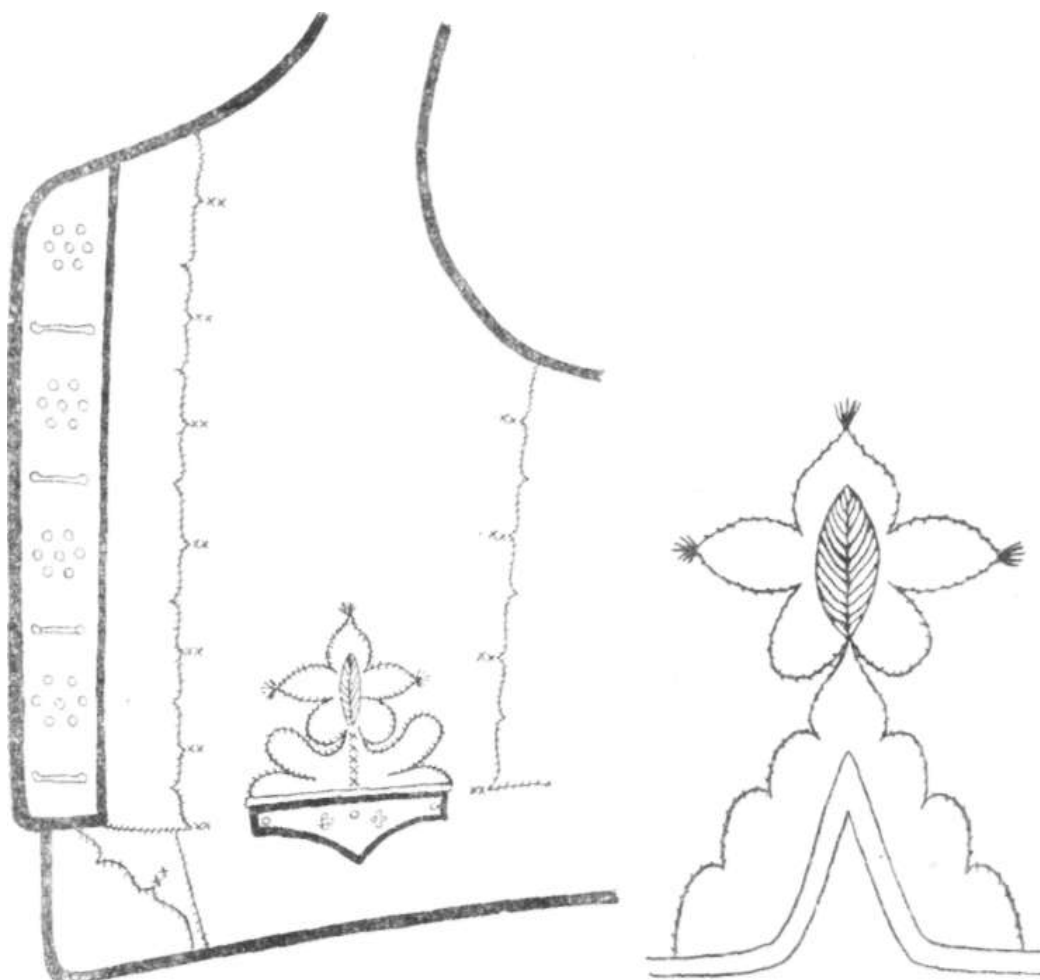
A szücsmester a kiszabott részek nagysága és az öltözetdarab alakja szerint alakította ki rajta a díszítést. A fehérre hagyott vagy barnára festett

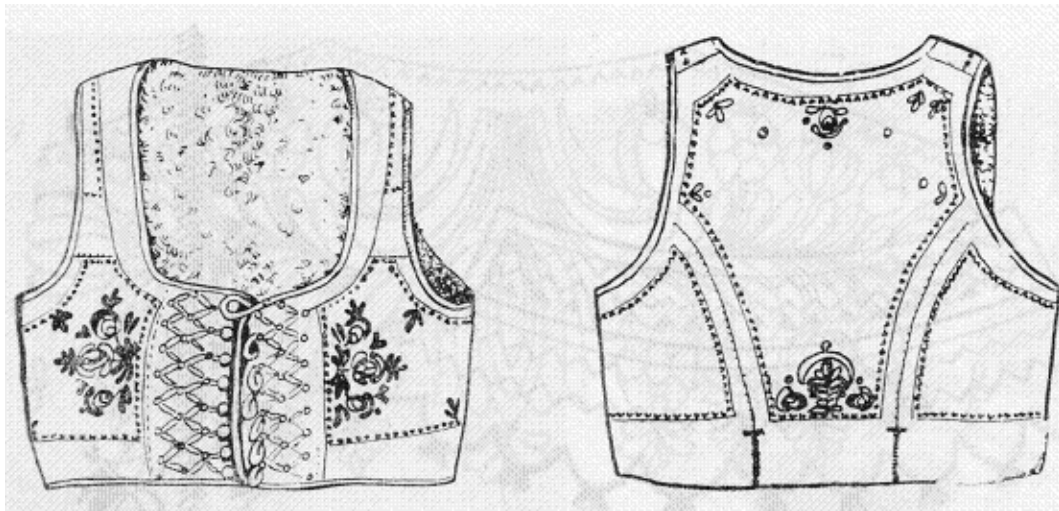
51. A női bunda nyak alatti hímzése, Gogánváralja.

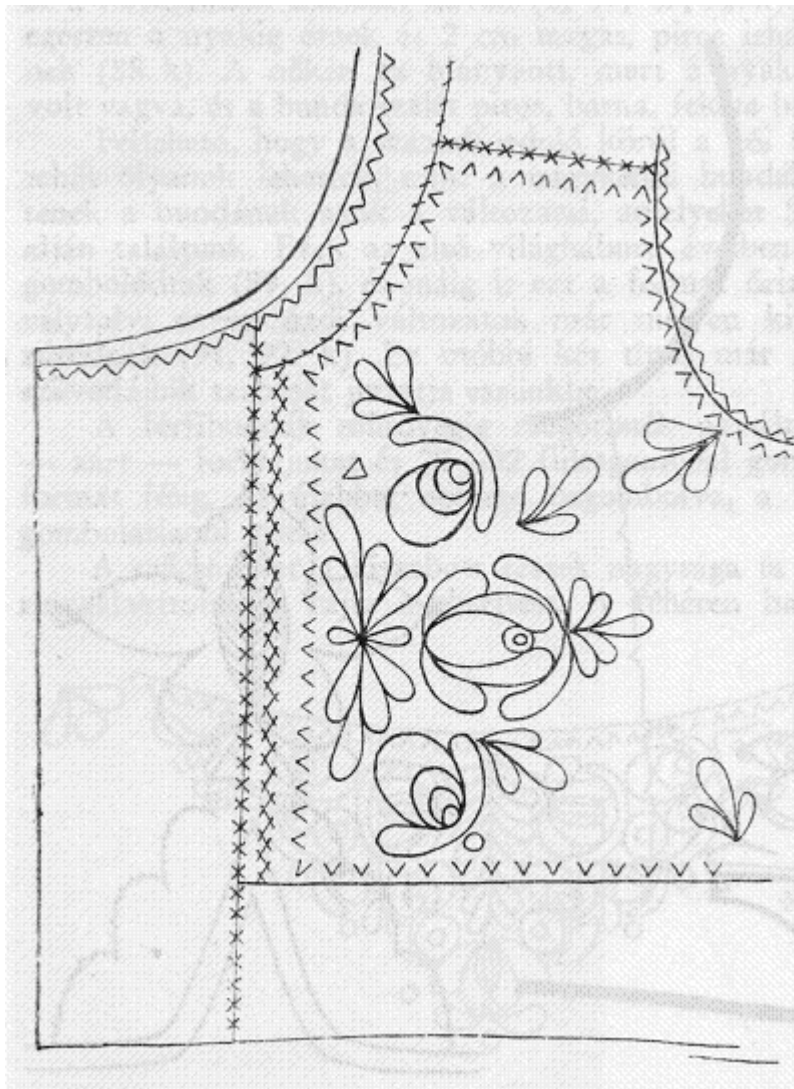
52. Egyszerűbb díszítésű férfi bunda nyak alatti (a) és oldal híme (b), Nagykend.

53. Egyszerűbb díszítésű női bunda elejének (a) és háta közepének (b) díszítése, Nagykend.

54. Egyszerűbb díszítésű női bunda eleje és háta, Gogánváralja

54. Egyszerűbb díszítésű női bunda elő-híme, Gogánváralja

56. Egyszerűbb díszítésű női bunda hát díszítése, Szondasáros.

(Szondasáros) irhán az összevarrások mentén, a szélein elöl kétoldalt, hátul a nyak alatt és a derék közepén, valamint a férfiakén a zsebén díszítették (91, 92, 93, 94, 95, 96. k). Díszítéséhez színes hárászfonalat és cernát, vékony, festett szattyánbőrt használtak. Hárászfonallal hímezték ki a mintát, színes cernával díszítették a szegélye mentén, és szattyánbőrből készített erősítést, *vócot* varrtak az egyes részek összevarrásai közé, és ezzel szegték be. A belőle vágott *szironnyal* – keskeny bőrcsíkkal – töltötték ki a szélrészek felületeit és határolták körül a kihímzendő felületeket.

A díszítés uralkodó motívuma alapján e bundafajtának női változatát *rózsás bundának* (Dombó), a férfiakét pedig alakja alapján *patkónyomosnak* (Nagykend és Kiskend) is nevezték. Mindkettőnél a minta egy központi tengely (*szár*) körül elhelyezett díszítőelemekből (levél, virág, bimbó) álló csokor volt, mely elöl a díszítendő felület alakja szerint – a régebbi női és férfibundákon általában – a vállak felé fokozatosan keskenyedve töltötte ki a bunda elejének két oldalsó részét (89, 93. k, 44, 45. r).

Az újabban készített, lájbi szabású női bundákon ez az elődíz a mellrész sarkából csokorszerűen ágazik ki, és a bunda elejének mintegy felét-harmadát tölti ki (91, 92. k). Ilyenszerű díszítést találunk a régi férfibundák hátán is alul és felül. Ez a forma megmaradt mindkét nem bundája hátának alsó – a derék közepére kerülő, patkó formájú – mintáján (94, 95. k, 47, 48. r.).

A nyakrészen alkalmaztak egy másik, keresztben – válltól vállig – terjedő díszítést is. Ez is központból kiinduló, lefelé irányított virágszár – legtöbbször tulipán – volt, amelynek tövéből jobbra és balra még ágak hajoltak ki, rajtuk sűrű levél, bimbó díszítőelemekkel (96. k, 50, 51. r).

Egyszerűbb megoldású hátdíszítést is találunk, ahol csak egy virágmotívum ékesíti a nyak alatti részt, így a nagykendői régi női bundán (53 a, b. r); ennek különben elöl is csak a zseb tájékára került rátétes irhadíz (87. k,

53. r) és a királyfalvi, ózdi, gogánváralji (49, 54, 55. r) és szondasárosi (56. r) női, valamint a nagykendi férfibundán (46 a, b. 52 a, b. r).

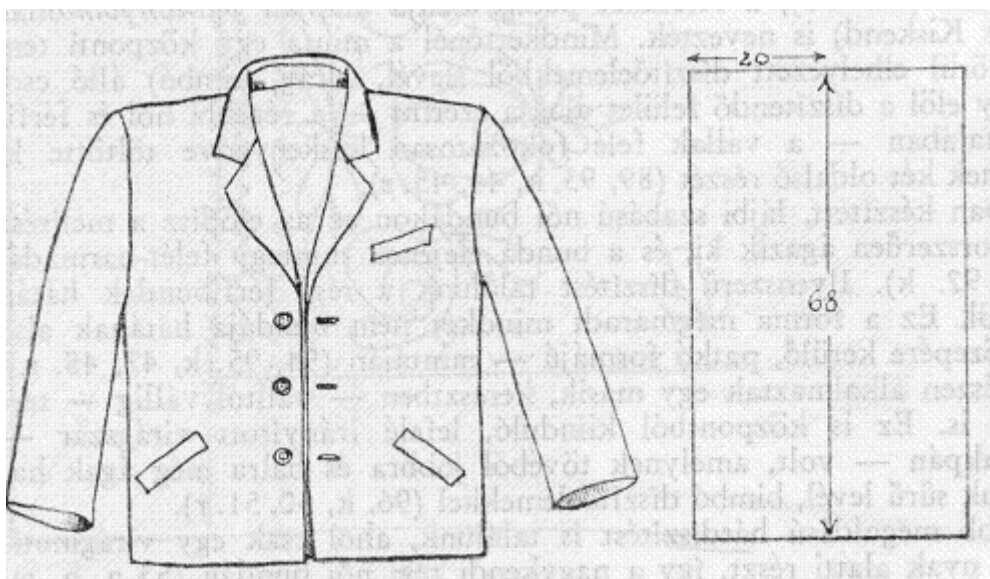
A minták színösszetétele nemenként és korosztályonként változott: általában a piros és a kék szín uralkodott benne, de az idősekére emellett a sötétzöldet és a sötétkéket, a fiatalokéra meg a rózsaszínt (halvány árnyalatában) alkalmazták olyan módon, hogy ezekből a színekből varrták ki a díszítmény túlnyomó részét, s ezáltal sötétebb vagy világosabb színhatást értek el. A férfiak bundáján a piros volt az uralkodó szín: ezzel hímezték ki a minta vázát alkotó szarakt is.

Amikor a bunda viselete általános volt – tehát vagy 60 éve –, a fiatalok és öregek egyaránt viselték. A legények és leányok ünnepnap nyáron is az ingre felvették. Hétköznapra a viseltesebbeket fogták be. Viselete legtovább Ózdon és Nagykenden maradt meg, itt még a 30-as években is kedvelt ruhadarab volt. Helyébe mindkét nem öltözetében a lájbi lépett. Ahol még viselete megmaradt, a posztó ujjasok mintájára szabott változata terjedt el (98, 99. k). Ezeket Dicsőszentmártonban készítik.

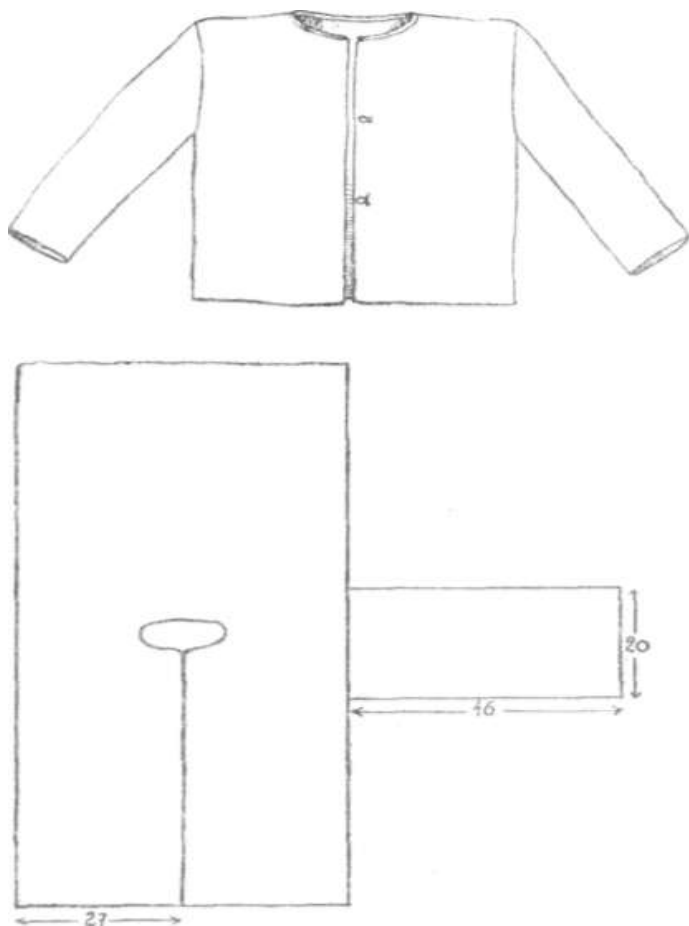
A Kis-Küküllő mentén viselt bundafélék helyét vizsgálva a szomszédos néprajzi vidékek hasonló öltözetdarabjai között, megállapíthatjuk, hogy a szücsmesterségnek e remekei mind a színezés, mind pedig a kompozíció tekintetében a közelebbi és távolabbi¹⁸ székely vidékek hajdani bundaviseletével mutatnak rokonságot, mert a környezetükben élő román¹⁹ és szász²⁰ szücsornamentika ettől főleg szerkezeti felépítésben és színösszetételben eltér.

c. Ujjasfélék

A gyári posztó fokozatos térhódításával a századfordulótól kezdve a Kis-Küküllő menti községekben megjelennek a városi rövid posztókabátok mintájára készített *ujjasok*. Elnevezésük községenként igen változatos, anyaguk, formájuk és díszítésük szerint különbözik: *ujjas* (Dombó, Királyfalva, Szondasáros), *nagyujjas* (Gogánváralja, Dombó), *kicsi ujjas* (Ózd), *szabad ujjas* (Dombó), *szegett ujjas*, *fláner ujjas*, *pundri* vagy *pundré* (Nagykend), *brassai ujjas* (Királyfalva), *pasztujjas*, *lájbiujjas* (Dombó), *zeke* (Szondasáros) (100. k).

57. Férfi *ujjas*, Dombó.

58. Női *ujjas*, Gogánváralja.

Közös vonásuk, hogy anyaguk rendszerint brassai, segesvári, medgyesi vagy nagydisznódi kék vagy fekete puha posztó (*fláner*). Ezt a *lódenesektől* vették meg a vásáron, és kezdetben házilag, majd pedig a falusi szabómester készítette el.

Eleinte egyenes vonalú, tehát bő szabású ruhadarab volt (58. r), majd a kismesterek keze nyomán szűkült, karcsúsodott egy kissé (101. k).

A női munkanapi *ujjasokat kék*, az ünnepieket *fekete, kék* vagy *kaparnya színű* (sötétzöld) flanelből varrták. Gallér nélküli *szegett nyakkal* készültek, vagyis a nyakkivágást kék vagy zöld bársonnyal vagy zsinórral szegték be. Az ózdiak *ujjasa* viszont felálló alacsony gallérral készült. Erre és szélére körben *lapos zsinór* szegőt varrtak. Elöl 7–8 gombbal vagy kapocscsal záródott; ha kapocsos volt, a nyakánál zsinórral kötötték össze.

Az ünnepi *ujjasokra* díszítésül elöl a gombsor két oldalára *lapos zsinórt*, az ujjá végére pedig más színű posztóból – többnyire abából – 10–12 cm szélességben *borítást* varrtak. Ha az ujjá hosszabb volt a posztó szélességénél, az oldalából kivágott darabbal *toldották ki*. Parkét béléssel készültek.

A szabad *ujjasokat* a 20-as években karcsú *lékrivé* alakították át; ezt azonban az alján még *kitoldották*, mert hosszabb volt, mint az *ujjas*.

A férfiak szürke posztóból és kék flanelből készített ujjast viseltek (57. r). A Dombó környékiek ujjasát egy ádámosi szabómester (Josvai), majd pedig egy székely posztószabó varrta. Ez utóbbi ujjasai – adatközlőnk szerint – mindig testhezállók voltak. Szabásának falvankénti jellegzetességére utal dombói adatközlőnk jellemzése: „Az ózdiak ujjasa sokkal bővebb volt, olyan, mint egy condra, a dombóiaké olyan, mintha belőle nőttél volna ki.” Horváth István leírása szerint „aszajjal szabott, majdnem térdig érő, felálló, alacsony, merev gallérú szürke posztóujjas [volt] kék szegővel és a szegő mellett sárga zsinórral” (36).

A férfiujjasnak másutt lehajtott volt a galléra, s ezt plüssel borították. Baloldalt fent és kétoldalt lent zsebet varrtak rá. *Szegett ujjas* elnevezését onnan kapta, hogy szélét fekete vagy kék flannellel, helyenként vékony bőrrel szegték be (Dombó) vagy pedig zsinórral díszítették, *sinyorral hányták be*. Egy vagy két sor gombos lehetett; az egysoros ujjasok többnyire 6–8 fényes gombbal gombolódtak, a kétsoroson 4 pár gomb volt (102. k).

Az ujjasokat mindegyik korosztály viselte. Hideg időben ünnepnap vették föl, sokszor a fláner ujjásra a szegettet is. Munkára a viseltebbeket fogták be vagy egyszerűbbet készítettek durvább anyagból.

Ilyen munkanapi ujjas volt a *lájbi ujjas* (103. k); ezt csak a férfiak öltözetében találjuk meg. Háziszöttes vékony posztóból csinálták, gallér nélkül, egy sor gombbal. Tavasszal és ősszel hordták. Szabásában megőrizte a századforduló táján a férfiak és helyenként (Nagykend és Kiskend) a nők körében is viselt háziszöttes durva (szösz vagy gyapottas) vászonból varrt, félderékig érő, vállán keresztzemes hímzéssel díszített és magából szegett, piros kötővel záródó nyakkivágással készített kabátféle, a *firizs* formáját. Ez utóbbit is mezei és az állatok körüli munkához, vagy – ha díszesebb volt – vasárnap délután vették föl és hozzá az idősebb nők sárga csíkos, fekete földű fersinget kötöttek. Ilyenkor alája a bundásing talált.

Az utolsó húsz évben a női és férfi felsőruházatban a városi öltözet egyes darabjai: a *kabát*, *kicsi kabát* és a *kötött ujjas* honosodtak meg.

A kabátféléknek vastagabb és vékonyabb anyagból készült fajtáit készen veszik, és a blúzon, lékrin meg az ingen viselik. A posztókabátok vatelinnel és cérnaparkéttal béleltek és keskeny zsinórral díszítettek.

A szvetterfélék (*sveszter*, *szetter*) a tavaszi és az őszi öltözet darabjai, korábban Segesváron vásárolták, most már házilag is megkötik. Ujjas és ujjatlan fajtáit viselik (104. k).

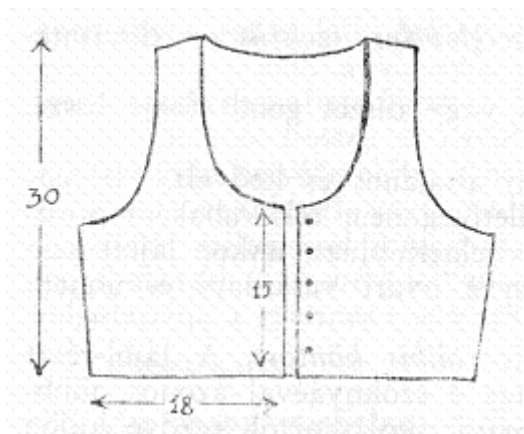
A fiú- és a leánygyermek iskoláskor előtt viselt közös ruhadarabja volt a kalmukból (sötétbarna egyszínű vagy mintás anyagból) készített hosszúingerű *kantus*. Egész ruha volt, amelyet kétoldalt a csípőn kissé ráncoltak.

2. Női felsőruhadarabok

a. Lájbi

A női bundafélék közül a kicsi bunda szabására emlékeztető *lájbi* mindössze 50–60 éve jelent meg a Kis-Küküllő menti női öltözetben. Adatközlőink egyöntetű tájékoztatása szerint ez az öltözetdarab a bundát váltotta fel, tehát megjelenése és általánossá válása itt a századforduló utáni évtizedre tehető.²¹

Gyors térhódítását föltétlenül elősegítette az, hogy a környező magyar (székely) lakosságú falvakban, amelyekkel a Kis-Küküllő menti lakosság állandóan kapcsolatban volt, általánosan viselt és kedvelt ruhadarabja volt mindegyik korosztály ruhatárának.

59. A női lájbi általános méretarányai.

Általában sötét (piros, fekete, kék) alapanyagú *szőrből* (gyapjúból), *bársonyból*, *posztóból*, *selyemből* és *diftinből* készült. A szöttes anyaga sajátmintás volt és e szerint lehetett *búzás*, *habas* (habos) (105. k). Minden faluban akadt néhány készítéséhez értő asszony. Alakja szerint falvanként bizonyos sajátosságokat állapíthatunk meg (59. r). A legkeletibb fekvésű, tehát a Sóvidékkel határos községekben (Nagy- és Kiskend) a lájbi legkevésbé kivágott, ezért *hosszúlájbinak* is nevezik. A Nagykenen és Kiskenden viselt lájbi elejének magassága 28–30 cm (106. k). Nyugat felé haladva a kivágás fokozatosan nagyobb lesz, így Gogánváralján az elejének magassága 22–27 cm és a két szárnya elől fölfelé ívelt (107. k). Ez utóbbi jellegzetesség megtalálható a királyfalvi lájbin is, de ennek eleje már mélyebb kivágású és 20 cm magas (34. k). Méreteiben ehhez hasonló, de ívelés nélküli a dombói és a sövényfalvi lájbi is. A legjobban kivágott, tehát elejének magassága a legalacsonyabb – 15–17 cm – az ózdi lájbinak (108.k). Itt éppen ezért viseletéhez hozzátartozik, hogy a derekat nem takarja el, hanem alóla körben az ing 3–4 cm szélességben kilátszik.

Díszítéséhez sötét színű – leginkább fekete és sötétzöld – bársonyt és *gyöngyös sinyort* használnak. Ezzel négy ujj szélességben szegélyezik az alját körben, és valamivel keskenyebbel a kivágás mentén elől a vállon és a nyaknál (107, 109. k). Egyes fajtáin a háton a karkivágástól a hát közepe felé kanyarodva a lájbi aljáig szintén fekete bársony rátétes díszítéssel fedték el az összevarrás helyét (*székely lájbi*, 106. k). A díszítés alakja alapján ezeket a lájbiakat *pipás* vagy *hargasan* díszített lájbiaknak nevezték (19,20. k). A boldogfalviak lájbiján itt csak hajtás volt. Ahol a hátrészt nem a háton, hanem oldalt varrták össze – mint például Ózdon –, ez a díszítés elmaradt, és az alsó szélének meg a karkivágásnak a szegélydísze ívelt befelé a hát közepe felé (74. k).

A rátétes szegélyt azután további díszítőelemekkel ékesítették, így a bársony mentén belül sötét színű *sinor* húzódott (107. k) vagy *gyöngyös sinor*, vagyis apró színes (fekete) gyöngyökkel televarrt lapos zsinórt varrtak a bársonyszegélyre vagy farkasfoggal – keskeny csipkével – szegélyezték, mint például az ózdi (74. k) és a sövényfalvi lájbit. Általános díszítési mód volt a nyakkivágás csipkézése, vagyis az, hogy a bársony szegő és a lájbi anyaga közé saját anyagából vagy más színűből készített fodrot fogtak be (107. k). A Nagykenen és környékén viselt lájbiakat fekete, újabban fehér zsinórral dí-

szítik, és ebből formálnak ki különféle – *csereleveles*, *szekfűs* – díszítményeket (110. k).

A lájbit elől 5–7 „bak-nöstény” kapocs vagy díszes gomb fogja össze. Szokták begombolva és nyitva is viselni.

Viselete mindegyik korosztály öltözetében általános és kedvelt. Helyenként (Szondasáros) azonban már elhagyták, illetőleg nem felsőruhaként hordják, hanem a blúz alá veszik föl. Ha nem viselnek blúzt, akkor lájbit sem öltenek magukra. A falvak nagy többségében a nyári vasárnapi és ünnepi öltözet kedvelt ruhadarabja (111. k).

Kicsi lájbit kap a 3–6 éves leányka is (*lájbis köntös*). A lájbi-rész először a szoknyával összevarrják, tehát anyaga a szoknyáéval azonos, többnyire egyszínű, kék, piros segesvári szöttes, majd iskoláskortól kezdve külön lájbit csinálnak neki egyszerűbb karton, parkét anyagból (13, 112. k). Hozzá *mejjes ruhát* kötnek; ezt alul két ujj széles piros-fehér csík díszíti az aljától kb. három ujjnyira.

Dombón és a környező községekben (Királyfalva, Sövényfalva, Szondasáros) a lájbival együtt viselték a nagyleányok hűvösebb időben a selyem, szördelin, nagyrózsás, rojtos, piros, kék alapanyagú *nyakkeszkenőt*. A leány konfirmálásra kapta, és ünnepnap meg úrvacsoravételkor vette föl. Az átlósan kettőbe hajtott kendőt ilyenkor a nyakába vetve elől keresztelte, és két sarkát kétoldalt a csípőjénél a szoknyába tűzte be, vagy hátul kötötte össze. Rojtos kendő lévén, rojtjait elől és a vállon szépen elrendezve a lájbi alól kieresztette (21, 113.k). Ilyen módon a kendő a lájbi mélyen kivágott elejét elfödte, és viselőjét a hidegtől óvta, egyben azonban a kendő mintázatát is érvényre juttatta.

Viseletére vonatkozólag adatközlőinktől még azt tudtuk meg, hogy ha a leány eljegyesedett, a kendőt a vőlegényének adta, s ez egyik végét lájbija zsebébe szúrva viselte.

Az öltözetben betöltött szerepe tehát a szilágysági Tövishát zsali- vagy budrikeszkenőjével és a székely nők nyakravaló virágos kendőjével egyezett meg²², azzal a különbséggel, hogy a Kis-Küküllő mentén a fiatal korosztály alsóruhaként – a lájbi alatt – hordta (Lázár 489).

b. Lékri, blúz

A lájbiviselet meghonosodásával egyidejűleg, tehát a századforduló utáni évtizedben tűnt fel és terjedt el a városi öltözetből az idősebb korosztály körében a *lékri*. Ez az öltözékdarab anyagában és szabásában kezdetben még a női szabad ujjasok mintájára készült: vastagabb, sajátmintás vagy apró virágmintás sötét (fekete, kék, zöld) delinből, szövethől. Szabása egyenes vonalú, gallér nélküli. Elejét a begombolás mentén meg az ujjá végét lapos selyemzsinór szegélyezi (114. k).

Újabb, a 20-as évektől elterjedt változatát derékban már megszőkítették, ezzel testhezállóbb lett és egyben meghosszabbodott, mert a derék alatti rész a szoknya felső felét tenyérnyi szélességben elfödte (115, 116. k). Az ujjaira a vállnál egy-két lapos ráncot vetettek, és buggyosan varrták a vállba. Kicsi, kihajtos gallérral készült. Díszítésére lapos selyemzsinórt meg 3–4 cm széles fekete bársonyszegőt használtak.

A lékri napjainkig megmaradt az idős korosztály öltözékdarabjának. Mindegyik évszakban viselik, télen még ujjast vesznek rá. A fiatalok: menyecskék és nagyleányok – helyenként az idősek is (Szondasáros) – a ha-

gyománys ing és lájbi helyett és mellett, újabban – a 40-es évektől – egyre gyakrabban viselik a könnyű, tarka virágmintás, világos színű anyagból (selyem, szatén) készített *blúzt*.

A blúznak hosszú és rövid ujjú változatai terjedtek el és léptek fokozatosan a lájbi helyébe előbb a hétköznapi, majd lassanként az ünnepi öltözetben is. Zárt nyakrészrel vagy pedig a férfiingek gallérjához hasonló, kihajtott gallérral, vállbéléssel (*spiglivel*) és tömással, fent baloldalt zsebbel és kevés hajtás-dísszel (*csiptetés*) készülnek (117. k). A blúznak mindkét fajtája kedvelt ruhadarabja a gyermekviseletnek is (118. k).

c. Szoknyafélék

Az anyag minősége, a díszítés, valamint a viselési mód szerint a Kis-Küküllő menti női öltözetben a szoknyáknak (*szaknya*) több fajtáját különböztetjük meg. Ezek közül a legsajátosabbnak és egyben a legrégebbinek azt a fajtát tekinthetjük, amelyikkel – egyetlen ruhadarabbal e vidék öltözetéből – jellegzetességénél fogva a szakirodalom is foglalkozott.²³ Ez az *aba szaknya* vagy *abás fersing* (122. k).

Vékony, kékeslilás vagy egyszínű fekete posztóból készült oldalt és hátul apró ráncokba szedve. A belsejére alul tenyérszerű széles sötétsárga posztószegőt (*abát*) varrtak. Elejét, mert a kalotaszegi muszulyhoz hasonló félszoknya volt, úgy tűzték fel a rézcsatos bőrvöv (*sziju*) alá, hogy az abaszegély körben kitűródött és a pendely alja alóla a kötény mellett kilátszott. Ezért tréfásan *szárnyas szoknyának* is nevezték (122. k).

Ennek a szoknyafélének a viselete a múlt század 80-as éveiben volt általános Nagy- és Kiskenden és a környező községekben. Legtovább Nagykenen hordták: az idős asszonyok vették föl télen nagyünnepekkor. Hozzá posztó ujjast, erre bundát öltöttek. Azután, ha felvették, már nem tűzték fel, hanem a posztószegélyt leengedve viselték; sokan a posztót ki is bontották belőle.

Viselési módjában megegyezett vele az Ózdon és környékén (Istvánháza, Magyarbecén, Küküllőváron, Bükkösön) viselt *felakasztott fersing*²⁴ vagy *láma szoknya*, vagyis a szoknyafélének az a másik típusa, amelyikhez udvarhelyszéki csikos (*nagy csikú székely* vagy *piros csikos*, *apró csikú székely* vagy *félcsikú*) meg segesvári, medgyesi piros, sötétbordó, fekete kockás és apró, piros selyem rózsamintás vagy apró himű *libaszemes* piros, kék, barna, fekete, zöld színű anyagból 6–8 szél kellett. „Olyan bő volt, hogy ha a szélit fölemelte, a szemit is elérte” – jellemezte ózdi adatközlőnk. Ráncolták és *letéglázták* vagy nedves kendőt téve a lapos ráncokra a kemencéből kivett forró kenyérral gőzölték meg. Fent a deréknál a ráncokat 12 cm széles *gallér* (szegőpánt) alá fogták. Alul 2 cm széles zöld, kék vagy fekete szalagszegővel fogták körbe, és a lányoknak és menyecskéknek fölötte keskeny fehér csíkokkal, az idősebbeknek 3–4 ujjnyi széles fekete posztó, bársony vagy két sor *fekete pántlika* dísszel ékesítették.²⁵

Bükkösi és ózdi változatáról Lázár István ezt írja: „...könnyű segesvári, szebeni, székely vagy tót szöttesből [van] a *fersing*, sötétkék alapon piros csíkokkal annyira *béhányva*, hogy a *föggye* alig látszik. Alját széles zöld és kék kartonból vagy posztóból *abronccsal* szegik bé s az övbe tűrik a m.lapádi, bükkösi s istvánházi asszonyok. Feltűrésnél az életkor szerint különbözőképp szedik ráncba: az öregeknél a kék csík, az ifjagnál a piros van

kívül. Pántjához elül az ózdi lányok és menyecskék két ujj széles, piros szőrkötőből *csingitórát* kötnek ékességül” (489).

Az első világháború utántól a szoknyák anyaga, szabása és díszítése újabb változáson ment át. A szoknyák ez újabb – harmadik – típusába tartozik a *serített szoknya* (Gogánváralja 119. k) vagy *fodros fersing* (120. k Ózd, Királyfalva).

Mindkét szoknyát négy szél anyagból szabták. A serített szoknyához két-három színű „serített” szálból szőtt háziszötttest, a másodikhoz piros *segesvári szötttest* használtak. Nevét készítési helye után kapta. Segesváron a Hain cég gyártotta, és a bonyhai, gyulakutai meg a kendi hetivásárokon árulta. A serített szoknya anyagának színösszetétele szerint a piros-kék és a kávészínű-kék, kevert szálú (*barackmagos, búzás, habas, somos, pillangós*) szöttesből időseknek, a fekete-fehér és piros-fehér szálú szöttesből a fiataloknak készítették szoknyát. A leszedett lapos ráncokat (*béhánt ránc*) gallér alá fogták, majd levasalták. Alul körben a *fadrán* (fodros részén) az aljától mintegy 5–10 cm magasságban, piros, zöld színű zsinórozással (*sinyorral*) díszítették. Az egész díszítmény kb. 10 cm szélességben vette körül a szoknyát.

A fodros fersingen még egy rend díszítés volt: az alsó – bővebb – rész fölött egy sor zöld és egy sor piros szalag futott körbe (120. k).

A szoknyaféléknek negyedik típusához tartoznak a vékony gyári anyagból (karton, parkét) készített, tarka mintás (pettyes, virágos) vagy egyszínű (fehér, barnás, zöldes) szoknyák. Ezek az előbbi típusúaknál 10–12 cm-rel rövidebbek, díszítésükre pedig általában lapos (fehér, piros, kék) selyemzsinórt használnak; ezzel veszik körül alul két-három rendben és helyenként a szoknya közepén is egy-két sorban (121. k).

A szoknya – fersing névhasználat Ózdon és Szondasáron a szoknya anyagára és a viselési alkalomra utalt: a szoknyák itt posztóból és parkétból készültek, és télen vették föl, a fersingek pedig szöttesből és kartonból, és nyáron viselték. Amaz bokáig ért, ez lehetett rövidebb is.

Bár ez utóbbi szoknyaféléket már nem tűzték fel, a bőrszj viselete az idősek körében egyes falvakban (pl. Nagykenden és Kiskenden) a legutolsó időkig megmaradt (123. k). A derékszijat a nők vásárokon a szjgyártóktól vették.

A hétköznapi szoknyák ez utolsó típus leegyszerűsített másai: vékony anyagból készülnek, az ünnepieknél rövidebbek, és nagy hajtásokban fogják le őket. Aljukra 1–2 sor lapos zsinórt tesznek.

A leánygyermek 4–5 éves koráig lábisszoknyát, vagyis lábival összevarrt szoknyát visel (13. k). Ennek az alját szintén 2–3 rend lapos selyemzsinórral díszítik. Ha már nagyobbacska, kicsi szoknyát kap. Ezt a vállán átvett pánttal vagy derékban összekapcsolható gallérral erősítik föl. Szoknyáját a felnőttekéhez hasonlóan lent körbe futó 1–2 rend keskeny szalagdísz ékesíti (14, 112. k).

Az ünnepi szoknyafélék elraktározására nagy gondot fordítottak, hogy ráncolásuk megmaradjon; éppen ezért használat után a szoknyákat asztalon kinyújtották, a ráncokat elrendezték és egymásután *visszaszedték* (sorra szedték). Ezt úgy végezték, hogy a kiterített szoknyának a ráncait egyik szélétől kezdve maguk felé *sorra szedték*, majd a szoknya kötőjével fent és egy madzaggal lent többször körbecsavarva lekötötték. Így tették el a ruhaneműs ládába.

d. Kötények

A *ruhának* nevezett kötényfélék anyagukban, díszítésükben és méretükben is azokhoz a szoknyákhoz igazodtak, amelyekhez kötötték. Éppen ezért anyagukban és díszítésükben meg viselési módjukban a szoknyákéval meg-egyező alakulást állapíthatunk meg.

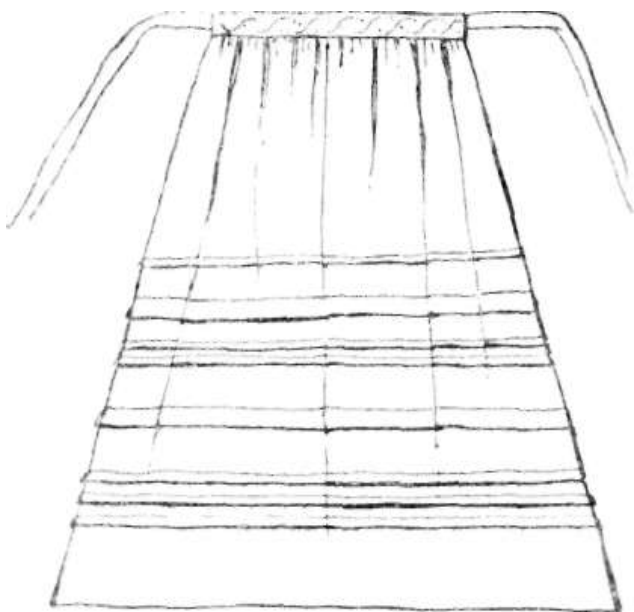
A szőttes szoknyák elé ugyancsak háziszőttes vagy segesvári szőttes *szőr-* vagy *segesvári ruha* talált. Anyaga csíkos vagy aprómintás gyapjúsőttes volt. Kereken keskeny csipke díszítette, az aljára pedig 1–2 sor *hajték* került (124. k). Ezt a fajta kötényt régen a vőlegény *jegyruhaként* is adta a meny-asszonyának. Erre utal az ózdi táncszó is:

Három alma, hat diú
szeret ingem egy fiú.
Hogyha szeret, el is veszen
s piros csíkos ruhát veszen.
(Horváth 309)

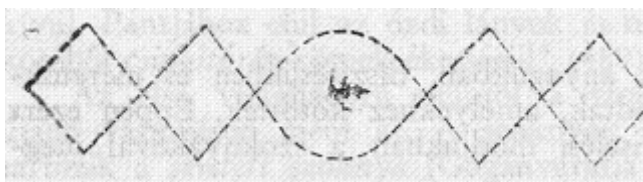
Az ózdiak szőrruhája (60. r, 125. k) egy szél széles (70X70 cm) házi-szőttes szürke gyapjúból készült, és az aljától 10 cm-re kezdődően több sor-ban különböző színű: piros, zöld, rózsaszín, liláskék keskenyebb és szélesebb csíkok díszítették. A csíkok egymástól 10–15 cm távolságra húzódtak, és csaknem az egész kötényt elborították. Fent lapos ráncokba szedték és más szőttes anyagból készített gallér alá fogták be. A gallér két végére varrt kötővel erősítették föl. Jellegzetessége volt a közepmagasságban jobb oldalára varrt több színű zsebecske.

Az asszonyok vasárnap délután, a leányok hétköznap is a szőttes fersinghez vették föl ősszel és télen; ha elhasználódott, viselőnek fogták be.

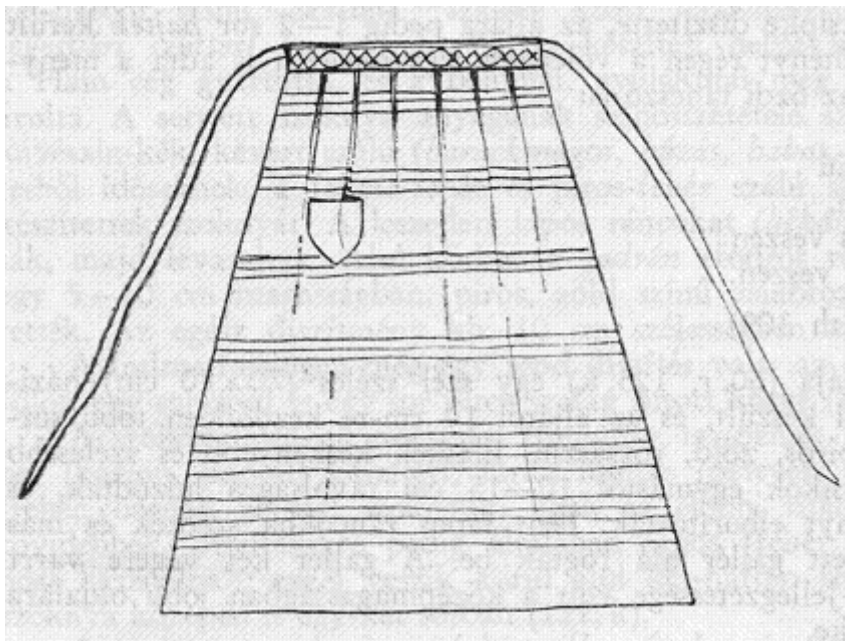
A szőttes fersinghez a fehér alapú kék virágos kötény talált. Alul 20 cm széles *fadra* volt lapos ráncba rakva. A fodrán felül 1 cm széles kék szalag húzódtott keresztben. Azután 2 sor – 1-2 cm széles – hajtás következett,

60. Szőrruha, Ózd.

61. Géphím a női kötény gallérján, Nagykend.

62. A fekete ruha hajtásdíszje, Nagykend.

legfelül pedig *lapos ráncok*ba, szedték le és fogták be a gallér alá. A galléron géphímes dísz húzódott (61. r).

Nagykenden az abásfersinghez a menyecskék és az idős asszonyok ünnepnap hosszú gyapjúsálakból – „a gyapjú szépjiből” – házilag szőtt, feketeire festett és *fényesre fésült szálsruhát vagy fényes ruhát* kötöttek²⁶ (127. k). Ez három keskeny szélből készült és a széleket *vízfolyás-kötéssel* varrták össze egymással (33. r). Keménységét és fényességét még azzal is fokozták, hogy a fonalgombolyagot enyves vízbe mártották, mielőtt felmotollálták. *Fekete ruhát* viseltek a gyolcsfersinghez is vasárnap templombamenéskor (123. k). Ehhez két szél gyolcs kellett. Derékban ráncolták és pánt alá fogták a ráncokat. A pánt hátul gombbal gombolódott, csak az újabb kötényeket *csakrazák meg*, vagyis varrnak rájuk összekötő-szalagot. Az alját hajtásokkal díszítik; ezek rendje alulról fölfelé a következő: 3 sor keskenyebb, 1 sor szélesebb, 2 sor keskenyebb, 1 sor szélesebb, 1 sor keskenyebb (62. r). Tehát alulról fölfelé haladva, a keskenyebb hajtások száma fokozatosan csökken. Ezzel a díszítési móddal a kötény lefelé szélesedő voltát még jobban ki lehetett emelni. Felerősítésére piros, gyönggyel kivarrt *kucargós kötőt* varrtak a pántra. A köténynek ezt a fajtáját a fiatalok és az idősek egyaránt viselték, és helyenként (Dombó, Királyfalva, Szondasáros) viselik ma is (120. k).

A fehér, többnyire gyolcsból készített, szögletes aljú kötényeknek újabban kerek aljú változata terjedt el Nagykenden és környékén, tehát a székelységgel határos községek női öltözetében. Ezek a főleg a fiatalok körében

kedvelt kötények többnyire nem hajtással, hanem áttört hímzéssel vagy színes virágmotívumokkal díszítettek. Ez a díszítés a kötény alsó felét – ha szögletes aljú, főleg a két sarkát, ha meg kerek, alul a közepét – töltik ki (121. k). A hagyományos vízszintes irányú díszítés őrződött meg azokon a kötényeken, amelyeken a hímzés továbbra is az aljától 10–12 cm magasságban és 3–4 cm szélességben húzódik (117. k). E díszítési mód változatának tekinthetjük azt, amelyikre a hímzés helyett a hajtások közé *csipkét* varrtak, amiért ezt *betétes csipkés ruhának* nevezték (126. k). Ez lehetett egy vagy két rend csipkés.

A fehér kötények mellett a színes, könnyű anyagból (selyem, delin, karton) készített kötények szintén nagyon népszerűek, és falvanként sok változatukat lehet látni.

A menyasszony *fehér gyolcsruhát* kötött a gyolcs fersing elé. Köténye díszítetlen volt, legfeljebb saját anyagából volt rajta egy-két hajtás. Kicsi korral készült, ez alá fogták be a ráncokat. Ilyent viseltek a koszorúsleányok és a násznagyasszony is.

A fehér kötény viselete, minthogy bármilyen szoknyához föl lehetett venni, a fiatalság körében igen kedvelt (128. k), és díszítése falvanként nagyon változatos.

A leánygyermek körében kétféle köténytípust láthatunk. Az egyik a felsőrésszel készített egész kötény (*mejjes ruha*), ezt inkább a kisebb leányoknak varrják és vállpánttal erősítik föl (6, 7. k), a másik a nagyleányok kötényéhez hasonló, derékban megköthető félkötény (118, 129. k); kisebbek és nagyobbak egyaránt viselik. Az inghez és blúzhoz, ezt pedig egész ruhához (*köntöshöz* vagy *kantushoz*) kötik fel.

A mindennapi házi munkához rendszerint valamilyen háziszöttes vászondarabot szúrnak a szoknya pántjába (44. k), a mezei munkához meg egyszerű, alig díszített karton kötényt kötnek (43. k).

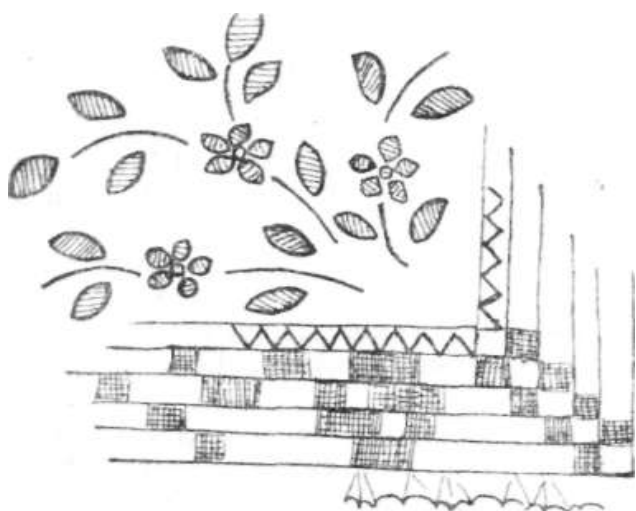
e. Zsebkendő

Az ünnepi női öltözethez, különösen a nagyleányokéhoz hozzátartozik a hímzett és csipkével szegett *kicsi keszkenő* vagy *zsebkendő* is. Ez szerelmi jegy is lehet (*kivarratos zsebkendő*), amelyet a leány a legénynek nagyünnepkor – főleg karácsonykor – szokott átadni viszonzásul a november 7-én a kendi vásáron kapott ajándékért (szalag, tükrös pogácsa, gyöngy), a legény ezt megtartja és a kabátja külső felső zsebébe tűzve viseli. A jegyváltáskor jegyajándék.

Régen piros rózsás kendőket használtak díszzsebkendőként; ezek akkorák voltak, mint egy fejkendő. A leány, ha megtáncoltatta a legény, neki adta vagy a legény kapta ki tánc közben a kezéből, és egy hétig tartotta magánál, azután visszaadta a leánynak. Eljegyzéskor a leány kis selyem, piros *rojtoskendőt* tett a legény lájbijának bal zsebébe. Ezt a legény esküvőig hordta. Újabb keletűek a hímzett zsebkendők.

Ha magának készíti a leány, sarkaiba apró virág- vagy madármotívumot hímez (63. r), és úgy hajtja össze, hogy mikor kezében hordozza, az egyik motívum mindig kilássék (130. k). Ha pedig szerelmi jegy, nevével és érzelmeit kifejező mondattal is körbehímezi a zsebkendő szélét (131, 132. k). Egy gogánváraljai zsebkendőn például ezt a szöveget olvashatjuk:

„A zsebkendőm negy/szelere kivarom h/ogyha szerec el nef/elejcs galambom.” (Ezen belül:) „Na/gy Em/ma” (131. k). Egy másikon Kiskendről:

63. A kivarratos zsebkendő sarokdísze, Szondasáros.

„Kinek ezt a kendőt varrtam emlékbe / Annak neve fel van írva szívem közepébe / Fel van írva a szívem közepébe / Még a víz se moshassa ki belőle.” Nagykenden Sütő Katalin foglalkozott zsebkendő-hímzéssel, még Kelemen telkére is készített. Egyik zsebkendőjére ezt a szöveget *betűzte ki* (hímezte): „A rozsa piros a nefelely/cs kék, ha igazán szerez / álgyon meg az ég eml/ékül készítette S.K.” (131. k). Ezen a zsebkendőn a következő keresztzemes hímzésmotívumokat találjuk (a szélétől befele): színes (piros, zöld, kék, rózsaszín) *rece*, *rövid* és *hosszú láb*, *szegő aszúr*, *négyszemes ökörhúgy*, *aszúr*, *háromszemes ökörhúgy*, *betű*, *háromszemes ökörhúgy*, *madár* és *rózsa*.

3. Férfi felsőruhadarabok

A fentebb, a közös ruhadarabok között megismert ujjasféléken kívül háziszőtt posztóból készül a férfiak *lájbjja* és lábravalója, a *harisnya*.

a. Lájbi

Bár neve azonos az ujjatlan női felsőruhadarabéval, attól nemcsak anyagában, hanem szabásában és díszítésében is lényegesen eltér. Viszont meg-egyeznek vele abban, hogy ez a ruhadarab is az utolsó hatvan évben, tehát a bundafélék fokozatos elmaradása óta jelent meg és vált általánossá a férfi öltözetben, akárcsak a nőiekében a lájbi. Szabásában is a férfi bundák zár-*tabb* formáját őrizte meg. Megjelenésére vonatkozó feltevéseinkben megerősít dombói adatközlőnk tájékoztatása is, aki szerint a dombói Molnár András 1908-ban tanulta meg a férfi lájbik szabását egy székelyföldi szabómestertől, és azután a környező községekbe s még a távolabb fekvő Ózdra is készített lájbikat. A Nagykend környéki községek férfiai pedig vásárokon készen vet-ték a vásárhelyi szabóktól.

A lájbinak két típusát különböztetjük meg: az általánosan viselt és való-színűleg a régebbi típus az, amelyik kicsi gallérral és kihajtóval készült (27, 51, 52. k), az újabb a gallér és kihajtó nélküli (133. k; Horváth István i.m. két férfi mesemondóján is ilyent láthatunk).

A régebbi típus két sor gombos (4–4 vagy ennél több gombbal), az újabb egy sor gombos (5 gombbal). A galléros lájbi hajtókájára is varrtak

1–1 gombot. Általában kigombolva viselik. Kétoldalt zsebbel készül, a galléros fajtán még fent baloldalt is volt egy zseb. Mindig fekete posztóból varrták, csak az újabban viselt, készen vett mellények más színűek. A fiatalok lábujjának elején a szabó több színű: fehér, piros, kék *tulipántot* is hímzett. A legények általában konfirmálásra kapták, és házasemberként is nyáron rendszeresen hordták. Hozzá csizmába bújtatott vagy bakancsra húzott harisnyát vettek.

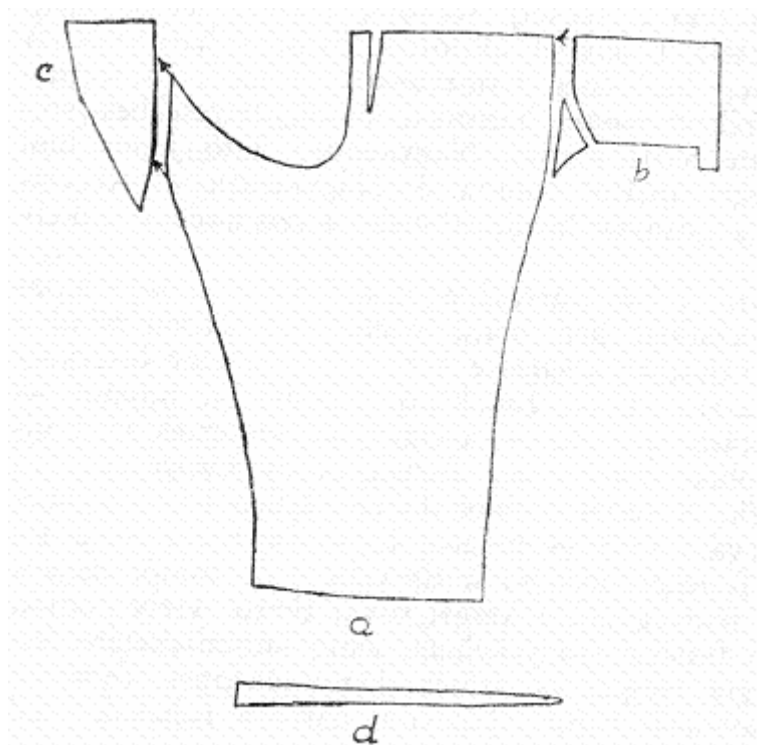
A kisgyermek is 4–5 éves koruktól kezdve a felnőttekéhez hasonló, de egy sor gombos, gallértalan lábbit kaptak (49. k).

b. Nadrágfélék

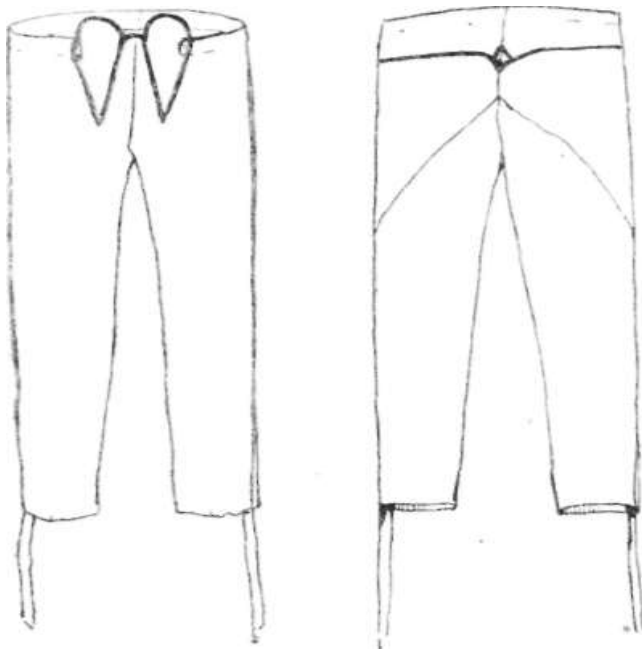
Az alsótesten viselt öltözékdarabok közül a nadrágfélék (*harisnya, priccses nadrág*) anyaga – a készen vett pantallónadrágok kivételével – házilag szőtt fehér vagy szürke posztó. A megszőtt posztóvégre *jegyet* tettek, hogy ványolás után megismerjék saját szőtteményeiket. A posztó szövésével szeptemberre-októberre készültek el, s ekkor jött át a szomszédos Gálfalváról vagy az ózdiakhoz Orlátról a ványoló és szedte össze a ványolni valót. A ványolásért 5–6 krajcárt fizettek.

A *harisnya* kiszabásával egy-egy hozzáértő mester foglalkozott, sőt a Dombó környéki községekbe a téli hónapokra egy székelyföldi szabómester jött át, szabta és varrta harisnyájukat, lábujjukat és ujjasaikat. Másutt – így Ózdon (Horváth 36) – és a Nagykend környéki falvakban a kiszabott harisnyákat maguk a férfiak vagy az ügyesebb asszonyok állították össze (64, 65. r).

Egy harisnyához 3,5–4 sing posztó kellett. A mértéket cérnával vette meg a harisnyaszabó, mégpedig olyan módon, hogy minden egyes méret

64. A harisnya szabásrajza, Nagykend.

65. A harisnya eleje és háta, Nagykend.

(*hossza, térd-, comb- és korcmérték*) után bogot vetett a cérnán. A székely szabómester, akinek a harisnyáiról azt tartották, hogy jobban varrta meg, mert sohasem bomlott ki a harisnya ületrésznél, 3,5 sing posztóból, a helybeli mesterek, Molnár András (aki a székely szabótól tanulta mesterségét), Miklós József (ő meg Molnártól) 4 singből állították össze a harisnyát. A hozzávaló anyagmennyiség közti különbség természetesen a harisnya formájában is kifejezésre jutott: a székely mester harisnyái mindig fesesebbek voltak a helybeli mester készítette harisnyáknál. Nagykenden Sütő János Bini volt a harisnyaszabó; mesterségét apjától tanulta, és Nagykenden és Kiskenden kívül még Balavásárra és a „hegyek közüliek”-nek (a szomszédos székely községeknek) is dolgozott.

A harisnya szegésére és szárai összevarrásába posztócsíkot (*sinort*) használtak. Ennek színe a múlt században kék, majd fekete volt. Ózdon mind a két színű szegőt alkalmazták rajta: az *ellenzőre* kék szegőt, a szár összevarrásába fekete posztózsínórt varrtak (134, 136. k). A szegőhöz a posztót – dombói adatközlőnk tájékoztatása szerint – a cigányok szerezték meg ki-mustrált katonaruhákból, s tőlük vették meg, főzték ki és hasogatták fel. Feketére az asszonyok festették. A festési módok közül Ózdon kettőre emlékeztek: „Egyiket – írja Horváth (36) – magam is jól ismertem – a feketegyűrűfából (égerfa) való festéket, mellyel harisnyába való zsinór céljára festettem posztószalagokat. A feketegyűrűfa kérgét sóval timsós vízbe tettük és vele együtt addig főztük a festésre szánt kelmét, amíg koromfeketére festődött, vízben, mosásban végig megtartva színét. Hasonlóképpen festettek a diófa levelével, kérgével, sötétebb vagy világosabb barnára ruhának való kelmét.”

A zsinór szélessége az idők folyamán vidékenként és korosztályonként

változott. A Székelyfölddel határos falvakban és régen Dombó környékén is vékony fekete volt a harisnya zsinórja. Újabban – 40-50 éve – ez utóbbi területen kétszer olyan széles – kb. 2 cm – zsinórral készítik a harisnyát (1, 120. k).

A zsinór hátul a *farafottya* vagy *korc* és a fenékrész között folytatódott és középen U alakban találkozott; ez volt a *tulipánt* vagy tréfásan *isten uccsigen* (135. k).

A Kis-Küküllő menti harisnyák – akárcsak a székelyek – a századfordulóig zseb nélküliek voltak, tehát a harisnyának a régebbi típusát őrizték meg (3, 134. k), csak azóta kezdtek a legényekén zsebet vágni rá jobb oldalra az ellenző fele magasságában és szegték be ezt is fekete posztóval (113. k). A zsebben a legények a *kifütyögve* hagyott zsebkendőjüket, a pipás emberek a dohányt és gyufát, templombamenetelkor pedig a zsolttart tartották (27, 136. k).

A zsinórozás kivitelezésében falvankénti sajátosságokat állapíthatunk meg: a dombóiak harisnyáján például hátul az összevarrásba fogott zsinór 2–4 cm-rel feljebb húzódott, mint a környező községekben viselt harisnyákon. Itt a zseb szélére varrt szegőt kihajtották és bizonyos mintájúra kivágták; hasonló volt ehhez a királyfalvi legények harisnyáján alkalmazott zsebdíszítés, csak itt magából a harisnyaposztóból alakították ki a kihajtott és legépelt díszítést, Nagykenden pedig színes DMC pamuttal varrták ki rá viselője nevének kezdőbetűjét.

A harisnya szárát a csizmában a végére varrt keskeny, hosszú posztópánttal, *talpalóval* a talp alatt áthúzva kötötték szorosan a bokához. Így azután olyan feszesen állt a lábon, hogy ha például viselője tánc közben megmelegedett, „alig lehetett róla lehúzni”.

Derékban *korcban* végződött; ebbe húzták a *harisnyaszijut* vagy *farszijut*. Ez 5 cm széles is lehetett, és vagy *fényes* gombokkal volt pitykézve, vagy rápréselt mintázatú volt. Ózdon *gambas szíju* volt a neve, és olyan hosszú volt, hogy kétszer is körbe érte a derekat, s úgy rendezték el, hogy a szíjnak a korcon kívül hagyott része a farzsinór fölött haladt, és elől a végét az ellenzőn húzták át vagy melléje szúrták be (1.k). A végére a legények sokszor bicskát kötöttek.

Általában fehér színű harisnyát viseltek, de helyenként – így Dányánban – a férfiak egy részének – a nemesi származásúaknak (pl. a Komáromi, Bölöni család) – a harisnyája szürke volt. Másutt – Dombón – szürke harisnyát a falu szegényebb családjainak férfiai csináltattak maguknak. Ma – ahol még viselik – mind a két fajtája előfordul. Nagykenden és Kiskenden, Szondasároson már csak az öregebbje, Dombón, Királyfalvan a legények és az idősek egyaránt viselik, de csak vasárnap és ünnepnap. Hozzá télen ujjaskabátot, nyáron lájbit vesznek.

Ha csizmát húznak, szárát a csizmában, ha bakancsot, szártekerőt csavarva rá, a bakancson kívül viselik (100, 136. k).

A nadrágfélék második típusát a szürke vagy barnásszürke posztóból varrt *priccses nadrágok* alkotják (52, 102, 138. k). Más néprajzi vidékek öltözetéhez hasonlóan ez az öltözékdarab a Kis-Küküllő menti férfiöltözetben a 20-as évektől honosodott meg és szorította ki a harisnyát az ünnepi öltözetben. A *priccses nadrág*ot ma már hétköznap és ünnepnap mindegyik korosztály egyaránt viseli. Hozzá ugyanazokat az öltözétdarabokat veszik föl, mint a harisnyához.

A nadrágfélék legújabb, kb. három évtizede meghonosodott fajtáját a városi pantallónadrágok alkotják. Ezeket készen veszik. Volt azonban ennek a nadrágtípusnak egy, már az első világháború idején viselt, házilag készített fajtája, a *ruhaharisnya*, *fizfanadrág* vagy *porcelánadrág*. Ezt fehér házivászonból varrták, vagy – ha *cájgból* készült – készen vették. Tulajdonképpen ezekkel a városi szabású öltözetdarabokkal kezdődött a városi, mostan már általánosan viselt pantallónadrágok divatja a Kis-Küküllő menti férfi öltözetben.

A gyermekek régen szintén harisnyát kaptak. Manapság házilag készített pantallónadrágocskákat viselnek, és a nadrágra gombolható, a vállon keresztben átvetett vagy egymással párhuzamosan haladó pánttal erősítik föl (112, 128. k).

V. LÁBBELI

A női és a férfi lábbeliket, így a csizmát és ennek különböző fajtáit, meg a bakancsot, a száras cipőt, szandált és félcipőt a Kis-Küküllő menti falvak lakossága készen vette, tehát anyagukban és formájukban a csizmadiamesterek, illetőleg a cipőgyárak által használt és gyártott anyagból és a korízlés, a divat megkívánta forma szerint készültek. Mégis – mint más néprajzi tájnak – a Kis-Küküllő mente lábbeliviseletének is megvannak a maga sajátos vonásai.

A két nem lábbeliviseletében kétségtelenül a csizma az, amelyik anyagában és formájában legtöbb közös vonást mutat fel, még akkor is, ha ez jó ideig nem gyári termék, hanem a csizmadiamesterek keze munkája volt. E vidéket jórészt a vásárhelyi csizmadiák látták el; tőlük és a medgyesi meg a segesvári csizmadiáktól vásárolták a csizmát a dicsőszentmártoni májusi nagyvásárokon. „Nagyanyám sokszor beszélt – írja Horváth István (36) –, hogy »apósam egy rúd csizmát hazatt a vásárbó, s mü, asszonyok, abbó válagattuk ki, amelyik jó vót a lábunkra.«”

a. Női lábbeli

A múlt század végén az egész vidéken általában a fényes kordován bőrből készített, magas szárú, piros *szegőbőrrel* szegett, oldalt varrott, karcúsított sarkú *egyenes* – mindkét lábra egyaránt húzható – csizmákat viselték. Ennek egy-egy példánya még most is föllelhető egyik-másik faluban (137. k). Patkó illet hozzá, amelyet a patkoló cigányok a vásárban vertek rá. Viseletéhez fűződik a *csizmaszárzás* (*turácsolás*, Lázár 520) nevű fonóházi játék. Ezt Ózdon így játszották: „Két leány lehúzta csizmáját, és a ház közepére a földre ült. Egy-egy csizmát fejénél fogva kezében tartott. Egyik leány gyorsan, szétvetett, égnek tartott lábbal hátravetette magát, miközben a lány csizmaszárát lába között tartotta. A másik gyorsan odasújtott a kezében tartott csizmaszárral, majd az előzőhöz hasonlóan ő vetődött hátra, s a másik a lába között tartott csizmaszárra csapott. Ezt a lehető leggyorsabban csinálták, hogy mint a puskaropogás csattogtak ütemesen a csizmaszárak. Ha elfáradtak, mások ültek helyükbe, s folytatódott a játék” (Horváth 105–106).

Ezzel a csizmával egyidőben helyenként – Nagykenden és a környező falvakban (Bükkösön is, Lázár 490) – a hasonló szabású, hegyes orrú *piros csizmát* is hordták. Ennek ma már csak az emléke él.

Majd a 20-as évektől kezdve a lágyszárú csizmák mintájára szabott keményszárú bokszcsizmák és a 30-as évektől a nyelves, vagyis három részből – fejből, rogyóból és szárból – álló csizmák terjedtek el a női lábbeliviseletben (100, 122. k). Legújabban – 8-10 éve – Nagykenden az *ezerráncú csizma*, vagyis a szár és a fejrész közti betoldáson – a *rogyón* – sűrűn ráncolt csizma van terjedőben. Ennek szára piros szegő nélkül készül.

A csizma jegyajándék volt, amelyet a vőlegény a többi jegyajándékkal együtt (keszkenő, kötény, gyűrű) adott a menyasszonynak. Ajándékozását Ózdon a násznagyasszony végezte, aki „hána alá vette a kivarrott párnahajba díszesen becsomagolt jegycsizmát”, és a szószóló gazdának adta át, ez felmutatta a vőlegénynek, és az anyós így köszönte meg: „köszönjük, aggyon Isten ezer annyit” (Horváth 133). Nagykenden kétfülű menyasszonykosárban vitte a „nyuszóasszony”, és „meghordozta a templomban”, mellette volt még a selyem rojtú, fekete földű, piros-kék virágmintás nagykeszkenő is (Lázár 546).

A csizmaviselet legtovább az idős nők körében maradt meg, a fiatalasszonyok és a leányok már a 20-as években előbb a száras (*fűzős* 1, 123. k, jobb oldali alak), majd pedig a pántos (*spánglis*) és gombos félcipőket kezdték hordani (121. k). Ez ma körükben az általánosan viselt lábbeli (117. k).

Munkanap a nők nyáron mezítláb, hűvösebb időben *szandában*, télen pedig bakancsban járnak. A mezítlábjárás a nők körében általános volt: „alig várták, hogy tavaszodjék, már jártak mezítláb”. A gyermekek 10–12 éves korukig nyáron vasárnap sem húztak lábbelit (118. k).

b. Férfi lábbeli

A férfiak csizmaviseletében ugyanazokat a csizmafajtákat találjuk meg – a piros csizmát kivéve – , mint a nőkében. Viseltek azonban egy, a székelység köréből ismeretes csizmafélét, a szárközépig érő *cepőt* vagy *cepőköt* (Szondasáros; ugyanez Dombón *kordovány papucs*). Oldalt kívül felhasított, rövid szíjjal összefűzött lábbeli volt. Egyes példányait a puhaszárú csizmából a falusi csizmadia készítette. A cepők állhatott két részből is: a szarat nem varrták hozzá a fejrészhez. Ilyenkor mindkét részt oldalt külön fűzték össze.

A keményszárú férfi bokszcsizmák *magyar szárúak* voltak, vagyis a szár tetején bőr zsinór szegélyezte és elől ívelt kivágás, rajta bőrgomb díszítette (26, 27. k). A csizmának ez a fajtája meg a három részből szabott változata (ez már *kerekszárú*, tehát nem ívelt kivágású) maradt meg napjainkban a férfi lábbeli viseletben ott, ahol még ünnepnapra és vasárnapra csizmát húznak. Különben – egyre növekvő mértékben – a világháború óta a katonaság lábbelijé, a *bakancs* vagy *papucs* lépett a csizma helyébe és vált általánossá mindegyik korosztály öltözetében (3, 136. k).

Mezei munkához a férfiak *bocskort* kötöttek. Az ózdi közmondás figyelmeztetésén kívül, hogy „bocskorral kímélik meg a rámáscsizmát” (Horváth 290), ez a lábbeli könnyű, kényelmes és olcsó voltánál fogva nagyon alkalmas volt a ház körüli és a mezei munkák végzésére. Azután meg – tájékoztatott a szondasárosi adatközlőnk – akkor nem voltak „olyan kényesek, mint most” – értvén ezen az öltözködésben az újabb ruhadarabokhoz való ragaszkodást.

A bocskorhoz való bőrt vásárolták, de ismerték helyenként (Ózd) a *szőrös bacskart*, melyet a levágott marha bőréből, úgy, ahogy volt, egy ki-

csit sóban kikészítve, szőrösen szabtak és varrtak meg (Horváth 36). Ha ki-lyukadt, *tákkal*, a lyukra belülről tett bőrdarabbal maguk javítottak meg. A férfiak általában nem jártak mezítláb.

VI. A CSECSEMŐ, A MENYASSZONY ÉS VŐLEGÉNY, A HALOTT ÖLTÖZETE. ÉKÍTMÉNYEK

Az *újszülött* öltöztetése, valamint az esküvői viselet, a halott öltözete bizonyos életszakaszok sajátos jegyeit hordozzák magukon. Ezért az öltözet bemutatása során az egyes ruhadarabokkal kapcsolatban csak utalásszerűen mutathattunk rá ez öltözőkformákra.

Az újszülöttet használt ing ujjából hasított *rongyra* helyeztek, a köldökére ugyanebből a vászonból *ködökkötőt* tettek, rá hátul felhasított és a nyaknál kötődő kicsi inget, *foszlánt* adtak és *pólyakötővel* szorosan körbe csavarták úgy, hogy a karját is az oldalához fogták. A fejére először zseb-*kendőt* kötöttek, majd pedig az édesanyja kicsi *főkötőt* varrt neki.

A *menyasszony* vasárnapi ünneplő viseletében: virágos, szalagos, gyöngös pártában, fehér gyolcsruhában, egy vagy két ágba font hajjal, budris ingben, lájbisan (vállkeszkenővel) vagy kicsi bundásan, egyszínű vagy saját mintás – csíkos – szöttes szoknyában és kötényben, piros szegélyű puhaszárú csizmában ment az esküvőre.

A *vőlegény* szintén rendes vasárnapi ünneplőjét vette föl: a menyasszonytól kapott bokrétás kalapot tette a fejébe, hímes mellű inget (jegying), bundát vagy posztóval szegett ujjast – kicsi zsebébe tűzve a menyasszonytól kapott kicsi keszkenőt –, feszes harisnyát és puha (magyar) szárú csizmát viselt.

A *halottat* is a legszebb ruhájába öltöztetik: bársony szegélyes fekete lájbi, fekete bő szoknya, bolti csipkével szegett fehér alsó fersing, halálos ing, *főkötő*, fehér harisnya – *strimfli* –, zsebkendő, fekete szalag vagy rongy a láb és az áll összekötésére; a férfin fehér hosszú ing, lábravaló, ujjas, harisnya, csak a lábbelit nem teszik hozzá a koporsóba. Régebben abban az öltözetben temették el, amelyben konfirmált, és hozzátették többi öltözetdarabjait is. „Nagyanyámat is – írja Horváth István (142) – még fején fehér gyolccsal menyecskének kontyolva temették el.” „Volt rá eset – folytatja – még a harmincas években is, hogy leány, fiatalasszony mellé odatették összes ünneplő ruháját, hogy »vigye magával a másvilágra«, (144). A halott alá, hogy emelni és tenni lehessen, két végén hímzett nagy kendőt tesznek.

Az ékítmények közül a Kis-Küküllő menti nők öltözetében a *gyöngyöt*, a *gyűrűt* és a *fülbevalót* találjuk meg.

A leányok körében igen kedvelt ékítmény a gyöngy. Már kisgyermek korukban is viselnek 2–3 sor piros vagy fehér üvegyöngyöt. A perdülő- és nagyleányok nyakát 10–20 rend gyöngy is díszíti. Különösen Ózdon és a környező falvakban kedvelik a több rend gyöngyöt. Általában a piros – ritkábban a fekete – szemű üvegyöngyöt viselik ünnepnap. Az erősebb cérnára felfűzött gyöngyöt vagy szorosan kötik a nyakukra vagy lazábban, s ilyenkor egy-két rendet a mellükre is leengednek. Így általában akkor viselik, ha a gyöngyöt az ing gallérjára teszik (1, 4, 38, 97, 139. k). A gyöngyöt a nők első gyermekük születéséig viselik. Ózdon régen a gyöngyöt hátul piros, kék, rózsaszín szörkötővel, *kucargóval* kötötték össze. Ez sokszor 3–4 m

hosszú is volt és a szoknya pántlikadíszéig ért. Volt belőle *eggyes és kettős*. A kettős kétszer olyan széles volt (Lázár 490).

A *fejes gyűrűt* a serdülő és a nagyleányok kapják. Ez többnyire ezüst és kis piros vagy kék *feje* van. A szülők veszik, a jegygyűrűt a menyasszony a vőlegénytől kapja.

A *fülbevaló* viselete egészen új, de városi mintára már a kicsi leányok is viselik (4, 8, 17, 21, 23, 24, 139. k). Többnyire ezüsből van.

ADATKÖZLŐK

Dombó:

Mátyás József (sz. 1882)
Bitay Károlyné (1886)
Szabó András (1885)

Királyfalva:

Miklós Pálné (1881)

Szondasáros:

Bandi Andrásné
Miklós Mari
Szentgyörgyi József (1869)
Csucsák Dénesné (1934)
Bartha Ilona (1932)

Gogánváralja:

Rác Jánosné
Fábián Jánosné
Székely Mihály
Fábián Márton
Nagy Istvánné

Nagykend:

Fülöp Mihályné (1885)
Máthé István
Balázs István
Fülöp Sándor
Sütő János Bini harisnyaszabó (1887)
Rózsa István ujjaskészítő
Nyíró Borbála varróasszony (1902)
Koncz Istvánné (1906)

Kiskend:

Oltyán Miklósné varróasszony (1921)

Ózd:

Mihály Ferenc (1920)
Magó Rebeka (1918)
Magó Ferencné (1889)
Kocsis Józsefné (1892)

JEGYZETEK

¹ „Balavására... nem is tartoznék leírasi körömbé; de akarva, nem akarva... meg kell itt jelölnöm azon meglepő átmenetet, azon mindenki előtt bizonyos felöltő nagy változást, mely a Kelementelkétől csak félórára fekvő Balavásarán oly kizárólag jelentkezik. Itt már egészen más világ van, más nép, más szokások, más jellemvonás, mi legfőbb az öltözetben jelentkezik; ez főként a nőknél egészen szászos, kontytalan kis főkötők, melyre simán rászorított fehér fátyolt kötnek, ezen dísztelen suta fejékhöz hosszú idomtalan szabású, többnyire sötétkék felöltő, apró redős fekete szoknya simul.” *A Székelyföld leírása*. IV. kötet. Pest 1870. 36.

² *Alsófehér vármegye monográfiája* I. kötetének 2. részében: *Alsófehér vármegye néprajza*. Nagyenyed 1899. *Alsófehér vármegye magyar népe*. 3. §: Ruházat. 488–493.

³ *Magyarózdai toronyalja*. Kolozsvár 1971 [Alább: Horváth].

⁴ *Népi hímzéseink*. Művelődés XXVIII (1975) 1: 42–44.

⁵ *A kalotaszegi muszuj*. Műveltség és hagyomány. VI (1964). 166–167.

⁶ Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. B 1972. 231 és 7, 8. kép, 267. [Szöveg közben KSzN].

⁷ Nagy Jenő: *A torockói magyar népi öltözet*. Népművészeti Füzetek [B 1958] 12, 20 és 2. kép.

⁸ Bielz, Julius: *Portul popular al saşilor din Transilvania*. Caiete de artă populară. [B 1956] 13.

⁹ Kós–Szentimrei–Nagy 1972. 256.

¹⁰ Nagy Jenő: *A kalotaszegi magyar népi öltözet*. Népművészeti Füzetek [B 1958]. 23.

¹¹ Elölöltéskor az egyszerű laposöltés varrása után – az alap visszáján ugyanabban az irányban haladva tovább – attól egy öltéshossznyira felöltenek, s újra egy, az elsővel azonos öltést varrnak. Így folytatva a varrást a felületen olyan sor keletkezik, amelyben egy laposöltés váltakozik egy vele egyenlő hosszú kitöltetlen közzel (Ferencz K.–Palotay G.: *Hímzőmesterség*. Bp. 1940. 13).

¹² Öltése a következő: Varnak egy laposöltést, és a kezdőponttól egy öltéstávnyira felöltenek, majd visszaöltének az első öltés végpontjába. Ezt ismételve, az anyag színén egy összefüggő laposöltéssor keletkezik, visszáján pedig egy hosszú száröltéssor. Minden öltés egyenlő hosszú és kezdete egybeesik az előző öltés végződéspontjával (Ferencz–Palotay 13).

¹³ Rajzát közli Kós 162.

¹⁴ Az ingmellmintáknak gazdag változatait közli a Kis-Küküllő mentéről Seres *i.h.*

¹⁵ L. még Seres *i.h.*

¹⁶ Ez úgy készül, hogy az egyik szélből kiöltve, rézsútos öltéssel áthurkolják a másik szél, és visszamenve az első szélbe, rézsútöltéssel azt is áthurkolják. Innen rézsút átöltve a második huroköltéshez, az ezt képező két szálát áthurkolják. Innen rézsút átöltve a második huroköltéshez, melléje még egy huroköltést varrnak. Előre haladva, újra rézsútöltéssel a szemben levő szélbe hurkolnak. Visszatérve az előbbi, szemben levő öltéspárhoz, áthurkolják az ezeket képező négy szálát. Ilyen módon folytatódik az összevarrás, melynek lényege az, hogy a két huroköltés nem egymás után készül, hanem a kettő közt az előbbi öltéspárhoz visszatérve, ezeket áthurkolják (Ferencz–Palotay 43–44).

¹⁷ Egy vízszintes, egyszerű laposöltés után az anyag visszáján átlósan átöltének, s a kezdőponttal egy vonalban szúrnak fel egy öltéshossz távolságban. Itt felöltve, egy az elsővel párhuzamos és vele egyenlő hosszú laposöltést varrnak. E két öltés végpontjait úgy kötik össze, hogy négyzet keletkezzék.

¹⁸ Kós–Szentimrei–Nagy 1972. 232 és 64. kép.

¹⁹ Dunăre–Catrina 1968. 129–138.

²⁰ Bielz 19, 20 és 2, 19, 20, 24, 30, 32. kép.

²¹ Horváth István idézett művében nem is említi a múlt század 80-as éveiben viselt ruhadarabok közt (36).

²² Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. B 1974. 200. és 60. kép; Uők. 1972. 228, 267. és 2. jegyzet.

²³ Lázár 489. Rajzát közli [id.] Kós Károly: *Magyar öltözet*. Kalotaszeg (folyóirat). 1912. 10. szám 9. Leírja és helyét meg a hasonló szoknyafélékhez való viszonyát megállapítja Kós: 1964, 167–168, 4. és 15. kép.

²⁴ Kós 1964; Horváth István, 36.

²⁵ Kós 1964. 167. és 14. kép.

²⁶ Kós 1964. 168.